

הרכסים לבקעה.

הולך נכחו, יישר מסלה, יסקל מאבן דרך הקדש, ישיא עין אל המקיס אשרי
יאספו שמה הרואים חקרי לב לברר וללבן בתורת ה' המקראות הנראים סחומים
והחומים, והענינים הנראין המוהין או איש את אחיו ידחקון, והמלים עמקי שפה
משמוע טה שיחם, ומקצתם עברו על גבולם בעלי הלשון ולא באו עד תכונתם,
והניחו יתרם לדורותם או לא נועצו לב יחד פה אהר ואין דעותיהם שוות
בכרור משמען ופירושם, אלה למשפט יבואו עד יצא כנוגה משפטם, על פי עדי
אמת איש על ידו יגיד עליו רעהו כי הוא זה בדמותו כצלמו, ועל יסוד שיח שפת
קדש ומרחבתה הבניה והגוררה, ועל מכונות מנהג לשון כתבי קדש ושיח
שפתותיהם, ועל מוסדות פסקי הטעמים רומה יסדו חכמי יועצי קדם לחקר
אבותם טרורי לב, תקעו יהר במקום נאמן, האירו אור להולכי חשכים, ישרו
בערכה מסלת ישרים, להנתוחם הדרך כל יבישלו בה, ולכבוד יקר תפארת דבר
ה' וחורתו מגיד דבריו בלבבו, כל יבחדים תחת לשונו מיראת חנפים בלב ולב
ידברו, ואשר ימצא אתו מפרי זולתו, שקול ישקל במאזני צדק, את כל הישרה
ואשר דבר ה' בפיו אמת בתורה וכמצוה, יאסף אליו ובחיקו ישא, והדבר אשר
יקשה ממנו, אהבת אמת העזבנו ומנגד יעמוד, וכל לשון תקום למשפט מעוקל,
משנה ישרים בדרך לתת דופי בדבר אלקים או באחת מעדותיו, יודיע דרכיו אל
גניזכי לא ידע ואשם, לא הבין במקרא ולא השביל באמתו, ועם נעלמים
מגידו בעלמה מזמות כל זכלו, לא יבא בכרית אחם. והמבקש אמונת אומן
ישמע דבר אמת מפי מגידו אם גדול ואם קטן הוא את יראי ה' יכבר ויירא,

יהודה ליב לבית שפירא, מכונה פ"פ.

גדפם בק"ק אל טונא.
בשנת ת' ק' ע' ה' לפ"ק.

על ידי האחים המשוחתפים כמר שמואל זכמר יהודה בון סגיל, קעניגליבע
פריווילענירטע בוך - דרוקער.

לוח המעות .

תקון	טעות	שורה	עמוד	דף
האדם	לאדם	ה	א	ה
ומקומות	מקומות	ו	א	ו
עצמו	עצמות	ז	ב	ז
תקותך	ותקותך	ח	א	ז
להודיע	להודיע	ב	א	יג
כליל	כלילת	א	א	יד
שבאה	שבא	טו	א	טו
כפל	כפל	קה	א	טז
תשא	תספה	קה	ב	קג
אחיד	אפיך	ד	א	קט
תככים	תככים	טז	ט	לא
פסקו	פסק	יח	ב	לז
ישקיט	ישקוט	קה	ז	ז
מעשו	מעשה	א	ב	לח
ישוב	ישב	ו	ב	לט
ליקהח	ליקהס	ח	ז	ז
למ"ד	עי"ן	טו	ב	כז
להס	לחס	ח	ב	כו

מכתב ידיר נפשי הרב המופלא יקר רוח וטהר לב,
הוקם על התורה והעבודה. כבוד מהורר עקיבא
גר"ו, אב"ד דק"ק ליבעק י"ץ.

ב"ה יום ד' ח' אלול תקע"ה, ליבעק.

פי המדבר אליו איש בריחו ונאמן אהבתו, ולאיש אשר אלה לו
לא ישא עין ולא יביט אל תוארי הלולים כי אם כה יאמר שלום
לידיר נפשי — — כ"מ יהודה ליב —

על כי דרך כל איש ישר בעיניו יערבזו לחכו מערכי כיבו, לזאת צוכי על פועל
ידיו לשקול בפלס דבריו כי נעמו, וידו הדס אלי זה יום א' העבר מעט
מפריו עליס לתרופס למען דעת תנובת מעין גבו כי יש זה עץ עושה פרי תנוכה.
ופקודתו שמה רומי, טעס טעמתי ראשית אמריו ותראכה עיני כי המה בדבש
למתוק, ועקש אין בהס אך דרכו דרך סלולה, ולא יהיו לצור מכשול כי אס לעור
מגשש באפילה. גס על זה פקחתי עיני, לא ינקה גבול אשר גבלו ראשוכיס בהרחיבו
אותו עד רבעיס. ואמרתי דרך הזה לא יתכן, אך שניס שלשה גרגרי פקועות לא
ישחיתו שתילי נן על פלגי מים בטועות. —

ולן ראיתי את דבריו עד אחריתם ושמני נוטר את כרמו כחפני, למען אוכל מכל
עץ הגן אחד לא כעדר ממני, והיה בצאתי החוייתי על דלתותיו שס מ"ח לתפארת,
למען כל יבא שעריו ידע ממי החותמת בתוכו, וכי תאוו הוא לעיניס מוצאי מלא
חייס, דברי אוהבו בותב בתס לבבו, בסדר ע"כ אככי מזך לעשות וגו'. ידירו
ומבקש טובתו,

עקיבא בר"א ברעסלוי הונה בק"ק ליבעק.

(**)

דברי ידיד נפשי הרב המופלג במדות וזמעות.
 אהוב לזמעה ונחמד לבריות, אבד ורישא דעמיה.
 המופלא בתורה כבוד מהורר מאיר בר"ש גרין.
 ראש בד דק"ק ברלין י"ץ.

ברלין ביח מרחשון תקע"ז.

גם את מכתבו הראשון עם הרכסים לבקעה גם את השני הגיעוני לכון, ואשר
 תמה רפ"מ על איחור תשובה, כמדומה שאין לידדי שי' כי אם דאגה אחת,
 ואכי עמוס וטעון בהמון ערדות מסביב מאורחים ותושבים גם מערי הפרוי הרבה מאד,
 ויאמין לי כי אלו לא היה עלי וכו' וכו'. ובאמת על דברי הדק שזה איזה שבועות
 אני חושש בעיני, ולולא בקשתו לא לקחתי עט הסופר בידי, אך האהבה דוחקת
 הכל. — וע"ד תוכן דבריו, לא אני לדבר כי אם עוד כבון דבר שמכו עין על
 דבריו, ורובם מתוקים בדבש ונופת לופים. אמנם את אשר מבקש מ"ת ממני כי
 אני ודבר"י י"ץ יסמכו את ידיהם כעין הסכמה, הלא יצר לאמר כואש לבקשת
 אוהבו אשר תאזה כפשו לטוב לו, אך כבר זה שנים רבות חק חקקנו וכדר כדרנו אני
 והבד"ש הרבנים נר"ו, לבלתי ית הסכמה לשום ספר חדש יהיה מחברו מי שיהיה
 מזהמים הגונים וכמוסים, ות"ל עלתה בידי שמן אז והלאה נכעלו השערים לפני
 החותרים בזרוע לבא אלי לבקש שום הסכמה, מעתה נמנע הוא למלאות בקשת מעלתו
 וידדי שי'. וזולת זה אין בידי עתה כי אם לברכו בברכת שלום כחפץ אוהבו

מאיר בר"ש וזייל זלה"ה.

לפנים צמחוקקי ישראל כל אשר דבר ה' אתו לתורה ומוסר השכל ודבריו צמכר
 חוקקו, לא קדם פני ספרו במנחת ארשת שפתיו ללכת לפניו עד גשתו
 מול פתחו, כי אם את אשר ישים ה' בפיו העלה על מגלתו, צו פתח וצו כלה אמרתו,
 כן היה הדבר עד דור אחרון מאחר ימות גאוני ישראל כ"ע, שהחזיקו חכמי ישראל במנהג
 סופרי עם ועם כלשונם, לעשות פתח לספריהם המרובה והממעיע לאותותם למחלקותם,
 ויקראו לו **דוקדמה**, יש אשר יודיע דרכיו לתומו מה ראה על ככה כי צא עד
 הלום, ויש יקבץ יאסוף פרי מזמות לבו הכתובים צמכר מלא כפו בקצרה, להאיר
 עיני קוראיו, ויש יחדש צטובו דעת קדושים דבר חכמה או מוסר נוסף על האמור
 צמכרו, לזאת יקרא נועם. **ובפרוץ** הדבר הוסיפו על המדה, יש שפתחו
 רחב מביתו, יעתיר דברים לא המה לעזר ולהועיל, עד תט רגלו מן הדרך,
 ובלולים תעלה למרום הרים, וירא והנה הוא כאחז צמכך גפן צוקק, לא ידע שוב אל
 סדרך אשר צא בה. **ואל** אודות הרעה הזאת מאחרת, עצומים אנשיה ויאערו למו
 רודפיה, יש אשר יראה נחת זרועו לקבץ כדחים כאסוף קמה, יאסוף ערמות כחומות
 מקראות מכתבי קדש, יגרשם ממקומם וישכה את טעמם, יסיר מעליהם אדרתם,
 יקח מהם חמדתם, ילבישם מחלצות לא נכרו בחולות, יתן דופי בכלילת יופי, וכל
 אדם צו חזה כי דבר ה' בזה, ולא חס על כבוד קונו הלא ישא עונו, אך זה פרי להג
 אותו נהג, זד יהיר יקראוהו סופר מהיר, רברבין ימלל והקדש יחלל, ולא תהיה
 כזאת לא זאת המדגעה, לשוא יגיע, כי אם דברי ספרו נכוחים למצין וכעיימים לישרי
 לב, אוהבי ה' ישכנו שמה, לא יצאו אל החצר החיצונה. ואם לא כן אתו, סוגר הבית
 מבוא ושאינה יזכת שער, ועמלו לא יזכר עוד. ואך לכבוד מצות חז"ל שאין לשנות
 מפני המחלוקת הולצו דלתות חבור הקטן הזה צמכר מימין צבוא איש, ותוכן רוחות
 ית' יראה ללבב כי לא תפארת מן האדם ולא על צצע כסף ככתבו הדברים המעטים,
 צלתי לה' לצדו לכבוד תורתו, להשבית אויב מגדף יבקש מדון ותלוכה, ובארץ מישור
 ידמה לראות ראשי הרים, וישחק למדרש חכמים נבוכי לב וטהורי רוח. ושמתי נפשי
 צמכר להישר הדרך ולהסיר מכשול מלפני עורי לב, כיד ה' הטובה, וצו בעמתי כי
 לא אבושה. תכון תפילתי קטורת לפני וערבה לה' מנחת יהודה.

להודיע נאמנה. שכל מקום שמלא בחבור זה מלת ככרי או גוי או אומות ,
אינם העמים והממלכות אשר מאמינים בצריאת עולם
ובהשגחת הבורא יתברך , כיום הזה , כי אם האומות הקודמים שכפרו בהשגחה
וצריאת העולם ועבדו את צבא השמים , אבל האומות אשר בימינו ואשר נשב בקרבם
וחסים בצלם , אכחכו חייבים להתפלל על שלום והצלחתם ועובתם .

לב אדם יחשב דרכו וזה יכין צעדו.

בראשית.

חזר דוד וסופריו המציבים לעם צאר את התורה הזאת, יחוו דעת גם בפרשיות האלה שקראו הראשונים מעשה בראשית, ככל אשר עשו החכמים במדרשים ואגדות, איש בלבבו יורה דעה הבין במקרא את החתום ואת הגלוי, אחר שאין מנוח ממנו התורה תלויה בדברים, לא חשו מהעלות דבריהם על ספר, גם בפירוש הכתובים גם בסדר המוקדמים והמאוחרים בברואים, כמו שאמרו ער אמר שמים בבראו תחלה וכו'. יקראם הקורא כדרכו והדבר אשר יקשה ממנו לא יסית אליו לבו ולא יעצב אורחותיו, וזאתו לדרוש בדברים על פה פן יעמדו לריב, והשומע ימעדו לשוריו ללכת בנפלאות ממנו, איטה מני אורח לדרך התועים. ויש מהחכמים שאמרו שהראשונים קראו מעשה בראשית לענף מיוחד בסתרי הבריאה ותעלמותיה, כמוס וחתום לא כנלה בי אם לשרירים ומפשוטת לשוכס כשמע שהוא הדרוש בפסוקי הפרשיות הנראין סתומין, סך אצרו עד היבן מעשה בראשית מר אמר עד פסוק פלוני, ויגד עליו רעו, אף דורשין בעריות, שהוא הדרוש בפסוקי הפרשה, והם לא נמנעו מהעלות מדרשם על ספר בהלכות בפי קבלתם מה הכתובין באין ללמד, ועל כזה באמר בי ישרים דרביה' וגו'.

פרשה א' **בראשית**, יראו המשכילים ויבחרו הדרך ילכו בה בשלשת הכתובים הראשונים בתורת ה', כי שלש דעות חלוקות בסדרם וענינם. דעת חכמים באגדה, וזה החזיקו חזק הוגי תורה, כי כל פסוק ענין מיוחד, בראשון יודיע שבראשונה ברא השם שמים וארץ, ובשני שהארץ היתה תהו וחשך וגו', ובשלישי יצרת האור. ודעת רש"י ז"ל בבריאת יום ראשון בדעת חכמי האגדה, אלא שהוא ז"ל מוכיח בראיות ברורות שאין בראשית ברא בראשונה ברא, אלא בראשית ברא, ובל שלשה הכתובים ענין אחד, השמים מחוברים והשלישי

בראשית

עונה עליהם, ופירושה בראשית בריאת שמים וארץ כשהיתה עוד הארץ תהו וחשך וגו', אז אמר השם יהי אור, וכאשר ראו החכמים האלה ז"ל הקושי על פי דרכם במאמר יהי רקיע, ויעש הרקיע, בשני, חשבו למשפט להוציאו מפשוטו ולפרש יהי, יחוק, ויעש, חקנו וכו'. אמנם דעת שלישי מאירה מדברי דוד בתהלותיו בפרשת ברכי נפשי, אשר שר לה' גבורות עלילותיו במעשה בראשית, פתח דבריו יאיר ביצירת האור, ואמר עושה אור, נוטה שמים, יסד ארץ. הוא אשר רוח ה' דבר בו וישם את האור ראשונה לשמים וארץ, הורה דעה שאין בראשית ברא בראשונה ברא השמים, כי אם בראשית ברא כיסוד רש"י ז"ל, ולדרך המלך הזה ענין הכתובים כך הוא, בראשית בריאת העליונים והתחתונים, בהיות העולם תהו וגו' וחשך וגו' ויאמר א' יהי אור, והרקיע בשני והארץ שלישי, בפסוק ראשון שבא לומר בראשית ברא השם כל יש וכל כמלא, בחר לו שפה ברורה לכלול הכל בלשון שמים וארץ, ובפסוק שני שבא להודיע דבר החשך ורוח שעל פני המים, יאתה לו לומר והארץ היתה, והוא בלשון חכמים ז"ל והעולם היה, שכן גם לדעת כל החכמים לא יתכן לפרש כאן והארץ כפשוטת משמעה, שהרי לא נחלקו המים עד שני ולא נראתה הארץ עד שלישי, והאיך יאמר בראשון והארץ היתה, והיא לא נודעה ולא נראתה עוד, ובהכרח שמשמעו והעולם היה, שכן מה שבלשון חכמים עולם קורא בכתוב ארץ, הם אמרו כבודו מלא עולם והכתוב אומר מלא כל הארץ כבודו, חסד ה' מלאה הארץ, מלא העולם, שגם על השמים כבודו, כן נראה דעת דוד איש אלקים, והוא השמיע על פי דרכו בריאת המים באמרו תהום כלבוש כסיתו, מי שברא המים כסה בהם התהום, ולא פתח שירו בהם אף שקדמו בנבראים, ושמרם עד אחר יסד ארץ, לומר על הרים יעמדו מים, יעלנו הרים וגו'.

בראשית, חמש הן במקרא וכלן סמוכין ודבקים למה שאחריהן, וכן לעומתן מלת באחרית כי רבים המה בכתובים כלן סמוכים ודבקים, ולא כן ראשית ואחרית, שתיהן יכונו בלא סמיכות, כמו וידעת כי יש אחרית, קרבן ראשית, כי אחרית לאיש שלום, וירא ראשית לו, כי אם יש אחרית, מגיד מראשית אחרית, ובטלה טענת האב"ע על דברי רש"י ז"ל.

ברא בריאה היא ציד הקב"ה לבד ולא כן יצירה.

בראשית

ב

אלקים, עד אלה תולדות השמים אינו מזכיר כי אם שם זה, לפי שעד אלה תולדות הוא מודיע ענין הבריאה בדרך כלל, וכמו שכתב רש"י ז"ל בשם ל"ב מדות, ומאלה תולדות ואילך הוא מסדר הפרטים שהוא קורא אותם תולדות, כמו שיתברר שם בראיה, וכל הספור הזה מהבריאה בדרך כלל, לא לבד לישראל ככתב כי אם בחסד ה' על בריותיו לגלות און כל זרע אדם יחד, למען ידעו כי ידו ית' עשתה כל אלה ויגורו ממנו יושבי תבל כל ישחיתו דרכם ומעלליהם פן יאחו בככפות ארץ והשמות יהרסון והיו כלא היו, ומזכיר שם אלקים, ככה יקראוהו כל העמים איש איש כלשונו, אבל מאלה תולדות והלאה שמוזכר ומונה הפרטים, שמהם משתלשלין קורות האדם ודורותיו עד תם כתבי הקדש ואלה הדברים אשר ככתבו לישראל תופשי התורה, שם מתחיל להזכיר שם המיוחד ית' המיוחד לעמו על פי משה ע"ה, לא עשה בן לכל גוי, והנזעה מני אורח ימים לדרך פעמיו צפ' וירא.

אלקים, דרך הכתוב כשבא להפליג דבר ולהאדירו, הוא סומכו לאחד השמות, וברוב לשם זה, הר אלקים, איש אלקים, חתת אלקים, חרדת אלקים, כלם אלקים, ודומיהן, וזהו עיקר גדול בהבנת כתובים הרבה. ושם זה פעמים חול, אבל אלוך בלשון יחיד לעולם קדש חוץ משנים דביאל.

הארץ, בהתחברה עם השמים הוא כל עולם התחתון, המכונה מדברי חכה ואילך תבל, ולבדה, הוא לפעמים תחום כל שהוא כמו לעי ולארצה, ארץ יריחו ודומיהן, שאין בעברי שמות מיוחדים לחלקי מדינה, אלא הכל קרוי ארץ, וכן במשנה ג' ארצות לביעור וג' ג' ארצות בכל אחת, ופלך הנמצא בעורא גם בחלק תחום העיר, לא כתברר מה הוא, וגלילות פלשתיים הם גבולות פלשתיים, וכשהוא אומר והכנעני אזו בארץ אין פירושו במדינה הזאת אלא בתחום הזה (קרי"י) שבא שם אברהם, וכמו שיתבאר צפ' כח.

(ב) **תהו ובהו**, שניהם תואר אחד להריקות הגמור המצביל את לב הרואה, כמו ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו, ראיתי והנה אין אדם ספתה בהמה ועוף וגו', והמתרגמו משחת צורה (אונקפלוויג) לא תרגם כלום, שריקות דבר שאינו הוא.

ורוח, לשון מרחפת יכריע שהוא רוח הנושב, בדעת אונקלוס, שרוח שהוא

לחמית

בראשית

רוחנית (גייסט) תסמוך לו הויה או מנוחה, ורוח אלקים היתה על וגו', וזהו עליו
רוח אלקים, ותכת עליהם הרוח, כחה רוח אליהו על אלישע דומיהן, ותואר אלקים
להפליג ולהאדיר חוזק הרוח, ואף שבמשמעות זה הוא רגיל לסמכו לשם העצם יתברך,
אין מעבין הפרשה להזכיר שם זה.

ג' ויאמר, בעלי לשון הורו דרכי אמירה ומשפטיה, ומקצתן לא הזכירו, והן,
בהשגות ויאמר ויאמר במדבר אחד, רובן האחד פי' לחברו,
בגון ויאמר מה תתן לי, ויאמר הן לי לא כתת זרע, ויאמר אהיה וגו', ויאמר כה
תאמר אהיה וגו', ויאמר משה ערב וידעתם, ויאמר משה באת ה' לכם וגו', כמו
שיתבאר כל אחד במקומו. וכל אמירה בלב, הוא טעות ודמיון שוא, אמר נבל בלבו,
ויאמר המתן בלבו, פן תאמר בלבבך רבים וגו', תאהבון ריק תבקשו כוז אמרו בלבבכם
דיק וכז, ודומו, שימו יד לפה, שכל עוד שאין זמת און עובר את הפה אינו עושה
רושם, וכן הוא אומר, ואם זמות, יד לפה, ואומר זמותי, כל יעבר פי, אם זמותי
זמת און, לא עבר את פי, וכן כל אמירה בלב חוץ מאחד ולא אמרו בלבבם כירא כל
וגו', והוא תמוה, ובהקב"ה כאמר ויאמר ה' אל לבו, ולא בלבו, ואמירה הסמוכה
לאחרת בגון ויאמר ה' לקין וגו', ויאמר קין אל הבל אחיו, אין צריך לפרש השכיה
מה היא, שהיא האמירה שלפניה, וכן ויאמר ה' אל משה רד העד וגו' וירד משה ויאמר
אליהם, אין צריך לפרש מה אמר, שהוא העבין שלפניה. וכל אמרתך אמרתי,
ואמרות בל"ר ונקיבה, כלן מוסר, ודבר חכמה, ולמוד דעת, או הבעת טובה, אבל
בלשון זכר ישנן גם לגנאי, אמרי כואש אמרי שקר, ובאסתר כמנא שם בואמר ואינו
אלא פקודה ומלצה, והוא מארמי, כמאמר כהניא, כמלות הכהנים, בעזרא, ואינה
שפה ברורה מאדס למקום לומר קשוב למאמרי וכיוצא, ועשרה מאמרות הן הן לוויין.

יהי אור, יהי רקיע.

ידו, כן יאמר בצווי וברכה וכיוצא, ובעתיד פשוט יאמר יהיה.

אור, הדבר המאיר קרוי אור, וגם הכוונה, כמו היה אור במושבותם (העו"ל),
וכך משמעו כאן, והכותן כח בעץ רקבון להאיר, צידו להאיר לעולם
בכבודו ערס יבראון המאורות, וישם לו מדת היום.

בראשית

ג

ד) **כי** , חכמים פירשו משמעותו , ויש שמשמעו הלא , אלה ה' כי אני עבדך , הלא אני עבדך , כי רבה כי כבדה הלא רבה וכו' , וכן יש לפרש ושמעו מזרים כי העלית , הלא העלית ככחך וגו' , וכל תורת כהנים יקדים השם למלת כי במקום אשר , אדם כי יקריב , וכפש כי תשבע , הגמל כי מעלה גרה הוא , אשר יקריב , אשר תשבע , אשר מעלה גרה הוא , וכן בכל הספר , ומעט מועיר כמלא כזה בשאר ספרים ולא כודע הטעם , ואין לפרשם כמו אם , שהרי נאמר שם ואם נפש כי תחטא וגו' . וכי אם ואחריו פעולת עבר , משמעו ועתה מוטל עליך או עלי לעשות כך וכך , כי אם נקמתי ואחר אחרל , ועתה מוטל עלי להקסם וגו' , כי אם זכרתני אתך , ועתה מוטל עליך לזכרני וגו' , כי אם רצתי אחריו , ועתה צריך אני לרוץ אחריו וגו' , ואף כי שהוא כל שכן בל"ח עיקר שמושו לגנות ולרעה , אף כי רשע וחוטא , אף כי בזמה יביאנו , אף כי אנשים רשעים וגו' , ויש כי תוספת ולתיקון לשון .

כי טוב , יש בלשון זה טובה כוללת הכל יותר מבלשון כי טוב הוא , ואור כבודו יתברך טוב לכל , וכן הודו לה' כי טוב , ולפי שכתוב בן בכי טוב הראשון בתורה , כהן בן בכלם , חוץ מותרא אותו כי טוב הוא , ובשאר תוארים יאמר כי קדוש הוא , כי רב הוא , וכן בכלם .

ויברל , לפי שכתוב וירא א' את האור , ולא אמר וירא א' כי טוב כמו בשאר הימים , כתב רש"י ז"ל כי ויברל כתיבת טעם לשלפניו , ולפי פשוטו בשאר הימים אם חזר על הנריאה היה צריך להאריך , קיצר לומר כי טוב וכאן דין לכתוב את האור , וכן דין לומר ויהי אור במקום ויהי בן הנאמר בהאחרים לקצר .

ה) **לאור** , בדבר ששמו עליו רגיל לומר בשם השני ויקרא לדבר כך , כגון ואביו קרא לו בכימין , ויקראו ללשם דן ודומיהן , וכאן כבר נקרא אור , ובשם הראשון רגיל לומר ויקרא שמו .

יום , לפי שיש יום שאינו מיוחד כמו כל ביום ההוא שבעתידות וכיוצא , כשנא להודיע יום מיוחד יאמר בעצם היום הזה , ויום שבה בכנוי הוא פורענות , יא יומו או יומו יבא בל יומך , ואחד לרבים ציחוקאל . ודבר יום ביומו הכנוי על היום כאמר .

בראשית

בקר, יש שפרשוהו מעבין בחינה ובקור, שצאור היום יש לבחון בין דבר לדבר, ואין לזה יסוד, כי אין בקור בעברי כי אם בקשת מוס, ועיקרו בנהמה, אצקר את צאני הכשברת והחולה, כבקרת רועה עדרו, לא יבקר בין טוב לרע, ויאמר בדרך דמיון לא יבקר הכהן לשער ההוב וגו', ובארמי הוא בקשה, בעזרא, ובקרו והשכחו וגו', ומה שבאמר לבקר בהיכלו, הוא לשחר בהיכלו, כמו לשחר פניך, שמכהג בני קדם גם היום לבקש פני מלכס וגדוליהם בבקר השכס כעלות השחר, ומה קראו ראייית פני גדול, שחר ובקר, וכן מי בחצר וגו', והיה עוד על משכבו, וכן המזבח הזה יהיה לי לבקר, לראייית פנים.

ר' רקיע, לא כמלא בכנוי כמו שמו שמיך, שכל דבר מרודד קרוי רקיע, והאומר רקיעך, לא כודע צמה מדבר.

בתוך, ובבני אדם רגיל יותר בלשון בקרב, ובתוך הסמוך לשיצה הוא לגדולה, לא יהיה לו בן יושב בתוך עמי, למלכות, ועפרן יושב בתוך בני חת, בתוך עמי אנכי יושבת, הגדולה שבהם, ואיני אריכה למליץ, ויש בלא ישיצה לגדולה, בספר שופטים, כי אמרו פליטי אפרים אתם, גלעד בתוך אפרים, בתוך מכש, הזקף שבמלת אתם מלמד פירוש, כי אמרו אנשי גלעד להם, אתם אינכם כי אם פליטים וכבזים מאפרים, גלעד, בני גלעד, חשובים מעל אפרים מעל מגשה.

ידי מבדיל, ויהי הרקיע מבדיל, ולא כמו שתרנמו אחר ויהי הבדלה, (ויחזו חיינע טיידונג ויין) כי מבדיל ביכוני פועל ותואר.

ר' ייעש, מפני שעשיה תכשר בכל מה שנהיה אחר שלא היה, אמרו ז"ל תקנו וכו', וכבר מבואר לעיל, ויש לעשיה דרך מיוחד שאם כאמרה צהקצ"ה סתם ולא פירש מה עשה משמעה תשועה, לפי שסתם מעשיו ית' ישועה ואדקה, בטח בה' והוא יעשה, יושיע, הריעו כי עשה ה', הושיע, אולי יעשה ה' לנו, אולי יושיע, זה היום עשה ה', הושיע, למען עשה כיום הזה, למען הושע, כה יעשה לי אלקים, כה יושיע לי, כן לשון הכשבעים, בעבור זה עשה ה' לי, הושיע לי, ובקרבן תשמש במקום הקרבה, ועשה פסח, יקריב פסח, ועשה חטאת, יעשה עולה, לעשות ריח גיחוח, וכן כלס.

ויבדל

בראשית

ד

ויברל, יראה כי זוהי בריאה אחרת, שהבדיל בריחוק אויר בין המימות ובין הרקיע, שהיו מתחלה סמוכים ודבקים, ולכך אמר מתחת לרקיע ומעל לרקיע בלמ"ד, ובשלישי אמר מתחת השמים בה"א, שדרך העברי בשני דברים זה על זה, כשהם סמוכים ודבקים יאמר ממעל לעצם, ממעל לרגליו, מתחת לארץ, מתחת למדיו בלמ"ד, וכשהם מרוחקים יאמר את שם מתחת השמים, והמים אשר מעל השמים בה"א. ועתה ענין הכתובים, ויבדל, עשה ריחוק בין המים שמתחת ומעל לרקיע סמוכים לו ויהי כן, ובהיות כן וקרא לרקיע שמים וגו' ויאמר בשלישי יקוו המים שהם מועתה מתחת השמים מרוחקים מהם, אל מקום אחד. ולפי שלא כלה המאמר ולא המעשה עד קרא יתם לא כאמר כי טוב עד שם, גם לא כאמר ויהי כן מיד אחר צווי יהי רקיע, כמו כל ויהי כן שבענין, מפני שלא כלה מעשה המאמר שם, שיש עוד צווי אחר לריחוק אויר, אף שלא הזכיר הצווי, מענינו למד, ואפשר שזוהי דעת חכמי המשכה שאמרו בעשרה מאמרות, מבלי שצריך לפרש שגם בראשית מאמר.

ט' אל מקום אחד, אל מקום מיוחד לכל ים, שיש שאינו מחובר לאוקיאנוס ולא לים אחר, והוא שאמר קרא ימים.

י"א תדשא, פתח בדשא המרובה בלמחים ואינו כורע, ואחריו העשב שהם זרעוני שדה וגנה הנזרעים ופחותים מדשא, ואחריו האילנות הפחותים משניהם, ואמר תדשא לשון כופל על לשון דשא, שהיה יכול לומר ותולא, ומכל מקום יש בכלל צווי תדשא גם הולאת עשב ועץ, שגם בתדשא יש משמעות למוח ותולאה, ואינו צריך לכפול עוד לומר ותולא עשב וגו', ובכל המקרא אין רמו שיקרא דשא חוץ מאותו מין מרעה הידוע (ג'רמ'). וכאמר עוד פעם אחת בפעולה ביואל כי דשאו כמות מדבר, וידוע שכן קורא הכתוב המין מרעה ההוא, כמות מדבר בכל מקום.

עץ, שם המין (ג'עה'ק'ן) בתורה קורא גם לרבים עץ, ולחלקים עצים, וערכו עצים, ובשאר ספרים יאמר הלך הלכו העצים וגו'.

פרי, גם זה שם המין ולא כמאל ברבים, ובבל"ח פירות והם קראו כל תבואות הארץ פירות, אבל בתבואה נקראין יבול ותבואה בדרך כלל.

למינו

בראשית

למינו, הלמ"ד כלמ"ד לבקרים לשבעיו לגברים ודומיהן, בקר ובקר, שבש ושבת אשר לו, גבר וגבר, בן למינו, מינים מינים, והוא מחובר לעץ פרי ולא לעושה פרי, ולכך פרי השכי בפשטא, ופירוש הכפוב עץ פרי מינים מינים, עושה פרי, (פולע פורטען פרוכטביימע דיוו פריכטע טרעגטן.) ולא במי שתרגס למינו לפי מינו, כי טרס יהיה, לא כודע מה מינו.

י"ב) ותוצא מה שקרוי בצריות הארץ לידה קרוי בפשטא המים אריאה, ובצמחי האדמה הוצאה.

י"ד) לאותות, יש לפרשו בשתי דרכים, א' שיהיו לאותות ועדות על גבורות בוראם כמו שנאמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו', והב' שיאלו לפעמים ממנהגם לעשות רצון קונם, כמו עמידת השמש והירח ליהושע להקסם מהאויבים, ושוב אל המעלות אחור לאות ליחזקיה, שלפי פשוט דברי הכזיב הזהיר את ישראל שלא ישתבשו בהבלי הגוים להיות חתים מאותות השמים במוהם ואמר כי יחתו הגוים מהם, הם משתבשים להיות חתים מהם, וסוף דבריו כי חקות העמים קבל הוא וגו', ועיקר משמעות אות סימן וראיה חכרון לדבר, אף שהוא כמנהג עולם, ורובו לטובה במקרא חוץ משנים זלש, ואותות בלשון רבים רובן לרעה ויואלין ממנהג עולם כמופת ומופסים שבלן לרעה ושלא כמנהג, ואפשר שנטעם זה דרשו כאן לאותות על הלקוין ואין זה דרך פשוטו.

י"ח) ולמשל, צינס ובלילה, אף ממשלה שאיכה סמוכה לצי"ת, ימשל בך תמשל בו וכן כלם, וכראה שכן משמעו כאן ולמשל על היום ועל הלילה, שאל"ב לא פורש על מה ימשולו, גם היה אומר ולמשול יומם ולילה, כמנהג הכתוב בכל מקום.

ך) ישרצו, כמו ילדו כמבואר לעיל, (לייגטן. גרלייגטן.) וכן ושרץ היאור, ילד.

נפש, גוף כל בשר גם במוחו נקרא כפש, ובלשון כבוד קורא בן לכל בעל עינין, כמו מה תאמר בפשך, מה תאמר אתה, וכפשי יודעת, ואכי יודע, כשבע ה' בכפשו, כשבע בו, אל תבא כפשי, אל אבוא, וכן כמעט רובן, ולא במשפט תרגמו מעתיקים לועזים כל כפש בשמה, והמחברים בגוה בן, מפני קשור הכשמה בחיי הכפש, ובכתוב

בראשית

ה

ובכתוב לא כמצא לה תואר רוחני, לומר כפש נכונה חכמה טהורה וכיוצא, כאשר
יאמר לב נבון חכם טהור וכו', או רוח חן, דעת, בינה ודומיהן, כי אס תוארים
גופיים, כפש רעבה צמאה שוקקה וכיוצא.

נפש חיה, הגוף והחיים יבראון כאחת, ובאדם שנעשה מתחלה גוף בלא חיים,
כאמר בו אחר שנפח בו כשמת חיים, ויהי לאדם לכפש חיה, נעשה גם
הוא עתה כפש חיה, עד כה היה כפש בלא חיים.

חיה, שורש חיי לא כמצא כי אס בעבר והווה או תואר בזה, אבל שורש חיה מכחי
למ"ד ה"א ישמש לכל הזמנים, וגם רפואה במשמעו, כמו רמרחו על השחין
ויחי, ובדרך נחות קורא לכשמה חיה, דכא לארץ חיתי, וזהמתו חיתו לחם.

ועוף, שם המין, (געפידער) והרבים צפרים, ובג"ח עופות. ונקראין בכתוב
עוף השמים, חוץ מהבאים בסימן הידיעה, לעוף ולבהמה, תורת
העוף וגו', והבאים בתואר, עוף ככף, עוף טהור.

ד"ב ויברך, באמר בסוף וירא א' את כל אשר עשה והכה טוב מאוד, הרי
שכל הבריאה טובה היא, ובנצבות הטובה עובה, ובחסרונה
רעה, לכן קורא הטובה ברכה שעיקר משמעה דבוי ותוספת בידוע, זהרעה מארה
שמשמעה חסרון ומעוט.

ומלא, היו מלאוי למים, וכן ומלא בצדו את כל הארץ, בצדו יהי בעשה
מלוי לכל הארץ, וכך צריכין לפרש לשון מלא במקומות הרבה בכתוב
שנתקשו בהם בעלי הלשון שכתבין היפך ענינם, ואמר בלן ומלאו ולא אמר
ומלאו בצנן הכבד, אזה משמע שיתלאו את המים בדבר אחר, כמו ומלאו במו
ממנה.

ירב, ייתכן שלא אמר יפרה וירב כמו בנפשות המים, מפני שאלה דבים מהם
משריצים ולדות בידוע, אמר פרו שלא יעקרו, אבל בעוף אין יולד ולדות,
שכולן מטילין ביצים ולא יכשר בהם עיקור לא אמר אלא ירב.

ד"ז בעשה, יאדם, הקדים להודיע כי בא לצרוא אדם, וכן באשתו הקדים
ואמר לא טוב וגו' אעשה לו עזר, מה שלא עשה כן בכל הברואים,

בראשית

בזאת גלה דקתו לעיני כל יוריו בצואו לתת עליהם מושל רודה צם, זכר חסדו לגלות
אין כלם כי שום ישים עליהם שליט ומושל וכי לא יאתה הממשלה כי יהיה כעשה צלם
ודמות יקר ומפואר, למען הכין לצבם אליו ולא יחתו בצוא להם פחאום רודה ומושל
לא פתחה אזנם מאז, לכן אמר להם כעשה אדם, כמלך שבא לשום מס על עמו ואמר
להם לכו ונשיבמה מס על הארץ כי הוא לטוב לכם, וככה בצואו לתת לאדם עזר
וסעד יסעדנו בממשלתו, קדם פניהם ואמר לא טוב היות האדם לבדו כושא ערנכס
כי לא יעזור כח וכצל יבול, לכן דעו כי אעשה לו עזר ישא אהו במשאכס, פן יאמרו
די לנו במושל אחד כי יעמם עלינו גם את זאת, ושם לא היה צריך לומר כעשה אלא
אעשה.

בצלמנו, בן מחובר לאלקים שלפניו, וכן כדמותו, וכאלו אמר כעשה אדם
צלם אלקים כדמות אלקים, שטוהר פשוטו צלם ודמות הדר כחמד
ומפואר, כמצואר לעיל, וחפס לשון נח וקצר בצלמנו כדמותנו, וזהו שכתב בצפוסק
הבא, ויברא אלקים את האדם בצלמו צלם אלקים ברא אהו, הכתוב עצמו מפרש
והולך מה שאמרתי בצלמו הוא צלם אלקים, צלם יקר ומפואר, וי"ו בצלמו מחובר
לאלקים שלפניו, ופי' צלם ודמות, צלם הוא בכין הגוף בקומה וצורת איבריו, כמו
צלמי עכצריכס צלמי טחוריכס וגו', ודמות יש לו ב' משמעות, א' דמיון, כמו דמות
עם רב, דמות המזבח, והשכי עכין תואר ומראה, (ביאורג, טנטעהטן,) כמו ודמות
פניה פני אדם, ודמות אחד לארבעתן, תואר וצורה אחת, ודמות על ראשי וגו',
צורה ותואר, וכן משמעו כאן לפי עקור פשוטו, צלם ותואר הדר וכחמד מאוד.
והמתרגס כאן דמות דמיון, (עכטן בילד) שלא כהוגן תרגס, וכאמר ואל מי
תדמיון אל, ומה דמות תערכו לו, הרי כאן דמות שאינו דמיון.

הרמש עיקור שם זה כיתן לצריות ממוכות הנתנים למורמם מפני שפלות קומתן.
ל"א והנה טוב וגו', דברה תורה כלשון צ"א, שלשון והנה כך וכך הכאמר
בצן אדם כהוג בדבר חדש שלא עלה על דעתו, כמו וירא והנה שני
אנשים וגו', ותראהו והלה כעל צוכה, ודומיהן, ויתכן שרמוז בן צדקש טוב מאד זה
המות שהוא דבר חדש ומתמיה.

וכל

2

2

ב

ב

בראשית

ו

פרשה ב' א) וכל זבאס, על השמים לבד כאמר, שבארץ אין זבא כי אס זבני ארס רבים הנאספים, ולא זבאר בעלי חיים,

ושם לא היו אלא ארס ואשתו.

ב) ויכל כמו ויכל לבנות, לא זכה עוד שסילק ידו ממנו, ויכל מהעלות, לא העלה עוד.

ג) ויברך, לפי פשוטו שאמר היום הזה ברוך יהי תבוא צו רננה ומרגוע וכיוצא, היפך ממה שאמר איוב וירמיה, ארור היום וגו' אל תבא

רננה צו וגו' היום ההוא אל יהי ברוך וגו', ויקדשהו קראו קדוש, כמו וקדשת אותו, תקראו אותו קדוש, וקדשת את אוהל מועד ודומיהן, וכן כאמר לקדוש ה' מכוזב.

לעשות, בתורה סמוכה תמיד עשיה לכל מלאכה שהוא מעשה, ולא רכוש ומטלטלין, וכאן לא יתכן לסמכה ולומר לעשות מכל מלאכתו וכיוצא, ולכך שומרו

עד לסוף וכאלו כתוב אשר עשה וצרא אלקים, ואין זה מטה משפט הטעמים.

ד) אלה תולדות, בכל המקרא אין אלה תולדות המוסב למעלה, אלא כלס כאחד כאמרים על מה שמספר והולך, וכן זה, אלה האמורים מכאן

ואילך הם תולדות שמים וארץ, שעד כאן לא כתב אלא הכללים, ומעתה יבואו הפרטים, שהם התולדות, ומתחיל לספר תולדות ארץ, וכל שיח השדה ואיד יעלה מן הארץ,

וכטיעת הגן ועץ החיים והדעת בארץ, ומקומות מוצא הזהב ואבני חפץ מארץ, ויזירת הארס וחייה ועוף מהאדמה, ומתגלגל והולך בספור קורות הארס הנוצר מהאדמה

וקורות דורותיו עד תס ספרי הקדש, ואמר אלה תולדות שמים וארץ ואינו מזכיר אלא תולדות ארץ, יש דוגמתו בתורה, אלה תולדות אהרן ומשה ואינו מזכיר אלא תולדות

אהרן, ומדרשו ידוע, ולפי עיקר פשוטו אין זרות גם בשכיחם, שהדבר ידוע שדרך הכתוב לפרש דבריו הרבה בסימן אחר סימן, כגון אלה תולדות בני כח שס וחס ויפת,

אחי רבקה אס יעקב ועשו, בת בתואל אחות לזן מפרן וגו', וכן הרבה, לכך להלן כשבא להזכיר תולדות אהרן הוא כותן סימן מסויים באיזה אהרן הוא מדבר ואמר אלה

תולדות אהרן ומשה, יהוא אהרן המזכר תמיד עם אחיו משה לומר הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן, ולפי שסס אהרן העיקר מקדימו למשה, וכן כאן כשבא להודיע

תולדות ארץ ויש ארץ שהוא תחוס כל שהוא, ויש שהיא מדינה מיוחדת, ויש שהיא

תכל

בראשית

תבל כלה, אמר אלה תולדות שמים וארץ, אותה ארץ שחזרה לה עם השמים בראשית
ברא א' את השמים ואת הארץ, ויכלו השמים והארץ, שהיא תבל כלה, וכאן שהארץ
העיקר, מקדימה בסוף המקרא, שאין דוגמת קדימה זאת עוד בכתוב, חוץ מאחד
ויש לו טעם, והמתרגם תולדות זה ענין בריאה (ענטטעהוונגס זיהרט) לא תרגם
העברי, שאין תולדות בעברי אלא דורות, ופעם אחת הם הנכיס לבדם, אצל אהרן,
ואף בישמעאל שלא נכתבו אלא בניו בשמעיס דורותיו מחוץ הענין שאמר על פני כל
אחיו כפל, שאין אלו י"ב בניו אלא דורותיו.

ביום עשות, כן מנהג הכתוב להפסיק בדבור או בענין בין אלה תולדות ובין
הזכרת שמותיהם, וכן זה ספר תולדות אדם, ביום בראו וגו', אלה
תולדות אהרן ומשה, ביום דבר וגו', אלה תולדות שם, שם בן מאת שנה ויולד וגו',
אלה תולדות יצחק, אברהם הוליד וכל הענין, וכן ביעקב יוסף בן שבע עשרה שנה
וכל הענין הארוך, וכן בכלם, וטעם אלה ההפסקות לא כתברר, ושנים יולאים
בתולדות תרח, ותולדות פרץ ברות.

טרים, בדבר שכבר עבר יאמר טרים, ומשמעו עדין לא כפי' רש"י ז"ל, ובדבר
שיהיה רגיל יותר במלת טרים, בערם אביאנו, בערם אמות, בטרים
יעלה הבמה, בטרים יתנגפו וגו', ומשמעו קודם, והאז"ע נדחק בשתיהן, אך כל
הכתובים מעידים כמבואר.

לא, עיקר שמושו לאזהרה כשהוא בדבר העתיד, ולכך לא נמצא בכתוב מאדם
למקום כי אם מלת אל שיעיקרה לבקשה, ואחד יוצא לא תכלה רחמך, אבל
כי לא תעזב כפשי, לא תתן חסידך, על משפטם הם כמו ידעתי כי לא תנקיני,
מחוכו מוכח שהיא ידיעת העתיד ולא אזהרה.

אין, יאמר בכל הזמנים, אבל אפם אינו אלא במה שהיה ופסק מהיות, אפם
כסף, ואמר אפם, אחי ואפסי עוד, כי פסק הכל וכן כלם לפי ענינם,
ולא יפה כתבו קצת שהעולם נברא מאפם ואין, כי נברא מאין וסופו אפם.

לעבוד, עיקר עבודה במלאכת הקרקע לפי שהכל כוונים ממנה, והיא לכלם
כנצירה לעבדיה, ואין עבודה כי אם מקטן לגדול, ולא נמצא כי אם
בן אדם, ומה שאמר ולא תעבד בכבוד שורך, פירושו לא תעבד האדמה לחרוש
ולשרד

בראשית

ז

ולשדד בצבחה שורך, וכן פי' מזמיח חזיר וגו', לפי פסקי טעמיו, מזמיח חזיר
לצבחה, ועשב, וגם עשב, (שתאכל ויהי זה כח) לעבודת אדם בצדמה להוציא
לחם מן הארץ, הטעם המפסיק במלת ועשב מלמה שהוא מחובר לשלפניו, וכן הרבה
צפרי אמ"ת, כגון כי תבא חכמה בלבך ודעת לכפשך ינעם, כי תבא חכמך בלבך וגם
דעת, אז לכפשך ינעם, וכן זרזיר מתניס או תיש ומלך אלקום עמו, פי' זרזיר
מתניס גם תיש גם מלך, אין לקום עם אחד מהם, וכן הלא יראתך כסלתך תקותך
וחס דרכיך, פי' הלא יראתך תמיד מבערך וגם תקותך, וחס דרכיך גם הוא היה
תמיד מבערך ותקותך, זה יורה טעם אולם רביע במלת תקותך.

(ז) **ואיד**, עב מער מלא חשכת מים כמו יזוקו מער לאידו, ומפני חשכו כנו
לזרה איד, יום אידם כמו שקראו לזרה ערפל וחשך, והמתרגמו
קטור (דונט) גרע כחו.

ואיד יעלה, וי' ואיד תשמש גם ליעלה להפכה לעבר במקום ויעל איד, וכן
ולא יתבששו, ומשה יקח, וכני עשו יירשום, ודומיהן, תשמש הו"ו גם
להפעולה להפכה לעבר, ופסוק זה מקומו ביום השלישי, וכן אמרו זמן רביע ה' וכו'
אלא ששמו עד כאן בין יתר הפרטים.

(ח) **ויצר**, שרשו יצר אבל צורה שרשה צור, ולפי שהצורה הראשונה באמרה
באדם יצר האדמה, כנו לכל עושה מלאכת כלל האדמה יוצר.

עפר מן האדמה, במקום אחר יאמר עפר ארץ עפר ארץ, וכן בא להודיע טעם
שם אדם, גם יתכן שאלו אמר מן הארץ, היה לו לאדם בחטאו לרדת מטה
מטה שארץ נקראת עפר היסוד זה, ואמר מן האדמה, שאינה כי אם שטח עליון
מהקרקע, דיו לשוב לאדמתו כל שהוא.

האדמה, ארץ יש בכללה גם מה שבאצורה ויאמר שלום בארץ, דייק בארץ, אבל
אדמה שהיא פני הקרקע, יאמר זה על האדמה, על אדמתך, וכן
כלם, חוץ מאחד, חלל באדמה.

לנפש חיה, מפורש לעיל.
גן-בעדן, אם פירושו גן בתוך ארץ עדן הרי הגן העיקר ועדן טפל ולא היה
להם לחכמי הטעמים לחלות גן במקף למלת בעדן, כאלו הגן טפלה
לעדן

בראשית

לעדן, ולפחות היה ראוי לנן טעם נורא, ואינו דומה לויכוחו בן--עדן, ומקדם לנן--עדן, שבאלה עדן תואר לנן, על כן לולא דברי המפרשים קרוב לשמוע כי אין עדן זה שם תחום ומדינה, אלא פירושו עונג ועדן, ואין ב"ת בעדן ככל ב"ת השמש, בארץ צדקה ודומיהן, אלא היא באה להפליג העדן ולהגדילו, ופירושו בן העדן והתענוג הרב (וייטערט ערזעלענדער גערטען), ויש דוגמת ב"ת ההפלגה כזאת הרבה בכתובים, ובעלי לשון לא השגיחו אליהן, כגון ביה שמו, גורא ואיוס מאוד שמו, ידוע ששם זה משמעו נורא, ותרוממו דחילא, כי ביד' ה' אר עולמים, כי הגורא והאיוס מאוד ה', הוא אור עולמים, כי ברע הוא, רע מאוד, והוא באחד, אחד ומיוחד לבדו (גמל ויינגז זונד זאין) והאב"ע דמה למצוא בו אחד מסודותיו ללא נורק, ה' לי בעוזרי, הגדול בכל העוזרים, ואת היית בעוכרי, גדולה מכלם, משה ואהרן וכהנין, היקרים והגדולים שבהם, וכן ושמואל בקוראי שמו, כי ברבים היו עמדי, רבים עד מאוד, ועתה מלת בעדן תואר לנן והקיפוהו לתואר שלה כמו לב--חכם, רוח--דעת, ים--המלח וכל דומיהן, וכן ביחזקאל בעדן בן אלקים היית בעדן ועונג הנן.

מקדם, ללך קדם, ברוחות ובגדדים תבא מ"ס בשמות למ"ד, מימין משמאל, מלפון להר, והעי מקדם, וכמו שיתבאר בו"סע ל"ט מקדם.
וישם, בהנחת קבע יאמר ויתן אותם א' ברקיע וגו', וישת עליהם תבל, ובהנחת ארעי כזאת, שידע שלא תהיה ישיבת אדם קבועה שם, יאמר וישם הרגיל בהנחת ארעי.

הרחיים, לא כמלא להם תואר במקרא לומר חיים עוזבים דעים רבים מעטים וכיוצא, לפי שהם עצמם תואר ככבוד וניתן להקב"ה, אלקים חיים.
הדעת טוב זרע, גם הבהמה יודעת את הטוב לה ואת הרע לה, אבל בן דרך העברי לקרוא כל אשר תחת השמש בלשון טוב זרע, לפי שכל שתחת השמש לא יחדל מהיות בו טובה או רעה אם רב ואם מעט, ונאמר לא נוכל דבר אלך דע או טוב, השמר מדבר וגו' מטוב עד רע, לטוב בשפתים להרע או להטיב, ונאמר בדוד, כמלאך אלקים בן אדוני המלך לדעת את הטוב ואת הרע, ונאמר אחריו ואדוני חכם כחכמת מלאך אלקים לדעת כל אשר בארץ, זה יגיד שקראו ידיעת כל

בראשית

ח

כל אשר בארץ דעת טוב ורע, וכן זה עץ הדעת כל אשר בארץ, שהוא מרובה חכמה ותבונה יתירה ורוחב לב מאד, וכן אמר ברזילי האדע עוד בין טוב לרע, והוא לא לבו הלך ולא היה לאבן, וכן שלמה בקש ואמר וכתת לעבדך לב וגו' להבין בין טוב לרע. **ט"ז** (ויניחהו), כבר אמר וישם אותו והוסיף לגמר ויניחהו כמי שמניח חפץ במקום, בנחת ושימת עין.

י"ט (לראות) מה יקרא לו, אין פירושו לכסות אם ידע לקראם כראוי אלא מחובר למה שאחריו שכל שם שיסכים לקרא לכל אחד כן יקום שמו לעולם.

כ (אשר וגו'), רש"י ז"ל פי' שהוא מסורס, ויתכן לפרשו כסדרו, ונפש חיה זה כנוי לאדם שקרא עתה כרגע נפש חיה, ואמר וכל שם אשר יקרא לו האדם הנפש החיה, הוא שמו לעולם.

ד (לא) מצא, מציאה האמורה באדם אם הוא המוצא, סתמה לטובה, מצא חן, מצא טוב, ימצא חזקה, מצאתי אהבה כפסי, וכן כמעט כלן, וכשהוא הנמצא רובן לרעה, והיה כל מוצאי וגו', ומצאוהו רעות, ומצאו, במחירת ימצא וכל דומיהן, ולפי שסתם מציאה אחר הבקשה כמ"ש ובקשתם משם וגו' ומצאת, יאמר הכתוב שאדם נכספה כפשו למצוא לו עזר לתמוכו עד שהמציאה לו המקום יתברך ולא יאמרו הוסיף לנו מושל על מושל.

ד"א (התרדמה), תשוקה עזה לישן, וחז"ל קראוהו חבלי שינה, וגם הם סמכו לה לשון כפילה המפיל חבלי שינה, שכמו שהחבליים מרעימים נפש היולדה עד שתמלט ותנוח, כן התרדמה מערערת נפש אדם עד שיישן וינח, ובפעולת כפעל כגון כרדס, וירדס, משמעו ישן שינה חזקה.

זאת הפעם, זאת היא מעכשיו עכש מעצמי וגו' פי' חביבה עלי כגופי, (דיוע חייט טומאגהר גאנץ איין כונט זונד פאייט) כמו אך עצמי ובשרי אתה, כלך חביב עלי כגופי, זאת על האשה אמר, והפעם פירושו מעכשיו, כמו הפעם ילוה, הפעם יזלכני ודומיהן, שאם פירושו הפעם הזאת, חסר עיקר, מצאתי או ניתן לי או קניתי וכיוצא, ועוד כל זה וזאת שלפני שם, פירושו זה הוא וזאת היא, זה הדבר, זהו הדבר, וזאת התורה, זאת היא התורה, ומה בא למעט בזאת היא הפעם. לזאת

בראשית

לזאת יקרא, לזאת יהי נקרא שם אשה, ושם זכר הוא, אלו אמר זאת, היה
אומר תקרא, התי"ו לאשה, ואין לורך להוסיף קצת מדקדקים, וכן הוא
אומר **ולך** יקרא דרושה, ולך יקרא חפצי בה, ודומיהן, שכלן משמען יהי נקרא שם כך.
בר על כן, כתיבת טעם המשמש לכל ענין ולכל הזמנים, אבל לכן ישמש לשכר
ועונש ולדבר שיהיה בגלל מה שהיה, חוץ מלכן היתה גקלג למלכי
יהודה, וכן בגלל אינו משמש אלא לשכר ועונש ולא לדבר רשות, בגללך בשכרך, בגלל
הדבר הזה יברכך וגו', בגלל התועבות וגו', בגלל חטאות מנשה וכן כלם, אבל על
דבר, עיקרו לעונש לבד, על דבר שרי, על דבר אשר לא קדמו וגו', על דבר פעור
על דבר אשר ענה וגו', על דבר כבוד שמך וגו' והשב לשכנינו שבצעתים וכו'. ושני
אלה אין פעולה סמוכה להם בלכן ועל כן.

יעזב, עזיבה היא הרחקת גוף, גם אם לב העוזב עוד על הכעזב, כמו ועזב
את אביו, ואפשר שלקך תרגומו ית משכבי וכו', אבל בטישה היא היסח
הדעת והתשלות, (בערנחב'נוססעו) ונטש אבי מן האתונות, יסיח דעתו מהן,
תשמנה ונטשת, תעזבה ויתסיח דעתך ממנה, ונטשתך המדברה, והנס כטושים,
תפוזרים הכה והכה כמי שמליך דבר מידו בהתשלות והיסח הדעת (הערות געטטרייט).
אביו ואמו בק שמש, אבל אבות הם אב ואבי האב עד למעלה.

ורבק באשתו, דבק הסמוך לבי"ת היא אמונת אומן (טרייח בייבטן) וכן ובו
תדבק, דבקתי בעדותך, הדבקים בה' וגו', וכן ודבקו בך שבתוכחות
הוא דוגמת חלאים רעים ונאמנים בדרך נחות, והסמוך ללמד הוא חבור ממש,
דבקה לעפר כפשי, הדבקתי לי בית ישראל וכל דומיהן.

בלה ולא יתבזשו, אין דוגמתו בהתפעל, ופירושו לא קרה להם מעשה הבושת מזה
לזה, שזהו ההפרש בין בושה לללימה, בושה הוא מעשה הבושת (בעטטאונג)
ובלימה הוא הצער שמרגיש המנוי"ש (טפס יד טפאעו) ולכך תקדם תמיד הבושה
לללימה, בושתו וגם ככלמתי, לא תבזשו ולא תכלמו וגו' וכן כלם, והמחבר שפת און
שכחהו שפת אמת ושחת ופני ספר השרשים לרד"ק ז"ל, והרבה לבבל פיו בחבורו בשאט
גפש, ולא ראה אור יקר הולך בשפת קדש, לא נש מכבל פיו גם בפיוש בושה וכלימה,
וטבע במולות השגיונות, ויהי האמת כעדרת, והאמונה ככרתה מפיהו.

בראשית

ט

פרשה ג' (א) אף, בל"ח אפילו, מלת גם אינה אלא תוספת דבר לדבר, ויאמר לדמיון גם תבן גם מספוא, אבל אף מחדש דבר, ויש שהוא בל"ח אף על פי, אף זמחת וגו' כל זאת באתו וגו', אף תכון תבל, אמר חילו מלפניו כל הארץ פן יבא וישחיתה אף על פי שתבל קבועה (פֶּשֶׁט) בל תמוט, בידו להפכה, וכן אמרו בגוים ה' מלך, ומושל בכל אף על פי שתכון תבל ולא תמוט, הוא מושל בה להאבדה, וכן ה' מלך וגו' עז התאזר, אף על פי שתבל ככוכה, קבועה ומהודקת, ולא תמוט, גם ככון וקבוע כסאך, הם השמים, כמו שכתוב השמים כסאי, מאז, מעת הבראש, אתה ולעולם אתה ובידך להעביר הכל, ולכך האתחנח בתיבת מאז. קבוע ומהודק בלשון חכמים, הוא צעברי ככון, ותכן מלכותו, ורעם לפניך יכון, בירח יכון עולם, ודומיהן, כלם קביעות והדוק, (פֶּשֶׁט, זונערטיטטעליך.)

ג' פן, שלא, ותמיד יסמוך לדבר רע ומנוכה, ולדבר העתיד, חוץ משמים, פן מפא לא ערים בלורות בשבע בן בכרי, ופן בשאו רוח ה' באליה, ופעמים יאמר ולא במקום פן אם הוא באמצע הדבור, לא תפרמו ולא תמותו ועל כל העדה, פן תמותו ועל כל וגו', ולא יהיה כקרח, פן יהיה, וכן הרבה.

ו' תאזהר, אין תאזהר כי אם לכפש ולא לאיברי הגוף, ויהיה פירושו תאזהר היא לכפש לראיית העינים (פֶּשֶׁט יסוד פן לו זעהט.)

עמה, שיאכלו כאחת, כמו לאכל עם חותן משה, שאם אכלה ראשונה ובפתחו עיניה לא כתבה לו.

ז' וידעו, לא כבערו מדעת לפני אכלם, שאם כן היו כנהמה, ולא ינוה המקום יתצוק לכהמה, והאיך בפקד עליהם עון והם לא ידעו מה הוא, אבל ככון הדבר כי בהבראש כאלל מהם מדת הבושת בלכת עירוס, כאשר לא כתבה מדה זאת ביתר בעלי חיים, גם למחוכמים בהם כשועל ונמלה, ואמרו באגדה למדנו בשת מגמל, ובכל זאת בושת העירוס אין לו, ואלה כשחטאו ככנסה בהם מדה הזאת לעונש על חטאם, שירגישו כאב הבושת בלכת עירוס, וזהו וידעו וירגישו כי עירומים הם, שכן הרבה ידיעה במקרא שמשמעה הרגשה (פֶּהֶלֶן, שאפֶּיֶרען.)

בראשית

יהליתוכי כל ידעתי, לא הנגשתי, ותלהטו מסביב ולא ידע, ולא הרגיש, לכן יודע
מרת כפשו, מרגיש מרירות עלמות יותר מאחר המלטר עליו, וכן יודע אלקיס, דברה
יתורה כלשון ב"א שהמרחס מרגיש לער על המרוחס (ויט'יידען) וכן ואס לא ארעה.

ותפקחנה, וידעו, ב' ענינים הם.

ח ויתחבא, כל חבא הוא מיראה ולפי שעה, ואחציאס במערה, חצי כמעט
רגע, ולא כן סתירה.

לרוח היום, ברוח שהיה בו ציוס, כמו לקול תחו המון מים, בקול תחו, חוה
דוגמת ויען ה' את איוב מן הסערה וגו'.

בופני, ובנאת מאת פני מלך וגדול יאמר מלפני, וילא מלפני פרעה, ורד"ק ז"ל
נתקשה בלשון מלפניך משפטי יאא, בתהלים, שכראה כסתירה, המ"ס
מרחקת, והלמ"ד מקרבת, אבל כראה שהוא לשון כבוד, שמפני המלך, משמע שהיה
קרוב אל פניו, ואמר מלפני שגם עד כה לא היה כי אס לפניו, וכן כלן.

ט) איכה, המבקש לדעת מקום המבוקש יאמר איפא הוא, איפא הם רועים,
איפא שמואל ודוד, איפה לקטת היום, אבל השואל איה הוא, איכו כי אס
מתמיה שלא מלאו במקומו הרגיל, (וויץ זייט ער געבליבטן) רואין יאמרו אין, (וויץ
זייט ער היינקעקאמען) איה חסדיך הראשונים, ואיה כפלאותיו אשר ספרו לנו וגו',
וויץ בלייבען זיינע וואונדער) איה שרה אשתך, מדוע אייגנה פה עמך, איה ה' אלקי
אדוני אליהו, מדוע אייכו עמי להושיעני כמוהו, וכן זה איכה, מדוע אייך במקומך
הרגיל (וויץ ביסט דו היינקעקאמען) ולכך לא תסמוך לו פעולה לומר איה היית, איה
הלכת, כאשר יאמר איפא היית ביסדי וגו', איפא לקטת, אבל מוכשר לכנויים,
אין, אים, איכה, ולא כן איפא.

יא) ב'י, כשסמוך לשם הוא לנגאי, מי בן ירובעל, מי בן ישי, מי אתה הר הגדול,
ויש שהוא כמו אי אפשר, מי ימלל גבורות ה', מי יאמר זכיתי לבי.

הגיד, יש הגדה שאינה בפה אלא הוראות מחשבה על ידי מעשה, (זייגען)
הגדתי היום לה"א כי באתי, עדיין לא דבר כלום, אלא הראיתי היום
בהבאת בכורים אלו כי באתי וגו' (געלייגט) כי הגדת היום כי אין לך שרים, דוד
לא דבר דבר, אבל מעשיו הוכיחו כן, על בלי הגיד לו כי צורח הוא, מעשיו לא

בראשית

הוכיחו כן, מגיד הרקיע, מראה, וכן ספר, השמים מספרים כבוד וגו', מראים, למען תספרו לדור אחרון, למען תראו לדור אחרון בבנין הארמונות והמגדלים המפוארים המורים שלות ישראל והגלחתם, כי זה אלקים וגו' המלליח אותנו כזאת.
לבלתי, עיקרו לאזהרה מרעה, לבלתי בוא בגוים, לבלתי כור מן המלוא, לבלתי תחטאו.

מה זאת, כן יאמר בעשיה, מה זאת עשינו, מה זאת עשית לנו וגו', ובענין אחר יאמר מה זה, מה זה מהרת, מה זה היה לבן קיש, מה זה תאמרו אלי מה לך.

י"ג) השיאני, יועץ רע נקרא משיא ונקרא מסית, המשיא בא להסיר יראת העובד מלב המושא, לא מות תמותון, אל ישא אתכם יחזקיה לאמר לא יבא מלך בצל הכה, אל תשיאו בנפשכם לאמר שוב תשובו וגו' (טייטן)
והמסית מיפה הרעה בעיני המוסת (רייטן), ברוך בן כריה מסית אותך בנו וגו', וכן אמרו שהמסית יאמר כך יפה לנו וכו'.

יד) ארור, הוא עיקר הקללה, והאומר כן אינו צריך להוסיף על דבריו, כי בו כל הרעות, וכן אמרו בו קללה בו שמתא וכו', אבל האומר פלוני יקולל, עליו לפרש הרעה שהוא כושא עליו, ושתיכן המארה והקללה הן כשמזכירין שמו או כשמכווכין אליו, אבל המארר והמקלל סתם למי שעשה או יעשה כך וכך, וכן המארר ומקלל על תכאי, היא הנקראת אלה בכל מקום, חולק עם גבב וגו', אלה שמע ולא יגיד, ומיכה אמר לאמו זאת אלית, למי שגבב כספך, אזי לקחציו, ושמעיה קול אלה, שמע מי שיאמר ארור היודע לי עדות ולא יגיד, ונקראין דברי התוכחות אלות הברית, ורצה בו כל האלה, שכלן על תכאי אם יעברו, ואין החושאין כודעים עוד, ובסוטה שהקללה בתכאי אם כשמאה כאמר בשצועת האלה, וכן בעבד אברהם, וכן כלם. זהרד"ק ז"ל סבר כי אלה היא קללה בשם, ואין הכתובים מורים כן. שנאמר ויאל שאל את העם לאמר וגו', ולא הוזכר שם הזכרת השם כלל.

טו) ישופך ראש, יסוף ראשך, וכן תשופכו עקב, תשוף עקבו, ואין דוגמת לשון זה בכתוב, ויתכן שגרמו בזה הוא יסופך בראשונה ואתה תשופכו בסוף, כמו יגוד עקב, בסוף.

בראשית

טז) ודורנד , ועצבון הרוך , שאם לא כן זרחה היא רצוי שהריון .

תשוקתך . עוזו אהבתך וחשקך , וכן ועלי תשוקתו , וכפשי שוקקה , תחלואה ותכלה למים , פקדת הארץ ותשוקקה , עשית אותה שוקקה וככספה למים .

יז) בעבורך , מלה זאת עיקר שמושה לטובה חוץ ממעט מועיר , כגון זה וצפ' נח ולא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם , שלפי פשוטו על קללה זאת נאמר שלא יוסיף עוד לעשות כזאת , לקללה בעבור האדם כמו שעשה כאן , ולא יוסיף עוד להכות במבול , וחז"ל דרשו הכפל לשבועה ושניהם על המבול , והו פשוטו .

כב) הן האדם היה וגו' , בגדופי הרשעים האומרים כנתקה את מוסרותימו וגו' נאמר יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו , כן הדבר הזה , על גדופי הכחש שהרשיע להכשיל האדם בגדופים כאלה לאמר , כי יודע וגו' , והייתם כאלקים יודעי טוב ורע , אמר הוא יתברך כמלעיג על דבריו , הן האדם היה עתה (לדברי המגדף) כאחד ממנו לדעת טוב ורע , ועתה לדעתו הרעה פן יסלח ידו וגו' , לא שחש המקום שיאכל האדם ויחיה לעולם , ומי שבידו להמית ולהחיות יחוש פן יאכל האדם ויחיה לעולם אם הוא חפץ להמיתו , אבל ללעג על גדופי הכחש אמר כן , וגרושי האדם מגן ערן לתשלומי חטאו היה שעבר על מצותו יתברך .

לעולם , עד עולם , והעבר מעולם , ומלת עולם פעמים הוא שם דבר אם תשמך לו שם בסמיכות , כגון אחות עולם , חקת עולם , ודומיהן , (עוויגקייט) ופעמים הוא כמין שם עצם (עוויג) כשבא אחר פעולה או שם בלא סמיכות , כגון ישב עולם לפני וגו' , מכון לשבתך עולמים , כי עולם ועולמים משפט אחד להם , ובדרך זה הוא כמו מחר , תמול , והאומר בצרכות ה' עולמים צפת"ח ובלא ה"א והאומר ה'י העולמים בצירי ובה"א שניהם נכוחה ידברו , אבל האומר ה'י העולמים , יעות משפט הלשון כאלו יאמר עולה הצקר , מים הים וכיוצא , ובעברי אין עולם אלא נכח , ויש שפרשו בקהלת גם את העולם כהן בלבם מבלי אשר לא ימצא וגו' , כבלשון חכמים כל העולם (וועלט) ואיזו ככון , אלא גם זה נכח ,

בראשית

מפני שדוך האדם לחקור במעשה הצורה יתברך, ואם מוצא דעתו קצרה מבוא עד הכלית הדבר שהוא חוקר, מתנחם לאמר למחר וליום אחר אשיב ידי על הדבר עד אבא עד תוכחו, ואלו ידע כי לתמר וליום אחר רוח עברה בו ואיננו, מתקומו לא ימיש עד מלאה ספקו, אבל לא חפץ ה' באלה, כי מי יבא אחרי המלך וגו', וזהו שאמר גם את העולם כהן בלנס, כהן בלנס את הכלחיות, כל אחד יאמר בלבו כי יום מותו ירחק חק ויחי עוד לכנה, וזהו מבלי אשר לא ימצא האדם את כל מעשה אלקים מראש ועד סוף.

פרשה ד' א) קניתי, מה שיש לאדם במשפט בין במחיר או במתנה וירושא ומציאה קרוי קנינו, ואמרה יש לי איש לקנין מאת ה'.

ג) מקץ, קץ ישמש לעת, וכשנאמר בלאחד מהברואים הוא פורענות, קץ כל בשר, ובא עד קצו, אבל קצה, עיקרו לדבר ממשי, קצה המשענת, קצה גבולך.

ב) מנחה, כאמר מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים יבחרו, המתן ינחה אותו לפני גדולים, זה יורה ששורש מנחה כחה, ולא מנח כדעת קצת, וכקרא קרבן מתבואת הארץ מנחה מפני שמנחה הראשונה הזאת היתה מנחת האדמה.

ד) ומחלביהן, ממצחר שלהם, כמו ואכלו את חלב הארץ, (זיהר בעטע) ולא כמו שתרגמו אחר, מחלבים שלהן (עָיַן זיהר עֵטֵטֵטֵיַעַן)

שם כן היה אומר ומחלביהם המ"ס כנוי לזכרים, הם הזכורים, אבל אם נאמר על האין תבא הכנוי לקצבה, שלאין קצבה בכל מקום.

וישע, לשון זה של פניה לא כמצא בכל המקרא כי אם בין אדם למקום, ולא שעה אל קדוש יעקב, ישעה האדם על עושהו, אמרתי שעו מני, כמה לא תשעה מני, וכן כלס, וגם זה ראי' לדברי רש"י ז"ל בפירוש וא ישעו בדברי שקר, וכל שעה שהיא פניה ואיכה סמוכה למלת אל או על, אין לה שום משמעות, והפייטנים לא כוהרו מזה.

ה) ויחר לקין, חרה הסמוך ללמ"ד רובו הוא לשון זעזע ולא חרון אף, וכן ויחר ליונה, וזהו שכתב רש"י ז"ל ויחר למשה נצטער מאוד.

ויפלו פניו, כאשה יאמר לרוח שמת ישא ה' פניו אליך, כי אז תשא פניך ממום (בלא מום) כן יאמר לעצב רוח ויפלו פניו (גידערגעטאנגען).

בראשית

ז) הלא אם תיטיב וגו', אין שאת בכתוב כי אם כשיאת משא, כמו בשאת אותו, שאתי בחקי וגו', או שם כנע, שאת או ספחת, או רוממות וגדולה, יתר שאת, משאתו לא אוכל, משאתו יגורו וגו', אבל לא בלשון כשיאות עון, ואין תשוקה בעברי כי אם אהבה עזה, ואין היצר אוהב האדם, על כן גראה ככון כי יש כאן דבור מוסגר, והוא ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ, ודבור ואלך תשוקתו מחובר לתחלת המקרא, ולכך טעם הוקף בשאת, והאסתגחא רובץ, ובך עבין הכתוב, למה חרה לך שרציתי מנחת הבל הצעיר ומנחתך מנחת הבכור לא רציתי, הלא אם תיטיב דרכיך שאת, יתר שאת לך, רוממות הבכורה, ואלך תשוקתו וזהביתו של הבל ואתה תמשול בו בארון על עבדו, כמו שאמר לאשה ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך, ואם לא תטיב לפתח אהלך עונשך רובץ, יד ליד לא תנקה, חטאת כמו זאת תהיה חטאת מזרים, עונש מזרים.

ח) ויאמר קין, מה שאמר לו המקום ית' אל הבל אחיו, כמו שכתבאר לעיל. **זיקם**, זה רגיל ברציחה, וארבו לו וקס עליו, ויקס אדם להרגך, וכן צעד חמס הבא לאבד נפש כאמר קימה, וסמוכה לבי"ת, לא יקום עד אחד באיש, כמו צי עדי שקר, ויקס צי כחשי וגו', כמו שכתבאר בפ' ויאל. **אי**, בדרך גערה יאמר אי במקום איה, אי אלקימו, אי לואת אסלח לך, אי שבר, אי נפחת המים.

י) קול, דרך העברי בשבא להשמיע לאדם קול הבא וקרבו, יאמר קול, ומשמעו הם, האזין ותשמע כך וכך, (טט"ו, יח"ד) קול צופיך כשאו קול, קול דודי הגה זה בא, קול ה' לעיר יקרא, קול כנידים כחבאו, אמר איוב כשאמרתי קול, כחבאו כנידים מאימה, ולפיכך צועקים לשון רבים שמחוזר לדמי ולא לקול, וכן צופיך, וכן כנידים.

יא) בון האדמה, אין במקרא מלת בון במשמעות יותר או פחות אלא אחת או שתיים, לכך כראה שפירושו מעל האדמה, שיהיה נע וכד עליה וממנה, ואשר פתה הוא כמו מן הארץ אשר יארת משם, אשר גרת בה, ודומיהן, כך מן האדמה אשר הוכרחה לפנות פיה וגו', כי היא מה חטאה ודרכה לבלוע את אשר שופך בה.

בראשית

יב

(יב) נע, גם היושב תחתיו וחרד קרוי נע (אונרוהיג) כמו וירא העם ויכונו, ויחרדו, וינע לבנו וגו', אבל נד הוא המטולטל ממקום למקום, ורוב כדידה מצויה בעוף, כלפור כודדת, כודד כנף ומצפף, אבר כיונה וגו' ארחיך כודד, כלפור לכוד, וכן הפירוש הכון לפי פסקי טעמים, איך תאמרו לנפשי גורדי איך תאמרו אלי כודה ממקומך כלפור כודדת מקנה, הלא הרכס תקפכס ומעוזכס, היא היא לפור כודדת, ע"ז שלכס שאחס בוטחים בו אינה כי אס לפור כודדת, דרך הכחוש לככות לכח ותוקף הר, אתה אדיר מהררי טרף, העמדת להררי, העמדת תוקפי וכחי, כמו שיתבאר צפ' ויחי. ויש לתמוה על המפרשים ז"ל שחברו נודי להרכס לפור, מבלי להקפיד על פסקי הטעמים, שמהפך העולה ויורד בתיבת לך-ך הוא המלך בספרי אמ"ת, כאתנחתא בשאר ספרים כידוע, ואתנח שבא אחריו אינו אלא מפסיק קטן, וגורדי בטעם אולא רביע המפסיק הגדול ומחובר לאיך תאמרו לנפשי.

(ג) עוני מנשא, כשיאות עון האמורה בהקב"ה היא סבלנות וסליחה כמו כושא עון ופשע וגו', ובאדם הוא תשלומי העון, ובלשון חכמים עוכש על החטא, כמו עונו ישא, וכשא עונו, ורש"י ז"ל פירשו כאן מענין הראשון, אבל יתר דברי קין מראין שהוא ממין השני, וכראה שיש כאן ארבעה מיני לעקות, א' הן גרשת וגו' כי אמרת ארור אתה מן האדמה, ב' ומפניך אסתר כי היית לאויב לי כל תביט אלי ואיפא אסתר מפניך שלא תראני, ג' והייתי נע וכד בארץ בלי מכוח לכף רגלי, ומי יוכל שאתו, ד' והיה כל מוצאי יהרגני כי לא תשגיח עלי ומי ישמרני, שאם הכל ענין אחד קשה למלאו לו קשור.

(טו) שבעתים, יקס קין, ממי שיהרגנו, כל נקמה בעצרי היא מהמריע למי שהורע לו, לא יוקס העבד מהאדון כי כספו הוא, וכן כלס, ודברי רש"י ז"ל מן המדרש אין לעמוד על יסודם. וכן דעת למך באמרו שבעתים יקס קין, כמו שיתבאר להלן.

(כב) לוטש וגו', הרבה כל מסורסים כידוע, כן זה לוטש חורש כל כחושת וגו', חורש מלרע ובצירי ככל פועל ותואר, ודברי רש"י ז"ל כשגבו מדעתם, וכן

בראשית

כי הגדלת על כל שמך אמרתך, מסורים, הגדלת שמך על כל אמרתך, עשית לך שם גדול בחסדך שהטבת עמנו יותר מכל אמרתך שהבטחת לעשות.

כנ עדה וללה, לשון הכתובים מראה שלמך כרדף מאויבים שהבואו ופלעוהו, ונבנה ידו עליהם והכס ואת טפס, ופחדו נשיו פן ישוב דמי הרגיו על ראשו, ואמר להן בלשון חכמה ומוסר, ככל שמוש אמרתי כמבואר לעיל, עדה וללה שמען קולי, כמו כשים שאנכות שמענה קולי, כשי למך האזינה אמרתי, דבר מוסרי, שאיש הרגתי בגלל פלעי שפלעוני, כמו והרבה פלעי חנם, פלעים שבי, וילדים הרגתי בגלל חבורתי שהבנו בי, כמו ונחבורתו כרפא לנו, בחבורה שבו, ואל תיראינה אודותי כי אם קין שהיזד להרוג, יוקם שנעתים ממי שיהרגוהו, למך שהיה אגום להגיל כפשו מיד אויביו יוקם שנעים ושבעה ממי שיריע לו, כל מכתו מכתך וכיוצא אינם בהמכה אלא בהמוכה, וכן הוא בפלע, וכל כי שאלל ראייה שמיעה ידיעה הוא כשי"ן השמוש, שמעתי כי יש שבר, שיש שבר, ידעתי כי מלך תמלך, שמלך תמלך, כך שמענה קולי שאיש הרגתי וגו'.

שבעתים, רגיל בנקמה, ונמלא יסלם שנעתים, והשב לשכרנו שנעתים.

כז אז החל, רוב שמוש אז לשמחה ומוצה, אז ישיר, אז ירכנו, אז ימלא שחוק וגו', אז יבקע כשחר אוקך, וכן כמעט בלן, ומעט מזעיר יולאים, וזה בעין הכרע כי גם זה למוצה שהתחילו בני אדם להתחנן ולהודות למקום ית', ככל ויקרא בשם ה' בכתובים, ולכך הוא מזכיר צו שם המיוחד שכתבו משה כאן מפי הגבורה אחר שהרגילו בפי ישראל מהיותם במצרים, ולא היה כודע לדורות ראשונים, כמו שיתבאר בפ' שמות אלל זה שמי לעולם, ואם החל לקרא לגנות ולרעה, היה אומר לקרא בשם אלקים או בשם אלקי עולם וכיוצא, ולא בשם שלא זכו מאז לדעתו, אבל אם למוצה הוא, כתב בשם ע"ה השם שלמדו בני דורו מפיו במקום שהיה לו לכתוב לקרא בשם אלקים או בשם שי"ן דל"ת יו"ד, ששם זה היה רגיל בפי יראי ה' בדורות הראשונים, כמו שיתבאר במקום אחר, וכן דרשו באגדה למען אברהם שקראך תחלה ארון וכו'.

פרשה ה' א זה ספר, זה שבא לפנינו הוא ספר תולדות אדם כסדרך דור אחר דור עד סוף מקראי קדש, עד כאן לא כתב אלל

בראשית

יג

אלא תולדות קין שנמחו במבול, להודיע אבות האומנות ודברי למך לכשיו, גם זרע שת להודיע שנימיו הוחל לקרוא וגו', כדי שלא להפסיק בעניינים אלו בתוך סדר הדורות, ומעתה הוא מסדרם בלי הפסק.

בדמות אלקים, בתואר פנים הדר וכחמד.

ג) בדמותו, בתואר פניו, כללמו בככין גופו, ויתר בכיו לא דמו לו בשניהם יחד. **כד) כי** לקח אותו, בעלם מעיני עמו ולא ידעו איפא הוא, וכן אמרו בני הכנענים לאלישע לשלוח לבקש את אליהו פן נשאו רוח ה' והשליכו באחד.

הנאזית וגו', וערס הלקחו אמרו לו כי היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך. **כט) כמעשנו**, מעצבון מעשנו, כמו אכחם מצרי, מעצב שיש לי מצרי.

פרשה ו' א) לרוב, להיות רבים (פיהל לו אוערדעו) ושרשו רבב, אם אמר לרבות, היה משמע להיות רבים והולכים

(יז לו פערואעהרען) וזהו ההפך בין שורש רבב לשורש רצה.

ב) בני אלקים, דוגמת אני אמרתי אלקים אתם, אמרתי אתם השופטים תאריבו ימים מאוד באותן בני אלקים בדור ראשון, וכפל דבריו לומר וצני עליון כלכם, אך עתה שהרשעתם באדם פשוט תמותון בני שבעים ושמונים, כך תואר אלקים שאן להפליג ולהאדיר ענינם באורך ימיהם, כמבואר לעיל, שכן שמוש שם זה בהרבה מקומות, שהדבר ברור שאין דעת דוד לומר שהם אלקות ממש חלילה, ואמר הכתוב כי ראוי אותן מפליגי ימים את צנות האדם הפשוטים בני שבעים ושמונים.

ד) הנפילים, לא כתבבר טעם שמש, זכן רפאים, זקראו גם למתים רפאים, לפי שכל הרפאים גמחו מן הארץ ורק עוג נשאר, ואותו הרגו משה וישראל, בעשה להם למלה לקרוא למתים רפאים, והרפאים יחוללו שאמר איוב, והוא היה בימי קדם, הם רפאים ממש, שאמר לשבח המקום ית' גם הרפאים הרמים יחוללו ויפחדו ממנו, ואמר מתחת מים, גם הצריות שמתחת המים, ושוכניהם, ואותם השוכנים זחיים בתוך המים, כלם יחוללו ויפחדו ממנו.

בימים ההם, מאחר ימות אדם וגם אחרי כן בדורות הקרובים למבול, היו

ד א I 4 הרפאים

בראשית

הרפאים, כאשר באו בני אלקים וגו', ולכך טעם הרביע צאחרי כן והזקף צהאדם שהוא סוף הדבור.

הבזורים, הגבורים אכשי שם, ולא הרפאים שאחר המבול, שלא דמו להראשונים.
ה) מחשבות, מה שמכון האדם לעשות קרוי מחשבה ובלשון חכמים כונה, ולא ישמש במעשה שעבר ולא במעשה זולתו, חוץ מהבאין בלשון חשבון או חשיבות, כגון ה' יחשב לי, ויחשבה לו וגו', ואחד יוצא ולמה חשבת כזאת על עם ה' וגו', וכן השתמשו חכמים לפעמים במלת כונה להגיון הלב, חפלה צריכה כונה וכיוצא, אבל עיקר כונה בלשונם, ומחשבה בעברי אינה אלא מה שגמר אדם בדעתו לעשות, (פארהצבען, זבויכט) מאד עמקו מחשבותיך, תכלית כונתך צמה שאתה מזליח לפעמים את הרשעים, עמוק מאוד ואין נקל להצינו, וכן אלקים חשבה לטובה, תכלית כונתו היה לטובה.

רק, בדבר מגונה רגיל יותר במלת רק, רק זועה, רק אין יראת וגו', רק עשוק ודומיהן, ובדבר טוב רגיל יותר במלת אך, אך שמח, אך עמי הוא, ואב לכלם, אך טוב לישראל אלקים וגו'.

ח) מצא חן בעיני וגו', אין לפרש שהחן הוא בעיני החונן והנחמן מולאו בהן, שהרי כאמר ויתן את חנו בעיני שר וגו', וה' נתן את חן העם בעיני מצרים, הרי שהחן להנחמן ולא לחונן, אבל עיקר משמעו, כח היה בעיני ה' אדם שזכה לחן, כמו מצא טוב, ימצא לדקה, מצא חיים, שמשמעו זכה לטוב זכה לדקה, זכה לחיים ודומיהן, והאומר אמלא חן בעיניך, פירושו אהיה בעיניך אדם שזכה לחן, וכן כלם.

פרשת נח.

ט) צדיק, אין צדק כי אם במעשה, ולא בדעות, כמו שרגיל בני קצת חכמים לומר דעה זאת צודקת, שדעות יאמר ככונה או נכונה, וכן אמרו חכמים צדיק במעשיו, ותמים בדרכיו, פירוש במדותיו, שמה שקראו חכמים מדות קרוי בעברי דרכים, וסמוכים כמעט תמיד ללשון תמימות, תם דרך, תתם

ד ב 2 4 דרכיך

דרכך, בדרך תמים, וכן כלן, ונקרא המקום יתבר' תמים דרכו שהוא כלילת המדות היקרות כלן. ויתבאר עוד בעו"ה בפ' וירא. ואמר כאן כי נח היה לדיק במעשיו באין עול, ותמים במדות, אבל בני דורו השחיתו מדתם בקנאה ותאוה וכעירה גאון ודומיהן, ועל ידי כך השחיתו מעשיהם בזמה וחמס וכיוצא, והוא שאמר וירא את הארץ והגה בשחיתה במעשה עמל ואון, כי השחית כל בשר את דרכו, את מדתו, וכל בשר פשוטו על האדם כאמר, כמו יבא כל בשר להשתחוות, אשפוך את רוחי על כל בשר, גם לא ישמש הכתוב בדרך, במשמעות מדה וטיב בשום צלל חיים חוץ מאדם, ומה שאמר דרך בשר, דרך כחש, הם דוגמת דרך אניה בלב ים, שהוא דרך ממש שהלכו בו, ובמשמעות הזה רובן באים בלשון זכר, והבאין במשמעות מדה ומכנה וכיוצא רובן בלשון נקבה, וכן כהגו חכמי משנה, נקנית בשלש דרכים, שזה לאילן, בשתי דרכים, בשני ענינים.

יד) עשה לך, בן אהוה שנים רבות לפני המבול, ולא אהוה מאז להרבות בטהורים שבעה שבעה, פן יצר לו ולא יחדל מהיות עמל ורודף כל השנים לאסוף המון כלם, אך צבוא עת קץ וירא ה' את תומתו, כי לא שאל לדעת כמה יהיו ימי הזעם לזמן דעת לאסוף די מחסור כל חי בימי מרודיהם, אך בתומו נשען בה' אם מעט ואם רב לאסוף אליו, ידו יתברך תחלק לכלם די שבעס כל ימי הסנירים, אז אזהו להרבות בטהורים, כי עתה ידע דרך לדיק באמונתו, ישען באלקיו גם בזאת בשאמו לדרך פעמיו, הוא יתברך יקבץ כפונים מאפסי ארץ החל וכלה, וכמו שאמרו מאליהן באו.

קנים, הכל היה שם דירת ארעי, כמו ותמלא כקן ידי, קראם קנים.

טז) צהר, שם דבר במשקל חשך קדש (בעו"ה טו"ג) ואף שכאמר חלון התיבה, יתכן שרצים היו ופתח אחד מהם.

תחתיים, הרוחות והגדרים יבואו בל"ר, עליו, תחתיו, אחריו, ויאמר בקנים תחתיים, שהוא תואר לקנים, כמו מצריים עבריים, וכאשר יאמר משורש ענה עניים, כן מאורש שנה שניים, ולא כן משפט שלש לומר שלישים. וכן הוא אומר ושניים יסעו ושלישים יסעו.

יז) הזבול, שרשו ככל, ומשמעו כמישה וכליון כח הצמיח, ונדרך דמיון יאמר באדם, ככל תבול, בני ככר יבולו, ולפי שאין גועו הכל בכליון כח בלי חלי, וכל צמח השדה כמש וכלה כחו, קראו מבול, ואם כלה כחם ברעה אחרת, גם אותו היה קרוי מבול, ולכך נריך לסמוך לו תמיד מים, מבול מים, ומי המבול, חוץ מלבסוף שהוא סומך על שלפניו, ולגודל ההשחטה היא שא לא היה כמות, נשאר שמה לדורות, ה' למבול ישב, והכביא קוראה מי נח, ומעתיקים לועזים תרגמוהו זרם ושטף (ינדֶפֿלוּטֶה) ואין זה תרגום העברי.

יח) והקימותי, בברית שיש בה מעשה לאות וזכרון, רגיל לשון כריתה, כמו באברהם שהיה מעשה הבתרים, ובמתן תורה מעשה זריקת הדם, וביעקב ולבן הרמת הגל, ובאברהם ואבימלך ודומיהן, ובהבטחת שמירה ואהבה לבד, רגיל בלשון הקמה, וכן בקיום ברית ישנה, כגון ביצחק והקימותי את בריתי וגו', ובהבטחה שנאמרה לישראל והקימותי את בריתי אתכם, וכאן לא היה כי אם הבטחת שמירה והגנה.

פרשה ז' ב) איש ואשתו, שנים בענין ואין זולתם במקרא לקרוא בן לכל כבדא, אלא לבני אדם, וכן לא יקרא לשום דבר איש או אשה אם לא לתת קצב או מדה או דמיון לשני דברים, כגון פני הכרובים איש אל אחיו, וציריעות אשה אל אחותה ודומיהן, ויש מחברים תוכנים שלא הקפידו על כך, וקראו לכל דבר יחידי איש.

ט) שנים שנים, ומפרש והולך זכר ונקבה.
יא) וארבות, פתח בשמי קורה, וכן דלת בשמי קורה (פֶּאוּלוּטֶהיר) כמו וכעשן מארובה, והמתרגמו מסגרות (טוייטן) לא תרגם העברי.

כג) וישאר, ביוצא מרעה וסכנה יאמר, והנשארים הרה כסו, לא נשאר עד אחד, כשארתי לבדי, וצטובה רגיל בלשון הותרה, והותיך ה' לטובה, וכן בקדשים.

כד) ויגברו המים וגו', לא פירש שאלה ק"ן יום הם לבד מארבעים ימי הגשם

הגשם, ואם על כלל כלם נאמר יתפרש כל חשבון חדשי הפרשה כפשוטו כפי הסדר שמנו ישראל החדשים בעת כתיבת התורה, ובימי נח מנו למ"ד יום לכל חדש כמכהג עמים רבים גם היום, ויהיה כל סדר הענינים על דרך זה וציוס שכלה הגשם, העביר המקום יחנך רוח סועה וסער על הארץ, וחסרו בו ציוס עד שנחה התיבה, וכן כל הענין.

פרשה ח' א) וישבו, לפי שהמים נאו בצעף אמר וישבו שמשמעו הכחת חמה.

ז) וישלח את העורב, פעמים רבות שלחו וחזר, ומקץ ימים המתין בין שלוח לשלוח זי"ן ימים, וכשחזר עוד, שלח היונה, לכך נאמר בה וישל עוד שבעת ימים אחרים.

י) ויחל, וימתן בלשון חכמים, תוחלת היא לזמן, ולכך נאמרה בצדיקים יותר מתקוה, שהיא בלא זמן, שהצדיק אינו אלא כמתין לדבר שיהיה למחר או ליום אחר, והיום יבא ולא יחל, כן ככון לבו בטוח בתשועת ה', אבל תקוה אינה לזמן, ומה שנאמר זה היום שקויתוהו פירושו קוינו ללדתם, וזה הוא היום שבא תקותנו.

יט) למשפחותיהם, כל משפחה ומשפחה שבתובה, וכן לשבטיך כל שבט ושבט שלך, לצבאותם כל צבא וצבא שלהם.

כב) זרע וקציר, ימים הראויים וטובים לזריעה וכן לקציר, דוגמת קור וחום. **וחרם**, שרשו חרם, וכל מה שהוא משורש זה הוא החום שמחוץ לגוף, מבגדים ושמש ואור וכיוצא, לבוש ואין לחם לו, וחס השמש, חמותי ראיתי אור, וכל מה שהוא משורש יחרם היא החמימה שבגוף ובדמו, כי יחס לבבו, ויחמו האלן, חמה אין לי, ומה שנאמר חס לבי בקרבי, מחובר אל בהגיגי תבער אש.

פרשה ט' ב) בכל אשר וגו' ובכל דני היס, הצית"ן האלה לדמיון דבר לדבר כזה כן זה, וכן בכעורינו ובזקנינו וגו', כזה כן זה, שאין משפט הלשון לומר הלך בצכו בעברו, אלא עם צכו עם עברו.

נח

ד) בנפשו דמו, זה פירושו בנפשו שהוא דמו, כמ"ש רש"י ז"ל, אבל בתורת כהנים דמו בנפשו הוא, פירושו נפשו תלויה בו, כמו בנפשו דבר ארוני, ולא ידע כי בנפשו הוא, בנפשנו בביא לחמנו, נפשנו תלויה בה.

מיד, איש אחיו, של כרנח, אדרש נפש האדם הכרנח.
ט') הנני מקים, זה כעין הכרע שאין הקשת בריאה חדשה, שאם כן יאמר הכני כורת, ככל ברית שיש בה מעשה כמבואר למעלה, אלא כבר הייתה מבראשית ועתה העמיד אותה לאות ברית.

יד) והיה, ובכן (עליך, ויטהו) וכן כל והיה עמד טעמו בו, ויש שמשמעו אבל אם יאדע, (פחלם זכער) וכו', והיה כי יאמר אליך לא אלא וגו', והיה אם לא חפצת בה וגו', ובמעשה שהיה כבר משמעו כל פעם ופעם, והיה כאשר ירים משה וגו' והיה אם נשך הכחש וגו', והיה בכל יחס וגו', ומעתיק חדש דלג כל והיה כשפת יתר.

יח) והם הוא אבי כנען, הוא היה נודע בדורו בכנוי אבי כנען, כמו קמואל אבי ארם, אבי ברזית אבי ארם, רגילין היו להקרא על שם אחד מצביהם המציב להם או מטעם אחר, ולכך קללו כח.

כ) ויהל כח וגו' ויטע כרם, לפי משפט הלשון יאמר לנטוע כרם, שכן יבא תמיד המקור אחר ההתחלה, ויחל לבנות, המלס לעשות, תחל לספור וכן בלס, ויתכן שמקרא קצר הוא, דוגמת ועיכיו החלו כהות, בעלי הכהן, במקום החלו להיות כהות, כך ויחל כח להיות איש אדמה, ויטע גם כרם, פירוש עבשו ששמש הכל משגי המבול הוכרח להיות עובד אדמה, שלא היה צריך לו לפגים, ונטע גם כרם, לא שתחלת מטעבו היה כרם.

כב) וירא פס וגו', ולא כסהו, ובעודו מתמהמה ללכת לבקש את אחיו היה אביו מתבזה בגליון לעין רואים, ולכך קלל.
כג) ופניהם, תמיד אחורנית גם בעת הכסוי.

פרשה י' ה) איי, גם מדינת היס קרויה אי אף שאין היס סובבה מכל רוח, כמו שקורא לפלשת אי כפתור ואיכה אלא יושבת על היס, וכן ואמר יושב האי הזה הנאמר על איי.
הגוים

הגוים, צגנות רגיל בשם גוי יותר מלשון עם, ולא יקרא גוי אלא להמון אדם בעלי שפה אחת או שהם תחת מושל אחד, אבל עם יקרא לכל חברת אדם בעלי ענין אחד אם רב ואם מעט, כמו זק לעם ויאכלו, לעם אשר אחי, ולמיוודעים ומקורבים יאמר בלשון רבים, ויאסוף אל עמיו, אל מקורביו ומשפחתו ולא יחלל זרעו בעמיו, ישכר בעממך, לא תלך רכיל בעמך, במיודעך וקרובך, דוגמת משלח מדכים בין אחים.

ח) וכוש ילד את כמרד, מפני שבא להאריך בו לו מכאו בתוך יתר אחיו.

גבור, בכח גוף, אבל חזק הוא בעל יכולת מחוץ לגוף אף אם חלש הוא, כגון מלך חזק שיש לו חיל עצום וכיוצא, ולכך לא נמלא תואר חזק בכתוב בהקצ"ה אלא ב' פעמים ובסיגנון אחד, במשלי ובירמיה, גואלם חזק הוא יריב את ריבם וגו', יראה שתפס לשון זה אלל גאולה שהיא בכסף או מחיר וכיוצא, כמו והשיגה ידו וכגאל, וגאל את ממכר אחיו, יאמר גואלם יש יכולת בידו הרבה לגאלם.

י) ראשית ממלכתו היתה צבל, לא שהוא היה המלך הראשון בארץ, כמו שכתבו כותבי דברי הימים לעמים, שהרי נביאי אמת העידו כי אשור בן שם מלך שם תחלה, ישעי' אמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לזיים, הוא יסדה בהיותה מלאה זיים, חיות רעות ואכזים פרועים (וידוע) ומיכה אמר ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ כמרד בפתחיה, הרי אשור משל צה תחלה, ולאחר ימים ירד כמרד לתוכה וגברה ידו ומלך ויצא אשור משם, והוא שכתוב כאן משם יצא אשור, וידוע שבצל וכשדים אחד הם בכל הכביאים.

יט) מוצידון, כל הגבולים האלה הם מחוץ לכנען, צידון היא ממלכה לצדה, עזה וגרר מפלשתים, סדום וחברותיה גם הן אינן לכנען כחשבות לפי פשוט לשון הכתוב שאמר אברהם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הכנען וגו', אלא בבוא אברהם בארץ מצא הכנעני שנפל מקרוב לתוכה והתישב בתחום הזה שבה שם אברהם, וזהו והכנעני אז בארץ בתחום הזה (קרי"ו) ובעוד שהתגורר אברהם במצרים כפל גם הפריזי לתוכה והתישב בסביבות שכם, כמו שאמר אחרי שוב אברהם לארץ, והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, וכמו שאמר יעקב בשבתו בתחום שכם

שם אשר הבאשחם וגו' בכנעני ובפריזי וגו', ומפרש ידוע שלא השכיל באמתו כחן
מכשול לפני עורי לב בסוד משחקים .

כא (**יפת** הגדול, אין דרך הכתוב לכותב הכתוב גדול, גם אם הוא הבכור,
למה מנה תמיד חס תחלה אף אחר שקלקל, על כן יתכן לפרש
שהיה כודע בדורו בכנאי יפת הגדול, על שם מעשיו או חכמתו, כמו שנהוג בדורות
אחרים, כגון ר' אליעזר הגדול וכיוצא, וחם הבכור, לכך מנאו לפני יפת, ושם
ראשון, לחשיבותו ולכבוד אברהם וזרעו .

כה (**נפלגה**, אין לשורש פלג כי אם ב' משמעות בעברי, א' קלחי מים, פלגי מים
תרו וגו', פלגים יבלי מים, וכן מי פלג לשטף תעלה מענין זה, ב'
בלבול שפה, בלע ה' פלג לשוכס, תבלבל את לשוכס, לפלגות ראובן, לבלבול שפתם,
או אמרו לבא למלחמה, ואלו מנאו לבא כמו שגנתה דבורה אותם לקראם חקרי לב וחקרי
לב, שחקרו וחקקו אם לזאת לזאת אם לחדול, אבל במשמעות חלוקה לא מנאו בעברי
חוץ מנד"ה לפלגות בית אב, והוא מארמי, שבארמי חלוקה פלגא, ועתה פירש כפלגה
הארץ כתבלבלה שפת הארץ או בתרבו בימיו פלגים יבלי מים, והיתה זאת צרבה לארץ,
וקראו בנו על שמה פלג, כמו פלג אלקים מלא מים, ובימיו, בימי עבר, ופי' כפלגה
(בעטרתקאט ויחידען), ובמשמעות חלוקה אין ליישבו, שהרי לא הארץ כחלקה ולא
יושביה אלא בפוזו, ואין זה חלוקה, ומה שבאמר ויחלק עליהם לילה הוא חלוק כבוכה וסדור .

פרשה י"א א (**ויהי** כל הארץ, כבר אמר למעלה שתולדות בני נח התישבו
בארצות ובאיים לגוייהם ללשונותם, ויהיה פירוש ויהי
כל הארץ וכאשר היתה עוד כל הארץ שפה אחת קודם התישבו באיים וארצות . שכבר
הומכס כי כל בני אדם יחד נקבצו אל הבקעה, ולחשבון בעל סדר עולם ז"ל גם נח שם
ואברהם שם היו, אף שיש לחמוה איך עמדו הנדיקים בחברתם, ורש"י ז"ל בתב פשט
יבא אשור שלא להיות עם החוטאים, גם אם בל זרע אדם יחד נקבצו שם, הארץ
כבערו בלם מדעת לבנות להם ולתולדותם עיר מושב ואם היא גדולה כאלכסוביא מאה
פעמים, גם אם הנדיקים בקרבם היו, למה לא בלה המקום את און אחד מהם כי יבא
לבלבל שפתם ולהומס ולהפיצם, באשר עשה במבול ובסדום ובנינוה, והנביא אמר כי

לא יעשה ה' א' דבר כי אם צלה סודו אל עבדיו הנביאים, גם אם כתבנבלה שם שפת כל אדם, הא'ך כותרה שפה ברורה שפת קודש לאברהם ותולדותיו, ואם פירש ויהי כל הארץ כל יושבי תבל, א'ך יאמר ויהי בנסעם מקדם, וכי כלם לא ישבו אלא בקדם, ואם לא היו כלם כי אם אנשי מספר בעולם והם ישבו בקדם, לא יאמר ויהי כל הארץ אלא ויהיו כל בני אדם, גם לשון הבה לא יכשר כל כך בדברי המקום יתברך למלאכה מעלה ולבואי, וכן לשון כרדה וכבלה בלשון רבים, גם אחר שבבר אמר וירד ה' וגו', מה זה שגבה לומר ברדה, ואם לפני רדת בבורו ית' אמר בן, אין לשון שם מתוקן יפה, שלא בגמלא דוגמתו שיאמר יושב שמים יתברך, שם, על הארץ מחסת? על כן אם ניתן רשות לפרש בדרך אחרת פרשה זו שאין מלוג ממנות התורה תלויה בה, בי אם להודיע יד ה' ומשפטו, ישיב גמול על גאים בדבר אשר זדו אם בו ואם אדם יחד, יתכן כי הפרשיות כתובות בסדר המוקדם והמאוחר, אחר שכתב בי בני יקטן הרבים ישבו עד הר הקדם, אמר ויהי כל הארץ על בני יקטן שפה אחת אף שמשפחות הרבה היו, במו תשיחמו לשמים בבל הארץ, בכל ארץ ישראל, הלא כל הארץ לפיך, כל הארץ הזאת, וכל הארץ באו מלוימה, לא שבאו מאחרית ים ומקורי ארץ אלא כל ארץ כנען וסביבותיה, כך ויהי כל הארץ ההיא שפה אחת וגו', ובנסעם מקדם ארץ מושבותם לבקש להם מושב טוב מארצם, או מעעם אחר, במנהגם בדור ראשון, מלאו הבקעה, ועשו מה שעשו, ולשון אשר בבו בני האדם אינו ראיה שכל בני אדם יחד שם היו, אלא הוא תמה על בני תמותה כאלה א'ך כשאל לבם לזאת, ומלשון הבטובים יראה שאין הבנין עיקר פשעם ומריס, אלא שזממו לעשות תועה ואין שלא הודיעה התורה, שכן אחר שבבר בכו, כמו שאמר לראות את העיר וגו' אשר בכו בני האדם, אמר המקום ית' חיה החלם לעשות, הבנין הזה הוא תחלת מעשיהם, ועתה לא יבנה עמהם כל אשר יזמו לעשות, לא אמר אשר חשבו או אשר אמרו לעשות, אלא אשר יזמו, וידוע שכל זמם וזמה לרעה הם, ואחרי כי מדרכי המקום ית' כי בא לשפוט יושבי ארץ, יגל אזכס למוסר ביד עבדיו הנביאים, ואם אין חוק כפרן, הער יעיר את רוח אחד מיראיו להביד להם פעלם וכי בא יומם, ולא יאמרו הנשארים כי בא עליהם הוה פתאום, על בן אחר שאמר וירד ה' לראות זגו', באמר ויאמר בן עם אחד וגו', באלו אמר, דבר ויקרא ארץ וללואמים לאמר, בן זגו' הבה כרדה אל

גח

בקעת החמאים האלה ונבלה שם שפתם וגו', ואמר כי שם כלל ה' שפת כל הארץ
היא כעיסה בלולה, ומשם הפיטס, ולא היה ליתר האומים חלק עמהם, אף כי
לנדיקי הדור ושפתם חנון לעד. כך יתכן לפרש, והבוחר יבחר. ומה שאמר צפ'
האזינו בהפרידו בני אדם, הוא דוגמת הנאמר צפ' שלמעלה משם כפרדו איי הגויס
וגו' ומאלה כפלה כל הארץ.

ב) בנסעם, בקצוץ הולכים יאמר ויסע ויסעו, וביחיד יאמר ויאל וילך,
ובנסוע הארון כתב לכבוד הארון או על כושאיו וחבריהם.

ג) הבה כלבנה וגו', תחלה אמרו הבה כבנה, שאם לא כן מה להם וללכנים,
ופירוש ויאמרו כבנה וכבר אמרו, וכן הרבה במקרא.

לאבן, בעודו מחובר במקום גדולו, קרוי סלע, ובתלוש נקרא אבן, אבל צור
שמו עליו גם בתלוש.

ונעשה לכו שם, זה הוא הטעם למגדול, ופן כפוך טעם לבנין העיר, שכן מנהג
הכתוב בכל מקום לפרש האחרון תחלה, כמו שיחברר אלל מסה ומריבה.
ולכך טעם האתנחתא במלת שם, שהוא מחובר למעשה המגדול הסמוך לו.

ו) לא יבצר, לשון זה רגיל בדעה ומחשבה, יבצר רוח נגידים, לא יבצר ממך
חזמה, ומשמעו בטול והפרה. (עַערהינדערן, טטעהרען.)

ח) ויחדלו, חדל יש לו ב' משמעות, א' הפסק כמו זה, כי חדל המטר,
חדלו פרזון, ב' דבר שאינו, היפך היש (ניכט זיין, אונטערזאסען)
והוא מה שקראו התוכנים שלילה בלא שפה ברורה, ושם דבר ממנו חֲדָלָה (עַעריינינג)
השומע ישמע והחדל יחדל, הכלך אל רמות גלעד אם כחדל, וכי תחדל לכדור.
(אונטערזאסען.)

ט) בבל, יתכן כי מתחלה קראוה בלולה, ואחר זמן כשתעו אחר אליל בל,
שתפו שמו בשם עירם.

שפת כל הארץ היא.

לא) ויצאו, נראה כי נחור גדול בשנים הרבה מאברהם, ומכל מקום מזכיר אברהם
תחלה לחשיבותו, ולפיכך כתב באברהם ושרה ולוט הנעירים לימים לשון

ה ב 2 5 ויקח

נח

יח

ויקח תרח, אוחם, מה שאין כן בנחור שאל כבר בימים, וכתב ויאלו על תרח ונחור,
שאיין ספק שגם הוא הלך אחס לחרן, שכן קוראה הכתוב עיר נחור.

ללכת ארצה כנען, לארץ שנקראת עכשיו כשנכתבה החזרה ארץ כנען, שאז
כבר ישבו בה כל משפחות כנען, שנכנסו לתוכה אחת אחת בעת שגר
אברהם שם.

ער חרן, יראה שבעת ההיא גברו המלחמות בין יושבי הארץ ובין הכנענים
שנפלו בארצם להורישם מפניהם, ולא היה אפשר לאברהם עוד לעשות
כאשר צוהו ה' באור בשדים ללכת לגור שם, עד שחזר וזרע ליכנס בה והבטיחהו
לזכרו ולשמרו.

פרשת לך לך

פרשה י"ב א) ומזולדתך, גם משפחת אס בכלל, באו מולדת
בית מולדת חוץ.

ג) ונברכו, צפ' וירא פי' הרשע"ס שהוא ענין תערוכות שיתערבו עמים בזרעו,
ודבר תימה הוא, שהוא מדמה אותו ללשון מצריך אילן בלשון

חכמים, לפי שלא אמר והתברכו, ומה ענין מצריך לתערוכות, הוא קוראו מצריך לפי
שהוא כוסף העקף כעין ברכים ותוקעו בארץ שיאל להלן, ואין הפרש משמעות בין
ונברכו ובין והתברכו, שכן רוב הנפעלים במקרא באים במשמעות התפעל, ונמכר
לך, המכרו לו, או השיגה ידו ונגאל, והתגאל, וכשמרתס מאד, וכן כמעט רובן.
ח) ויעתק, לפי שלא הוסיף אמר ויעתק, שזו מעט ממקומו, כמו המעתיק
הרים, מציזם ממקומם.

ויקרא בשם ונר, אונקלוס תרגמו בכל מקום תפלה, וזלי, ואף שיעיקרו כן
הוא, מכל מקום יש בלשון קריאה בשם, שהקורא מיחד לו את הנקרא
להיות שלו, כמו קראתי בשמך לי אלה, קראתי בשם צלאל וגו', יחדתיהו לי להיות
שלי ביחוד, והמתפלל למקום ימצך דרכו לומר לשון כזה, כגון אלי אלה, או אלקי.
גבאולא.

לד לד

ט) הנגבה, לתחום של ארץ כנען ששמו הנגב, זה"א הידיעה, שהוא צדדו הארץ, ולא מפני שהיא ארץ יבשה, שבעברי ארץ נגב יבש כי אם צדדו, ונגיבא ארעא, אבל בעברי קרוי חורב ויבש, ועכסה אמרה לאביה ארץ הנגב כתתני, ולא אמרה ארץ נגב, אלא כתת לי חלק גרוע כאלו כתת לי אותו תחום שקרוי ארץ הנגב, שהיא גרוע.

יח) למה, אבימלך בקש לשמוע טעם הדבר, אמר מה ראית, והאטדק אברהם, וכן השואל מדוע מבקש מענה, ולכך לא נמצא מאדם במקום כי אם מעט מזער בדרך דמיון, אבל פרעה אמר למה, והשואל כן אינו אלא כמתמיהה על הדבר, ואין צורך לענות.

פרשה י"ג ג) בתחלה, בתחלת בואו אל הארץ, וכבר נטה אהלים במקום אחר, אבל המוצח היה הראשון שבנה אמר בו בראשונה.

י) בכר, שם פרטי לאותו תחום, ולא כמו שתרגמו אחר תחום סתם (קרי"ו) שכל הגבולים קרויים כך, ומה שבא בסמיכות בפתח, יש דוגמתו, ירדן יריחה, עפרת אבי העזרי, אלוני ממרא ודומיהן, שתחלת שמש על שם איזה מאורע או ענין וראויים להסמך.

יא) מקדם, מקדם לאברהם, וכן ארם מקדם מקדם לישראל, וכבר הירדן למזרח יותר מבית אל והעי, ובעל ש"א השתבש גם בזה ונלחץ לריק.

יג) ואנשי סדום, להודיע מה חרי האף הנאמר לפנים זעקת סדום וגו'.

לה) מאד, אין לשון העברי לומר רע או רעים לה', אלא בעיני ה' או באזני ה', לכך האתנחתא במלת וחטאים, ולה' מאוד כצבים לבדן, ויתפרש על וחטאים לבד, ושניהם רעים וחטאים, שהם תוארים מזומדים להרשעים, מחוצרים יחד.

פרשה י"ד א) ויהי צימי, סדר הענין ויהי צימי אמרפל וגו' עבדו בלע וחבריו את כדלעומר וכו' י"ב שנה, וי"ג מרדו, ובארבע עשרה בא וגו' ויכו וגו' וילא מלך סדום וגו', ארבעה מלכים את החמשה.

לד לד

יט

ג) ים המלח, כשחת העמק בגפרית ומלח וכעשה מקומו ים המלח, ואמר הכניא סדום ואחיותיה תשובנה לקדמותן, שבבוא עת קץ מי הים כרת יכרתון ויגלו מוסדות ארץ והערים תשובנה.

ה) את רפאים, בהם פגעו תחלה בלאתם משכער ועילם שבעבר הכהר ובאו אל עשתרות מכנב לכהר, ואחריהם פגעו בזוזים הם זמזומים בגבול שבני עמון ירשו אחרי כן, ואחריהם באימים יושני ער שעתיד מואב לרשת, וכשבאו בקצה דרומית מזרחית של כנען מצאו אחרי בהר שער, ומשם פנו למערב אל מדבר פארן שירש עמלק לאחר זמן, ובבואם לשוב לארצם דרך ארץ כנען יצאו חמשה אלה לקראתם להלחם.

יג) ויגד לאזרם, את דברי המלחמה, ובתוכם שמע כי נשבה אחיו, שאם דבר זה לבדו בא להגיד היה אומר ויגד לאזרם כי נשבה אחיו.

יח) כהן, מקריב לאלקות, זהו עיקר משמעות כהונה, ורש"י ז"ל מוסיף מכללו ובני דוד כהנים היו, ולפי פשוטו אין לורך להוסיף, וכן אתה כהן לעולם כמשמעו, שבימי דוד הבמות מותרות, וידוע שאין כהן בצמה אלא הכל כשרים בעבודתה, ובימי הבמות אין ספק שהיו בהם אנשים כקובים בקיאים במשפטי העבודה והלכותיה שהיו מתעסקים בה מכדיבת רוח או בשכר, לפי שאין כל אחד מישראל יודע חקיה, והיו בני דוד כדיבי רוח כאלה, והתעסקו בהקרבת קרבן ישראל וקרצנס, וכן דודו כאמר ויעל דוד עולות וגו', ויכל מהעולות ויברך את העם, ככל הכאמר באהרן, וכן בשלמה ויעל שלמה וגו' בצמת גבעון.

כב) הרימותי ידי, וחברו בדכיאל במלאך וירם ידו וישבע, אבל בהקב"ה כאמר בכל מקום כשיאת יד, כשאתי את ידי, ואשא ידי וגו', לפי שסתם הרמת יד למעלה מהראש, ואין זה לשון כבוד בהקב"ה, אבל כשיאת יד יאמר גם בהגבהה כל שהיא, ועוד שיש בלשון הרמת יד שאט נפש ודון, כמו אשר תעשה ביד רמה, וירם יד במלך וגו', ואין זה לשון כבוד לגבה.

כד) בלעדי, זה אינו תלוי בי מה שאכלו הנערים וחלק האנשים וגו', בלעדי מחובר לתכלית המקרא.

במחזה

לד לד

פרשה מז (א) במדונה, הוא הפחות שבלשונות כנראה, וגם צנעט
בן הכר כאמר בן, והוא כעין חזיון לילה
וחלום, ולכן אין לתמוה מה כל המדרה הזאת שחרד אברהם אחרי כי הובטח פעם
אחר פעם צורע וצרכה, שזאת היתה לו כמדובר בחלום וחזיון, אבל אחרי הגלות כגלה
אין דבר ה' כאחד הנביאים, כמ"ש וסנה דבר ה' אליו, הוא באמונתו יחיה והאמין בה'.
(ב) דמשק אליעזר, קרוב לשמע שהיה שמו דמשק, ואברהם קרא אותו
אליעזר, כדרך המלכים והשרים שמכנים שם למשרתיהם לסימן
חבה, כמשה ליהושע ופרעה ליוסף.

(ג) צדקה, מעשה טוב לפנים מן השורה, וכן כמעט כל צדקה, צדק הוא
שורת הדין וצדקה לפנים מהשורה, (וּמִיִּתְרֵהוּ) ולא כמשפט
תרגמו מעתיקים לועזים כל צדקה במשמעות צדק, וכן משפט לשון העברי צרוב השמות
כשכוסף ה"א בסוף מגדיל הענין ומאדירו, כגון מן ישע, ישועה ותשועה, אור,
אורה, רשע רשעה, מטא מטאה, בעו שיתבאר בפ' תשא, ופעמים מוסיף עוד ה"א
שנית, כגון עול עולה עולתה, צר צרה בצרתה, וכן הרבה. ובספר ישעיה רגיל
להשתמש בצדקה במשמעות הצלחה, ומחברו לתשועה, קרובה ישועתי לצוא וצדקתי
להגלות, ישע וצדקה תלמיח יחד, קרוב צדקי, ילא ישעי, וכן הרבה.

(ד) אני ה', כאן לא באמר לשון מראה, ובפ' מילה שכאמר וירא ה' וגו' לא באמר
שם אני ה' כי אם אני א"ש, והוא מה שאמר בפ' וירא, וירא אל אברהם
וגו' ושמי ה' לא כודעתי וגו', שבכל מקום שכתוב מראה כגון וירא אליו או הנראה
אליו, לא הזכר שם העצם יחצרך.

דצריך הזאת, כאן מפורש שבארץ כנען היתה הצריית בין הצתרים, ולא כתבתי
ה"ך מישב בעל סדר עולם ז"ל פסוק זה לדעתו שכתר הצריית הזאת
מרה יבא אברהם בארץ כנען.

(ה) במה אדע כי לא יכשל זרעי באחד הדורות והשנים הרבות בהן צמח ירשו
הארץ, לסור מאחריך, ולא יהיו ראויים לרשתה, ועל זה אמר
שיכרות עמו צריית שאין אחריה כלום, אבל על הזרע שיהיה עתה בקרוב לא יתכן
צריית צריית שאינו כי אם על דבר העומד לדורות.

ויצתר

לד לד

ב

יא) ויבחר, צברית קרוי בחר, ובשאר ענינים קרוי כחוח, ונתח אותה וגו'.
יא) וירד העיט, להודיע טוהר לב אנדרהם שלכבוד המקום שזוהו על כך לא
הניח הדורסים לנגוע בהם.

יב) ותרדמה, תשוקה עזה לישן מחזקת יד המראה, כמו שכאמר בדניאל
ואני הייתי כרדס וגו', ולמען הקינו מתרדמתו לכרות ברית
עמו בהקץ ודעת שלמה, הפיל עליו אימה וגו', שהפחד מעביר חבלי שינה.

אימה חשכה, אימה בטעם חביר, זה יורה שפירושו אימה אימת חשכה גדולה,
ומעתיק אחד תרגם חשכה תואר לאימה, (פֵינסטערע זאגסט) ומלכד
שלין טעם בדברים אלו, הוא מכחיש משפט הטעמים שא"כ היה אימה בטעם מרכא.
ידע תדע, לריך אתה לידע כי בטרם יירש זרעך את הארץ זה משפטי אשר
חרצתי שיהיו גרים בארץ אחרת וכו' ואחר כן יאלו.

ועבדום, ועבדו את הגוים ההם, וענו הגוים אותם, אם היה פי' ועבדום,
שהגוים ישעבדו אותם היה לו לומר ועבדו בהם.

ארבע מאות שנה, מוסב אל גר יהיה ולא אל ועבדום, ולכך האתגחחא במלת
אותם.

יד) דן אנכי, אשפוט אנכי, וזה ההפרש בין דן ודין, אלו אמר אדין אנכי
היה משמע אריב ריבם ואנקום נקמתם, כמו כי ידין ה' עמו וגו'.

טז) ודור רביעי, לא כתבתי על מה נדחקו קצת מפרשים ז"ל בפירוש דור
רביעי, והלא כל הפחותים מבני עשרים באלתם ממארים באו אל
הארץ, וגם על הלויים לא עבר הכוס בחטא מרגלים, וכן אמרו חז"ל ואין לורך לומר
שעל בני משה ואהרן לבדם כאמר, גם מה שפירש רש"י ז"ל בכלב בן חזרון תמוה הוא
שכלב שבא לארץ בן יפונה הוא, ומדרשו אינו פשוטו.

יז) בין הגזרים, לכבודו יתברך שעבר עתה ביניהם לא אמר בין הפגרים.

יט) הקדמוני, לפי פשוטו היא אחת ממשפחות כנען, ואולי היה בהם
לפנים חכם ממשל משלים שעליו כאמר כאשר יאמר משל
הקדמוני, המשל של אותו קדמוני.

לד לד

פרשה ט"ז ה) חמסי, אזעק חמס עליך, וכן חמסי ושארני על צבל, אזעק חמס, וגם שארני זעק חמס על צבל.

יב) פרא אדם, אם היה פירושו אדם פרוע (וויזער זענט) כמו שרגילין לפרשו, היה צריך לומר אדם פרא, שכל תואר בעברי צריך לבא אחר שם העצם דוקא, כגון איש טוב, אדם גדול, בן חכם, וכן כלם מאין יולא. ועוד שאין פרא ופרע ענין אחד, פרע הוא ערצוב וסוררות, כי פרוע הוא (פערזוילדערט, חויסגעלחטען) ראשו יהיה פרוע, פרעהו אל תעבר בן, (טייד זעג) **צמוע** פרעות בישראל (זען פערזוילדערט, לערריטטונג חייט ובר') וכן כלם, אבל פרא היא חיה רעה שצך שמה, ומרוב חומה וכעסה נחתה תמיד למים ושואפת לצלוע, כמו שאמר פרא למוד מדבר באות כפשה שאפה רוח, ולאמר ישברו פראים למאס, ולאמר זפראים עמדו על שמים שאפו רוח כתנים, ושם בירמיה פרוו גם קצת בעלי לשון שהיא חיה רעה ידועה, וקרוב לשמוע שהיא שקורין (היינטיג) שצך דרכה לשאוף תמיד, על כן כראה ככון שפירושו שיהיה פרא בדמות אדם, כאשר יאמר הלוועז על סוס מכומר סוס נמר, כן זה פרא אדם, אדם תואר לפרא, יהיה יותר פרא מאדם. ודוגמתו ביחזקאל כן תהיינה מלאות לאן אדם, גבא שעתידים ישראל להיות תמימים וענוי רוח שיאמרו עליהם שהם לאן אדם (זענטען - טון) לאן בדמות אדם, אדם תואר ללאן, וכן כליות חמה, שיאמרו שהם כליות בדמות חמה.

ידו צבל. כל יד הסמוכה לצי"ת היא מכה, תהי כא ירך צי, יד ה' הויה במקק, וכן כלם.

יג) הלם, אין הלם כמו פה אלא עד פה, אל תקרב הלום, הבא עוד איש הלום, מי הביאך הלום (הירדער) לכך כראה לפרש הכנס עד פה יבולתי לראות אחרי רואי והרי הוא כבר רחוק ממני, תמה שיש בח בעיניה לראות עוד מרחק רב כזה אחרי המלאך הרואה בצרחה.

יד) באר לחי רואי, באר לחי במרכא טפחא, ורואה גבז לצדו, וזה יוכיח שפירושו הנכון באר לחי של רואי, ותימה שלא הקפידו המפרשים ז"ל כאן על פסקי העמים, ופירוש באר לחי, באר ההלכה, וזה למד מענינו של דוד, שאמר לנעריו שלם גבול לצרפו בשלום ולבקש ממנו מאכל לאכסיו, ולאמרתם

לך לך

כא

ואמרתם כה, כה תאמרו לנבל, לחי, ואתה שלום וגו', מענינו למד שהוא עבך ברכת הכלה, כה תאמרו לו הצלח, (גויק לו) ואתה שלום וגו', וכמלא דוגמתו בלשון חכמים, אי שויל לך אלפא זווי לחי, כך לשון המוכר ברעותו המכר יאמר הכלל בו, (גויק דמיט) וגם שם בדוד מלת כה בטפחא להפרידו מתיבת לחי, כמו כאן, ויהיה זה פירושו באר ההלכה של רואי (דער גויקס - ברוגען זייטעס ובהערס.)

פרשה י"ז א) אני א"ש, המפרשים ז"ל פשוט שם זה, אשר די, אני הוא אשר די לכל, ולולא דבריהם היה כראה לפרש מעבין פחד, כס יו"ד ה"א שתרגומו בכל מקום דחילא, וכעין ראייה לזה מדברי יעקב, שאמר ופחד ילחק, וישבע בפחד ילחק אביו, שלא כמלא דוגמתו בשום דיק וכביא, וקרוב לשמוע שאמר כן, מפני שבכל עניני ילחק ודבריו לא כמלא הזכרת שם המיוחד ית' אלא פעם אחת, כריח שדה אשר ברכו דו', ואף שבדברי רבקה ליעקב אמרה בשם ילחק ואברכה לפני ה' וגו', לא הזכיר כן בדברי ילחק עצמו, ושם ש"ן דל"ת יו"ד היה רגיל בפיו, ולכך אמר יעקב ופחד ילחק, ששם זה של פחד היה רגיל בפיו.

תבנים, מבואר בפ' נח כי תמים הוא במדות טובות, ופאר המדות היא דעת קבועה וככונה שלא תמוע בכסיוכות, לכן זרו עתה על כך בכסיון המילה הקשה לזקן.

ד) אני הנה וגו', לפי שבא לומר אח"כ ואתה את בריתי תשמור, אמר, מה שאני מקבל עלי הוא להיות בריתי אתך וגו' להגדילך ולהפוך ולברך את זרעך ולתת להם הארץ וגו', לכן מתחיל לומר אני הנה וגו', וכשגמר הענין מזדו, אמר ואתה מה שמוטל עליך הוא כך וכך.

ז) להיות לך לאלקים, כל מקום שבאמר לשון זה, פירושו שעל ידי החסדים והטובות שאעשה עמך, עמכס, עמו, יכירו הכל כי חפצתי בך, בכס וכו', ובקבלת הטובה כאמר וידעתם כי אני ה' אלקיכם.

י) זאת בריתי אשר תשמרו, ענין המילה קורא כאן ברית, ואות ברית, לפי שאמר תחלה ששמירת הברית מזדו יתברך היא להטיב לו ולורעו אחריו,

לד לד

אמר עתה, ואתה מה שמוטל עליך לשמור הוא להמול לכס וגו', כל הגמול שאתם יכולים לגמול לי בעבור חסדי ועוונותי הוא לשמוע בקולי ולעשות מצוותי, ובקיום המלצה הזאת אתם שומרים את בריתי, ואף גם זאת והיתה לכס לאות ברית, המעשה הזה יהיה לכס לעולם לאות בבשרכם על הברית אשר כרתי ביני וביניכם.

(יא) בשר ערלתכם, במקום בשרכם הערל, (אזיר אונבעשניטטען פֿאייט) ערלה שם דגד (אונבעשניטטענהייט) במשקל ערמה חכמה עצמה ירבה, וכן דרך הלשון במקומות הרבה בכתוב, שיעשה מהתואר שם דגד ושם העלם בא בסמיכות, כגון במקום ביתך הקדוש יאמר בית קדשך, ארץ הריסותך במקום ארץ הכהרסה, בזרוע עזו, במקום בזרועו העזה וכן כלן, ויש מעתיקים שתרגמו כל ערלה כשם תואר להעור המכסה (פֿאָרהייט) ואין זה מתישב ברוב המקומות.

(יז) ויצחק, התרגום מנכהו לשבח, וחדי, אבל לשון ויאמר בלבו לא משמע כן, כמבואר בתחלת בראשית. ולפי פשוטו לא כתפס אברהם לפי שגפלו על פניו מחזקת יד אמראה והיה כחזיון לילה, וכמו שכאמר בדכילאל והייתי כופל וגו', והייתי כרדס וגו', ולא נחשב לו השחוק למשגה כמי שמצחק בהקיץ ודעת שלמה כשרה.

פרשת וירא.

פרשה י"ח א) וירא אליו לומר לו זעקת סדום וגו', וכרגע נשא עיניו וראה האנשים, והודיע הכתוב עוהר לבו וחסדו

להשביע כפס שוקקה, ומשהתחיל בענין גמרו תחלה, עד לשלחם, ואמר וה' שאמרתי תחלה שכראה אליו, על מה כראה כי אמר המכסה אני וגו'.

ב) אנשים, שרשו אנש, ומשמעו חלש וכן תמותה, כמו ויחלה הילד ויאנש, ידעו וגו' אכוש המה, וזה יכריע כי נביאי הדור היו שלוחי המקום, שאף שקורא הכתוב למלאך איש, והאיש גבריאל, לא כראה שיקרא למלאכים אנשים שהוא משורש גרוע, ומדרש חז"ל אינו דרך פשוטו, והמפרש שהמראה הוא ג'

ו ב 2 6 האנשים

וירא

כב

האנשים, דבר תימה הוא, שאם לאחד קרא בשם היחצרו לו הנותרים, ואם לשלשתן, אל אודות הרעה הזאת מהאחרת.

ה) וסעדו לבכם, הרעב מחליש הלב לכפול, והלחם יסעדנו לעמוד, ותמתרגמו השיבו כפשיכם (עיקויקט זייד) לא תרגם העברי וגרע כחותו.

לבכם, למדרש חז"ל שמלאכים היו, יפה אמרו לבכם אין כתוב כאן, שלבב ישמש בכתוב לרוב להגיוני אדם, ומפני שאלה רבים ושונים, הגונים ומנוגים, אמר הכתוב וזהבית את ה"א בכל לבבך, בכל הגיוניך, תיחד כלם לאהבתו כל יתערב בהם הגיון תועלת כפשך וכיוצא, וזהו שאמרו בשני יצריך, וכמו שאמר דוד יחד לבבי ליראה שמך, ואף שאין זה מעבין הפרשה, יש להזכירו מפני שהעיו איש ככל ללעוג על חכמי ישראל בדרוש לבכם ולבבכם ואמר שאין הבדל ביניהם, והראה כי הוא חסר לב.

כי על כן, לבטל דעת אחר או דעת עצמו יאמר כי על כן, בטלו דעתכם לעבור מעלי כי על כן עברתם, בטלו דעתכם להרע לאלה, כי על כן באו בכל קורתאי, אבטל דעתי ולא תומת, כי על כן לא נחתיה לשלה בני, כי על כן ידעת חכותנו, לכן בטל דעתך מלכת לארץך, כי על כן סרתם וגו', לכן בטלו דעתכם ולא תעלו ולא תלחמו כי איננו בקרבכם, ואחד יוצא.

ט) איה שרה אשתך, מדוע איננה פה עמך, כמבואר בבראשית.
י) כעת חיה, למעלה בדברי המקום ית' כאמר למועד הזה בשנה האחרת, ולא כעת חיה, ואלישע אמר לשונמית, למועד הזה כעת חיה, ואם כעת חיה לבד הוא לשנה הבאה בעת הזאת, לא כודע מה בא לומר למועד הזה, אחר שכבר קבע הזמן בכעת חיה, ולולא דברי המפרשים ז"ל קרוב לשמוע שאין בכעת חיה קביעת זמן כלל, אלא השתמשו במלת כעת לקיום הדבר לאמתו, כמו שהשתמשו במלת כיום, מכרה כיום, השבעה לי כיום, עמוד כא כיום, ודומיהן, (בעטטויט, זיכער), ובדברם לבדול או לקהל ועדה, הוסיפו מלת הזה, למען תמו בידך כיום הזה, ותעש לך שם כהיום הזה ודומיהן, כן השתמשו במלת כעת, ובפקודת עקרה שהוא דבר גדול ומסויים הוסיפו מלת חיה, לפי שעת לידה עת סכנת מות הבטיחו להם חיים, וכאמר כעת יאמר ליעקב וגו'.

אמת

(* *)

וירא

אמת וקיס כי כאמר תמיד ליעקב מה פעל וגו', כעת תאשמו, אמת וכנון אס אמת
כתתם הנשים לבני בנימין, הייתם אשמים, וכעת לא השמיענו כזאת, לו חפץ
להמיתנו, הדבר ברור וקיס שלא השמיענו כזאת, ואמר כאן שוב אשוב אליך באמת
ואמונה, ולא אחרל ויהיו חיים לכם, והנה בן וגו', ולמטה אמר למועד שקצב לך
המקום אשוב אליך כנון וצטוח ולשרה בן, ולפיכך בדברי המקום יתברך שאין צריכין
חזוק כאמר למועד הזה בשנה האחרת, ולא כעת חיה. והבנח יבחר.

ודוא, האהל אחפיו, שהם ישבו לפני האהל.

יא) זקנים, צבעל חי יאמר זקן ובשאר ברואים ישן, ומה שאמר ונשחתם בארץ,
שבתכם בה יהיה נושן, ובדרך דמיון יאמר אס יזקין בארץ שרשו.

יג) הארץ אמנם, לשון ייאוש או דבר שאי אפשר, כמו האמנם לא אוכל כבדך,
וכי נתיאשת מדבר, האמנם יש אלקים על הארץ, אי אפשר,
האמנם אלס לך פדברון, דבר גואש הוא, ולכך אמר היפלא, וכי אי אפשר לו שום
דבר, כל כפלא דבר שאי אפשר הוא.

יו) המבסה אני, פשוט הכתובים שיהיו שתי מלות למען על משפטן כך הוא,
וכי אכסה אני מאברהם והלא הוא יהיה ודאי לגוי עלום ובברכו
בו וגו', שיהיה זרעו מבורך ומגליח, ובמה יודע איפא שיהיה ודאי בן, כי ידעתיו,
כי אני מתכהג עמו כמודע ומיודע, אני מראה לו אותות אהבתי, למען אשר יגמלני
לגמול טובותי לזוות גם הוא את בכיו וביתו לעשות משפט וצדקה ללכת בדרכי, וזה
תכלית חפצי למען אוכל להביא על אברהם את אשר דברתי עליו לברך ולגדל את זרעו,
שאס לא ילכו בדרכי אין בידי לקיס דברי הטוב בהם, ולמען הביא ה' וגו', הוא כמו
למען הביא אני, וכן הרבה במקרא.

יח) היו יהיה, הכפל לחזוק, ודאי יהיה, וכן כל זהיה עמד טעמו בו לפי
עכינו, יש שהוא חיוב, שזה תשתו, צריכין אתם לשחות (אזיהר אווט)
מות יומת, עזב תעזב. ומעתיק אחד דלג כל כפל כאלו הוא שפת יתר, ולא יפה עשה,
כי פעמים יורה חיוב ופעמים רשות, וכן כהג בוי"ו המהפכת, שהמון רב מהן שנה את
פעמם, ותרגם הפעולה כתחלת דבור, כגון ויאמר פלוני וילך פלוני וכיוצא, תרגם פלוני
אמר

אבד פלוגי הלך , והבו קלקול ענין ולשון , שווי"ן כאלה רובן מחזרים הדבור לדבור שלטניו כידוע , כמלת באדין בארמי .

יט) למוען , משמש תמיד לדבר העתיד , חוץ מאחד בעזרא למען שבוה הוא , והוא זר , ורובן לטובה ואהבה , וכן למעני למעכך למענו .

דרך ה' , ומה היא דרכו , עשות משפט וזדקה , כי באלה הוא חפץ , וכבר מבואר בתחלת כח , שמה שקראו חכמים מדות קורא הכתוב דרכים ,

והעושה חסד ומשפט וזדקה נקרא הולך בדרכיו ושומר דרכיו , והמתבונן במדותיו להשכיל באמתן ולדעת אותן האריך מתנהג עם בריותיו אם לשנוט אם לחסד על גוי ועל אדם יחד , נקרא יודע את ה' בכל המקרא , והוא המוצא חן בעיני ה' , וכמו שאמר משה הודיעני כל את דרכיך , ואדעך למען אמצא חן בעיניך , וכאמר על יאשיה , אביך הלל וגו' ועשה משפט וזדקה הלא היא דעת אגתי כאוס ה' . וזה ראיה ברורה כי רק שמירת דרכיו למי שיודע אותן היא נקראת לבדה דעת את ה' , ולא באותן שדמו שהחקירות כנפלאות על יחודו ואמתו היא דעת ה' , שכל הכתובים מעידים כי לא כן הוא , ועל זה נאמר ודעת אלקים תמצא , דע את אלקי אביך , ומלאה הארץ דעה את ה' , וכן הרבה , וחז"ל השתמשו לפעמים בלשון טיב ומנהג , טיבו של מקום , מנהג בשר ודם , ובאחד מדורות אחרונים הוליד אחד ממעתיקים מלת טבע , שאין לו זכר בכל דברי חכמים הראשונים , וידוע שאין טבע בעברי כי אם שקיעה בטיט וחמר , ואין לו ענין במנהג ומדה ודרך , ואחריו החזיק כל שוגה ומשגה ודמו כי שם מעולם כיתן לו , עד שהוסיפו סרה לדרוש בו גימטריא של דופי , והיה לגדופים , ולא יבואו לראות כי יולדו ומולידו את אחרונים הוא , ומדבר הדבר הזה כאשם ואין ברוחו רמיה . וארבע דרך בכתובים שהן מוסדות לאחוריהן , דק לפניו יהלך וישם לדרך (דק) פעמיו , וזבח תודה יבדכי ושם דרך (תודה) אראבו ביטע וגו' , לכאור אורחות משפט ודרך (משפט) חסידו ישמור , ואף שהקרי חסידיו , טעם אולם רביע המפסיק שבמלת ודרך , יורה שאיכו מחובר לחסידיו , ומקרא קצר הוא , באורח דקה חיים ודרך כתיבה (דקה) אל מות .

ומשפט , דבר מתקבל והגון לאדם גם בדברי רשות קרוי משפט , (פירוש) , ונתת) כמו יכלכל דבריו במשפט , וכן רב אכל כיר ראשים ויש

וירא

כספה בלא משפט, פי' הכתוב, חזב אוכל גדל כניר שבעלי הראשונים התרוששו והוצרכו למכרו לזה שעכשיו בתוכו, ואין להתאונן על כך כי יש כספה, כלה ומתרושש בלא סדר הגון, לא שמר הסדר הראוי והגון (והנהגה ערדירבט חזים והנהגה גוטער פֿרדטוג). (

ב) זעקת, זעקה ולעקה הן על צרה ועושה, ומשמעין גם מאדם לאדם, כמו זעקה אל המלך וגו', אבל שועה היא להקב"ה לבדו, ובכנין כפעל ישמשו זעקה וזעקה לקריאה לאסיפה למלחמה.

כא) ארדה כא, כמו ואמרתי ארדה כא. ואם הם דברי המקום שאמר אל לבו טרם רדת כבודו, מקרא קלר הוא. וחסר הדבור שגדבר לאברהם אחר רדת כבודו יתברך.

הכצעקתה, אם כצעקתה הבאה עשו, ודוגמת ה"א כזאת באיוב, הברב כח יריב עמדי לא אך הוא ישים צי, פי' המקרא אם ברב כח בא לריב עמדי, ודאי כי לא אך הוא, אין אחר אלא הוא שיכול לשום צי, המכות, כי לו כל הכחות, ואמר עוד, שם ישר וגו', פי' אבל הלואי כי שם במקום המשפט יהיה הישר ראוי להתוכח עמו אז אפלטו לכנח משופטי, כי אוכית לו כי נדקתי. כל שימך בצן אדם הסמוכה לצי"ת היא למכה ויסורים, שמתו במצרים, לא ישימם צך, ושמתו צהם אות, שמו צם דברי אותותיו, כך ישים צי המכות האלה, שתי הצי"ן אלו במקום אם.

בג) ויגש, קריבה למלך וגדול או למקום סכנה קרויה הגששה (הערצת והנהגה) למה כגשתם אל החומה, הנגשים אל ה', וכן כלם, לכן בצן אדם יאמר ונגשו אל המשפט, והגישו אדוכיו אל וגו', ובהקב"ה באמר וקרבתו אליכם למשפט, ומה שאמר ונקרב בעל הבית אל האלקים, הוא קריבה על ברחו, יביה בקרב צמות השופט, (והוא פֿאָרגעברעכטט ווערדען).

האף תספה, את כל המקום עם הצדיקים, כי יש לך להביא רעה אחרת המאבדת את הרשעים לבדם, והוא שאמר ולא תספה למקום לכלות כל המקום. **תספה,** ספה שאינה סמוכה למלת על היא בליון והשחתה, והסמוכה למלת על היא תוספות ורצוי, כמו שיתבאר בפרשת נצבים.

אולי

כד) אולי, ידוע שרוב אולי כמו אלו, ולכן בא אחריו המעשה, כמו זה התשחית וגו', וכן אולי לא תאצה וגו' ההשב אשיב וגו', וכן כלם, וכן מלת לו צאה לפעמים כמו אלו, לו אככי שוקל על כפי וגו', לא אשלח ידי וגו', לו כמונו עשרת אלפים, אלו יהיה כמונו וגו' לא שימו אלינו לב, לו ישטמנו, אלו ישטמנו יוסף אז השב ישיב לנו וגו', וי"ו והשב כו"ו אולי יחכני ה' והשיבני וגו', כי אז ישיבני. יש, שרשו שתי אותיות, ויש שאמרו ששרשו ישה, ואמרו שמלת תושיה היא מעבין יש, שהיא עובת אמת, אך כל הכתובים מורים שתושיה היא היכולת לצרר האמת ממך הדברים (ריבטיגע בעזורטהייילונג) לי עצה ותושיה, ותושיה כדחה מחני, כלור שתייה ומזימה, קול ה' לעיר יקרא ותושיה (תקרא) יראה שמך, ליראה את שמך, ומלת יש עם הכנויים היא לחזק הדבר לאמתו, הישכם אלהים את ה' (עב מיהר חויד וייקליך וכו') אם ישכם עושים חסד וגו', (ווען מיהר חויד וייקליך וכו') וכן כלן.

כז) הוואלתי, הסכימה דעתי, (איד ענטשונססען), צדבר שיש להסתפק אם לעשותו אם לחדול, כשמסכימין לעשותו יאמר הוואיל לעשותו, וכן וואל משה, הוואילו פנו צי וגו'.

לג) וילך, ודוגמתו ויתר אף וגו', וילך, ושניהם לרעה.

פרשה י"ט ב) ברדוב, שלא להציא בסכנה.

ג) ומצות אפה, וכן בשאלו ותופהו מצות, להאכיל לאורח פת חמה, ולא יתמננו עד יחמך הבצק.

ד) מקצה, כמו איש לבצעו מקצהו, מקצתם עד גדולם.

ט) גש הלאה, מבואר למעלה, שקריבה למקום סכנה או למלך וגדול קרני הגשה, (הערצמוניגען) ואמרו לו גש מדלתי ביתך והלאה אלינו, (וועג דיק ווייטער וועג עפֿט הויזע), שעל פתח ביתו עמד ולא היה יכול להתרחק מהם יותר.

טו) וכמו, אין לו דומה במשמעות כזה, ופירושו וכמו רגע שהשחר פלה, כמו הפוכה כמו רגע הנאמר בסודס.

וירא

טו) בחמלת. חמלה היא מגדול לקטן ומגבור לחלש, בגון ולא חמל על כער, לחמלה עליך, כאשר יחמל איש על בנו וגו', כי רחמים הם גם לאיכו הגון, כמו שאמרו ורחמתי אף שאיכו הגון.

כו) מצער. פעמים הוא מספר מעט, כמו במצער אנשים צא וגו', ופעמים הוא ימים מספר, כמו למצער ירשו עם קדשך, לימים מעטים, וכאן שניהם במשמע.

כז) נשאתי פניך, ב' מיני משא פנים המותרים, האחד להיעיב עם אחד לאהבת אחר ולטובתו, ואין שם עול ורעה לשום אדם, כגון זה, וכגון לולא פני יושפט אני כושא וגו', כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם וגו', והב' לעבור על דעת עצמו לכבוד אחר ולטובתו, כמו אולי ישא פני, יבטל דעתו לטובתי, זקן וכשוף פנים.

כח) כל הכזר, שבו סדוס, שבשלמה נאמר בכזר הירדן יקם המלך.

כט) נציב מלח, האומר שראייתה אל גפרית ומלח גרמה לה, לא ראה שכאמר כי לא אוכל וגו', עד צואך שמה והיא לקחה בדרך.

ל) ותקם לשון זה רגיל במעשה מסויים, ומעשה הצעירה גדול משל זכירה שלא פחדה לומר אחר שהשתבש אמש ציין לא ישוב לכסלה עוד.

פרשה כ א) וישב, שם התישב ופעמים התגורר בגרר.

ג הנך, כשיש כנוי במלת הנה תהיה הפעולה הסמוכה. צהוה אף בדבר העתיד, הכני ממטיר בעת מחר, הנך מת, הנך הרה.

על האשה, באנשי ביתו שנענשו על חטאם, שעל פי דבריהם נפתה לקחת את שרה, באמר על דבר שרי, שעל דבר רגיל בתשלומי חטא, כמבואר בצראשית, ובאבימלך שהיה נקי בפיה נאמר על ולא על דבר.

יג) התעו, בטעם רביע המפסיקו מתיבת אותי, זה יוכיח שמקרא קצר הוא, לקח אותי או הוציא אותי וכיוצא, ולא כודע מדוע לא חשו המפרשים ז"ל לפסקי הטעמים כאן.

טז) כסות עינים, יתכן לפרשו כסות תפארת, וכן והיית לנו לעינים, לתפארת

וירא

בה

לתפארת, על אבן אחת שצעה עינים, שצעה דרכי תפארת, שאם הם עינים ממש
 כריך לומר שבע, שעינים נקבה בעברי.
 (יח) עצר היולדים ומולידים, והאחרים לקו בתחלואים.

פרשה כ"א (א) פקד את שרה, שלוחו בא וקבל פניהם, כאשר אמר,
 שוב אשוב אליך, וכן ויפקוד שמאן את אשתו
 צנדי עזים, אחר שלא היה עמה מספר ימים בא וקבל פניה והביא לה גדי עזים,
 וכן בישי אבי דוד כאמר ואת אחיך תפקוד לשלום, תקבל פניהם ותשאל לשלום,
 ויעש כאשר דבר ותהר ותלד, ותפש לשון פקד שגם זכירה לטובה במשמע.
 (ז) מי מלל וגו', פשוטו כמו מי האמין לשמועתנו, מי הוא שהיה יכול לומר
 צרור כי שרה תיניק בנים, כל מלל דבר צרור הוא, מי ימלל גבורות
 ה', אמת שיש לדבר מגבורותיו, אך מי יודע לצרור על אמתן כאשר הן, וכן ודעת
 שפתיך צרור מללו.

(י) לא יירש, מלכיעותה לא גלתה לו דבר החוק, והקב"ה שידעו אמר לו כל
 אשר תאמר וגו'.

(יא) מזה לך, שאלה למינר ולמי שמואלין חוץ למקומו, מה לך כי נזעקת,
 מה לך פה אליהו, מה לך איפא בי עלית כלך לגנות.

בג (א) אם תסקור, אין דוגמתו בצנין הקל, ולא אמר אם תשקור שזה משמע
 תדבר שקר, ואברהם לא הצטיח כלום לקראו משקר אם לא יקום דברו,
 אבל אם תסקור פירושו אם תעשה מעשה שקר, כמו מכביא עד כהן כלו עושה שקר,
 עושים עול ואון הקרוי מעשה שקר, כך אם תגמול לי רעה תחת עונתי שזאת מעשה
 שקר ועמל.

פרשה כ"ב (א) נסה, לא יתכן מה שפי' הרשב"ם שכל נסה פירושו יצור,
 שציער את אברהם על שברית ברית למלך פלשתים
 אחר שהוא יתברך כתיב לו את ארצו ולורעו, שהרי לא היתה הברית אלא לשלשה דורות
 לו ולכינו ולכדו, והארץ לא נתנה לרשת עד דור רביעי ליהודי מצרים, וגם באגדה
 אמרו עד כאן רחמי האב וכו', ועוד הרי באמר או הנסה אלקיס, לבא וגו', ואיך

וירא

יפוש צו לשון צער, ונאמר כי לא נסיתי באלה, איני רגיל בהם, אבל הוא כמשמעו ודברה תורה כלשון בני אדם. גם מה שכתב ארץ המוריה היא ארץ האמוריה, לא כראה, שלא כמלא כזאת לומר ארץ הכנעניה, המצריה וכיוצא, ובד"ה נאמר בהר המוריה, והר זכר הוא, וזה ראייה ברורה שלא כדבריו.

(יז) ה' יראה, מה שעשיתי לכבודו (וַיֵּץ עִם פָּאָר יוֹד זַעֲהֵעוּ) והוא אשר נאמר עוד היום הזה בהר ה' כראה המעשה (ויירד עם געועהעו), יאמר ויראה שניהם עתידים במקום הוזה, וכן הרבה.

(טז) יען, מלה זאת תשמש לשכר ועונש בדבר שעבר, אבל עקב תשמש לעבר ועתיד, ויש צו בעלמו משמעות שכר, כמו בשמרים עקב רב, שכר רב, עקב ענוה וגו', דקה חיים וגו', שכר ענוה הוא דקה וגו', וכן לא תסתך יען לשם כי אם למלה או לפעולה.

פרשת חיי שרה.

פרשה כ"ג א) ויהיו חיי שרה, להודיע כי נוסף על זכרונה צנן זקונים אחרי בלותה, עוד זכרה המקום ששמחה אתו ל"ז שנים.

(ו) **לא** יכלה, לשון זה של מניעה הוא בדבר שראוי והגון לעשותו, כגון ויכלה הגשם, שהיה ראוי לרדת עוד וכמנע, לא תכלה רחמך, דרכך לרחם ואל תמנעהו, אשר כלייתי מבוא בדמים, משפט מות לכבל, ואת מנעת אותי מהמיתו, כך ראוי לנו לתת לך קבר, ואיש ממנו לא ימנעהו ממך.

פרשה כ"ד ז) ישלח מלאכו, בן מנהג לשון הכתוב בהלכות דרך לומר שהולך מלאך לפני בעל הדרך, כמו שיתבאר במקום אחר.

(ח) **לא** תאבה, בהסרת און משמוע יאמר לא יאבה, לכך סמוך לו כמעט תמיד ולא שמע, ולא שמעו וכו', וכלן בלאו ולא בהן, חוץ מאחד אם תאבו
ז ב 2 7 ושמעתם

היי שרה

כו

ושמעתי, אבל היאצה רים עבדך באיוב, התמיה היא כלאו.
(יב) הקרה כא, וכן כי הקרה ה"א לפני, והקרייתם לכם, שלשתן בהפעיל ולטובה, וכל הצאים בצבין הקל לרעה חוץ מויקר מקרה ברות.
(כא) מהריש, המחריש אפשר שכראה בפניו מה בלבו, כגון זה שעמד משתומם, אבל דומם לא ככר בו שני דעת, והוא כאבן דומם, וזהו שאמר דוס לה' וגו', אל יהי כראה בך מראה זעף ותלוכה, וכן וידום אהרן.

(כב) ושני אמידים, לקח לתת על ידיה, כמו ושני בותרות עשה לתת על העמודים, ליד בפיו, גתן בפיו.

(כג) בת מי את, ואחר שהשיבה שאלה היש בית וגו', והכתוב מחברם יחד לקר, שטרם ידע בת מי היא, אולי ככרי הוא, ומה לו ולמלוכו.

(כז) חסדו ואמתו, לטובה גדולה שבטובות קראו חסד ואמת או חסד ואמונה, ויתכן שפני שהחסד פאר המעשים, ואמת פאר המדות, שתפן שתיהן יחד לככות בהן הטובה הגדולה שבטובות.

גהני, כל גחה לעובה, גם שוטח לאומים ויגחם הוא לטובה, וסוף המקרא מעין תחלתו, אמר בושגיא לגוים ויאבדם, פעמים משגיא ומרומם גוים ופעמים מאבדם, שוטח לאומים, פעמים שוטח מאודה לאומים ללכדם, ופעמים יגמם ברחמים וחסד. וכן כהל לעולם לטובה, והוא מגבור לחלש ומגדול לקטן, אבל כהג ישנו גם לרעה, בגון ויכהגהו בכבודת, וכיוצא.

(לא) פניתי, פנוי אינו כי אם במעלעלים ולא באדם, ופכית לפניה, הוא בדרך דמיון שדמה ישראל לגפן וארזם לברם, יאמר על הכנענים כעל הקוצים פכית הקוצים לפניה, וכמאל בכתוב בצביכים הרבה ולא בכפעל, וחכמים השתמשו בצבין זה לדבר אחר, כשהוא בפנה אינו כפנה אלף וכו', ולא כמשפט הגיית קאת באבות לבשאפנה אשנה, ולישכא סרוחה הוא.

(לב) ויפתח, פרוד חבור בצגדים ובאבנים קרוי פתוח, ועתה פתוחיה יחד וגו', פי' המקרא, יודע, גשבר מקדשנו עד הכה שבר מעט

כמביא

חיי שרה

במציא קרדומות למעלה בסנך עץ, הוא ראש האילן, שאינו מכלה אלא ראשו, ועתה כל פתוחיה יחד כל ציוריה וגויה בכשיל וכילפות יהלומון לא כשאר בו מאומה. הטעם המפסיק שבסנך עץ מלמד שקרדומות הנכב לבד, מוסב למעלה.

לח) אם לא, גם זה מהשבועה, כמו אם לא כאשר דברתם וגו' אם לא זאת אעשה לכם, כך בשבועה שחלך אל בית אבי.

נה) עשור, יראה שחלקו החדש לשלשה וקראו לכל חלק עשור, וזה בעשור לחדש בכל מקום, וכן זה תשב חלק אחד מחדש, שאם לא כן היה לו לומר עשרה, שאין עשור עשרה.

נו) תאחרו, עכוב מומן הראוי קרוי אחר, ויותר מן המועד, ואחר עד עתה, יותר מימים האחדים, (פֶּרֶטְפֶּטְטִיגֶן) אבל מתמהמה, הוא המתעכב מטעם כל שהוא במקום שהיה לו למהר (לְהִגֵּעַ, לְיָדְעוּ) כמו בלוט שהיה לו למהר להמלט, ודוד שהיה לו להמלט ואמר ואכזי מתמהמה, לשמוע תשובת אחימעץ וחברו, וישראל שהיו להם למהר לצאת לחפשי ולולא כי גורשו היו מתעכבים להחמיץ צדקם, כאמר בזהם ולא יכלו להתמהמה, אבל בושש אינו אלא עכוב שעה ושעות, ויחלו עד בוש, וישם פניו עד בוש (וַיִּגֵּד) בושש רכבו. ואולי שמה דרשו בושש משה, בא שש.

סב) בא מבוא, לפירוש הרשב"ם שבא ממול באר לחי, כמו בואכה אשורה, יהיה בא בטעם מפסיק ומבוא מחובר לבאר, אבל פירושו בא עתה מן ביאתו לבאר לחי ראי, פירוש שלפני זה היה בא לבאר לחי ראי, ועתה בא משם והלך צדה.

סג) לשוח, מן שיר יאמר לשור במחולות, ומשורש פיח יאמר יפיח לו, כן מן ישפך שיחו יאמר לשוח, והמפרש לטייל בין השיחים דבר זר פירש, היחכן לומר מן עץ לעוץ ומן גן לגון ומן כרם לכרום וכיוצא, ואם דברי רש"י ז"ל מפי חז"ל לא ישרו בעיניו, למה לא פירש לדבר עם רעהו צדה מענין גדול ומסוייס, שכן יש במשמעות שיחה גם הוא, כמו שיחו בכל כפלאותיו, ודברי כפלאותיך אשיחה, ודומיהן.

בואכה

פרשה כ"ה (יח) בואכה אשורה, אין כראה שזו ארץ אשור שמעבר לנהר, שנחל שור שעל פני מזרים במקצוע דרומי מערבי של כנען וארץ אשור רחוק הרבה מהלאה לכנען, אלא הוא תחום אחר ששמו אשור.

פרשת תולדת.

כא) לנוכח אשתו, נתן לב בתפלתו על אשתו, (בעדמַטט אויף זיינע פֿרויח) כמו נוכח ה' דרכים, חנו לבבכם לה' בדרכים.

כב) ויתרצו, כאלו חבלו זה את זה בהלחם, מרובה ועושה שחוברו יחדו כמעט בכל המקרא, מרובה בנוף ועושה בממון, כמו ותרץ את גלגלתו, שלח רכזים חפשי, המיוסרים ומעונים בכבלי ברזל, ודקדוק הרש"ס הוא פלאי, שהרי על משפט כל הכפולים הוא, כמו ויתגודדו, ויתמודד על הילד, וכן כלס. והוא נדחק לפרשו משורש רוץ על פי מדרשו.

אם כן, ועוד אחד, אם כן איפא זאת עשו, ושניהם מן המיזל.

לדרש את ה', המבקש לדעת תעלומות, כגון על חולה אם יתרפא, ועל אבדה איפא תמצא, ועל כל דבר העתיד, כקרא דורש את ה' או דורש מאת ה', כמו אשת ירבעם שהלכה לדרוש על זנה אם יחיה מחליו, ושאל לדרוש על האתונות האובדות, ורנקה לדעת טעם הריצה, וכל דומיהן, כגון ביחזקאל האדרש אדרש להם וגו', הכל לדעת תעלומות.

כג) יאבזין, יהיה אמיץ לב וכביר רוח מחברו, גבורה היא זכח הגוף והאומץ בלב ורוח, והו חזק ואמץ שבכל המקרא, וכמעט כלס אלל מלחמה, החזק הוא לנשת אל המלחמה או למקום הסכנה בלי חת (זוהט, הערל-חפֿטֿיקייט), והאומץ הוא שלא יחת גם כשהצרה קרובה והוא צתוך רעש המלחמה ולא יבדיחכו בן קשת ומהמון חרבות לא יירא, (אונערטרֿוקקען, העלדענאוהט) ולכך יקדם תמיד החזק להאומץ כפי תולדותם באדם, ואמר בדרך דמיון לא תאמץ את לבבך, לא תראה העני בלחץ ודחק ותתאחר מעזור אותו, (זיבגעהפֿרטעט .)

תולדות

כה) בלו, יש כלו לרבים, ומשמעו כל אחד מהם או כלם יחד, כלו אורב שוחד, כלו לחמם יבא, (פולש קטוט).

עשו, לפי משקלו וכקודתו אינו מענין עשיה, ויתכן שויקראו שמו, אנשי מקום יצחק קראוהו כן, והם ככעניס, ואפשר שבשפת כנען הוא איש שעיר, ולא כמלא עוד בכתוב ויקראו שמו באדם.

כט) כי ליד נתן בפיו, וכן ושני למידים (לקח לתת) על ידיה.
ל) עיף, יש במשמעו חלישות כח מיגיעה ורעב וצמאון, כי עיפה כפשי וגו', מים קרים על נפש עיפה, כי נתן לאגשיך היעפים לחם.

פרשה כ"ו א) מלבד הרעב הראשון, הרמב"ן ז"ל תמה מה זה בא להורות, אבל בא להודיע שהרעב הוא כבד

וקשה מן הראשון, שכן משפט הלשון, אם המדובר בענין מרובה ממה שלא בא בחשבון, יאמר מלבד דבר פלוני, כגון מלבד איל הכפורים, מלבד עולת הבקר, מלבד המתים על דבר קרח, מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב, שכל אלה ודומיהן מרובים ממה שמוציא מהחשבון, ופסוק אחד יולא מן הכלל מלבד שבתות ה' וגו', והוא תמוה, אבל אם האמור בענין הוא המועט יאמר לבד מדבר פלוני, לבד מערי הפרזי הרבה מאוד, לבד מטף, לבד מאיל צבי ויחמור וגו', ואמר כאן מלבד הרעב הראשון להודיע שהיה קשה מהראשון.

ג) שכון בארץ וגו' גור בארץ וגו', קרוב לשמוע כי שני עיניכם הם, שכון ישיבת קבע באותה ארץ אשר אומר אליך לאחר זמן, אך עתה בימי הרעב התגורר בארץ הזאת וגו', שאם הכל מצוה אחת היה אומר שכון בארץ הזאת או גור בארץ הזאת, ולא היה צריך לומר כלל שכון בארץ אשר וגו', גם אין ישיבת גרות קרויה שכונה בשום מקום.

וארדיה עמך, אשמך מרעה, וכן כל ואכיה עמך, להיות עמך, עמו וכו', כלם הם השמירה מרעה, והוא עיקר גדול בכתובים, ואב לכלם עמו אנבי בצרה, והוא שנאמר בדוד אחר כל השבטים שבסוהו לפני שאלו יודע כגן ואיש מלחמה

תולדת

כה

מלחמה וגו' אמר וה' עמו, ששמרו מהארי והדוב ומכל רעה. ויחבאר עוד צפרש' שמות בפסוק ויאמר כי אהיה עמך.

ה) **משמרת**, כלל להבאים אחריו, משמרת בקרא כל מה שמוטל על אדם לעשותו, (עֲבֹדָה עֲבָדָה, פִּינְיָה) כמו ושמרו את משמרתך ומשמרת כל העדה, מה שמוטל עליהם לעשות בעבורך ובעבור כל העדה, ונקרא כל שירות משמרת, (מִשְׁמַרְתָּא) ואחר כך פורט מלכותי חקותי וגו'.

הקוּרְתִי, סתם חקה וחקות בל"ג הן המלוות והמנהגות שמאדם למקום יתבדק, כשבתות ומועדים וקרצנות ודומיהן, ויאמר זאת חקת הפסח, זאת חקת התורה וגו' חקות עולם תחגוהו, וכן כלם, וכך קורא לנימוסי תועבות העמים חקות, כי חקות העמים הבל הוא, ובחקויותיהם לא תלכו, הם הנימוסים והמנהגות המתועבות לאליהם, וכן קורא לסדרי בראשית שאין להם ענין מאדם לאדם, חקות, הידעת חקות שמים, שבעות חקות קציר ישמור לנו, ובדברים שבין אדם לחברו רגיל בלשון חק וחקים בלשון זכר, כגון התשלומין והקנסות שקצבה בהם התורה קצב וקבע, כי עיקר חק הוא קצב וקביעות, כמו שמתה חול גבול לים חק עולם, חק כתן ולא יעבור, ודומיהן.

ותורת, למוד דעת לטובת המתלמד לבדו קרוי תורה, וכלם לטובה, ומה שאמר כביא ומורה שקר הוא ליצנותא דע"ז, דוגמת הוא יורה הכה הוא תפוס כסף וזהב וכל רוח אין בו, ואין לקרא תורה לתועבות עמים, כי איכה לעולם לגנאי, וכל תורה שהיא דבקה לכנוי או לשם, כגון תורתו תורתך או תורת פלוני היא התורה שמורה אותו פלוני, ולא של המתלמד, והאומרים תורתנו, פירושו התורה שמורים אנחנו לאחרים, ויש להזכיר דבר זה כי יש שטעו במשמעו.

כה) **ויברו**, גם בגומא כל שהוא יכשר כריה, אבל חפירה היא לעומק עד המים, ועבדי יחזק התחילו בכריה ובין כך בא אבימלך וכרתו ברית, ולסוף באו ואמרו שחפרו ומלאו מים.

כו) **ואחות**, אין אחזה בעבדי כי אס שדה או בית, וחברת אנשים נקראת אגדה ויהיו לאגדה אחת, וזה יכריע כדעת האומר באגדה כי אחוזת זה, שם איש.

תולדת

כט) אתה, עתה ברוך ה' שאנחנו גרמנו זאת שלחנוך בשלום, והיה בידינו לכלותך.

לד) בשמת, כשראה עשו כי רעות בנות כנען צעיני אביו והלך ולקח את מחלת בת ישמעאל, הוסיף עוד לכבוד אביו ויסר את בשמת בת אילון מנבירה, וקראה עדה, לומר סרה מנבירה, תרגום סרה עדה, וישנה את שמה וקראה מחלת, ולמחלת בת ישמעאל קרא בשמת, כי מחלת שם גרוע, כמו מחלת לב, ובשמת שם נעים, ובכך יתישבו המקראות בלן.

לה) מרת רוח, במורות רוח ששמים היו, אך בן משפט הלשון בנקבות רבות לדבר הפעולה יחידה, ולא כן בזכרים, וכן ידיו אמונה, בנות צעדה, תקראנה מלחמה, חכמות בחוץ תרובה, חכמות גשים בנחה ביתה, מחשבות בעלמה תבון, כנפי יונה נחפה בכסף, וחטאתינו ענתה בנו, ועלתה ארמנותיה סירים, רגזה בוטחות, ישועות כל יעשה בארץ, הלהן תעגנה, ובעלי לשון לא הזכירו שכן המנהג בנקבות לבדן. ומעם השכנו היה לא בתברר.

פרשה כ"ז א) בנו הגדול, מנואר אלל יפת צפר' נח שאין מנהג הכתוב לקרוא הזכור גדול, אבל קוראו כאן גדול ולא הזכור מפני שמרר בכורתו ליעקב ואבד משפט בכורתו, וקוראו הכתוב גדול ולא בכור, **יב) ימשני**, כן יאמר בדבר שמבקשן במשוש ידים ואין רואין אותו, כאשר ימשש העור, והמישני את העמודים, ובראיית עין קרוי חפוש, וכן ימשש לבן במשוש ידים.

כמהעתע, ימהל בגדול ונכבד קרוי מתעתע, כמו ומתעתעים בכביאיו.

כג) ויברכהו, אחר שאכל.

כז) ראה, עתה שאני מריח ריח בגדיו כריח השדה, לצי ככון בטוח כי אתה בני עשו, ובכן יתן לך אלקים, וגו', כן יש לפרש וי'ו של ויתן. וכן איקה יעבדו וגו', ואעשה בן גס אני, ובכן אעשה בן וגו'.

כט) גביר, שכים בענין ואין דוגמתם שיקרא לבעל העבד ולשום זכר גביר, אלא אדון

תולדת

כט

אזון או בעלים, אבל לאשה קורא גבירה על עבדיה, וגם לאשת המלך, ורק באסתר ושיר השירים קוראה מלכה.

לד) אצל לוי, עכבת לחלקי, עבוב מקצת מן הכל קרוי אצל, ויאצל מן הרוח אשר עליו, עכב מקצת מן הרוח אשר הוא משפיע תמיד על משה ונחמו עליהם, (גורוק בעהשאלטען) ואשר עליו, פירושו אשר שופע תמיד עליו, ומה לקרא כל דבר מובדל מהכלל בין במקום ובין במעשה אציל, כמו אשר החקתיך מקצות הארץ ומואציליה קראתיך, ממקומות הרחוקים ומופלגים הרבה נאלו הם מובדלים מכל הארץ, וכן ואל אצילי בני ישראל, המובדלים לעצמם במעלה, מן הכלל, וכן כי יגיע גיא הרים אל אצל, האמור בזכריה ברעש שעתיד להיות, פירושו לפי פשוטו שרעש אשר יפרק ההרים ירחיק הגיא הכעשה על ידי הרעש מרחק רב עד שיגיע אל מקום המופלג ומובדל משאר הארץ.

לד) ואת כל אחיו, טעם רביע שבאחיו מלמד שאלה שלם תיבות משמשות פנים ולאחור, גביר שמתיו לך ואת כל אחיו, פי' לך ולכל אחיו, ואת כל אחיו כתיב לו לעבדים, שאם היו מחוברים אל כתיב לו, היה הרביע או טעם זקף במלת לך, ודוגמתו בישיב' תפתח ארץ ויפרו ישע ולדקה תצמיח יחד, הרביע שבשע מלמד כי הוא מחובר לפכיו ולאחריו, תפתח ארץ ויפרו ישע ולדקה, ישע ולדקה תצמיח (הארץ) יחד.

ורגן ותינוש, ורגן ותינוש סמכתינו.

מ) תריד, תצעק מרוב יסורים, וכן אסיר בשיחי, אצעק ממכאובות בשיחי ואהמה.

מה) עד שוב אף אפך, ימים אחדים חשב שם עד כי חשבו החמה הקשה, שבמכה ימים אחדים אחר המעשה, ואחר הכחת החמה הקשה, עוד תתעכב עד שוב גם האף הקל מהחמה, הכמשך לפעמים ימים רבים, וכשאררה כי גם אפן שב ממך או אשלח ולקחתיך.

מו קצתי בחיי, קוץ הסמוך לבי"ת הוא גיעול כפס ושנאה לדבר, והסמך למפני, הוא מאימת מות, כמו שיתבאר בפרשת שמות.

ויצא

פרשת ויצא.

פרשה כ"ח (יג) נצב, לשון כבוד, אחס כצבים, וכצבת לי, יצא
כצבים בדרך גאה, אלקים כצב וגו'.

טו) את אשר דברתי לך עתה, להיות עמך ולהשיבך הכה.
יח) בוצבה, אינה לעולה ונצח, כי אם לנסך יין ושמן, וכאן לא היה השמן
כי אם למשיחה לקדושה, כמ"ס להלן אשר משחת שם.

כא) לי לאלקים, מבואר בפרשת לך לך בפרש' מילה.

פרשה כ"ט (ג) וגללו, הרועים את האבן.

יד) אך עצמי וגו', כלך עצמי ובשרי, חביב עלי כגופי (ביוט גאנץ איין בלוט וכו').

טו) במשכרתך, יראה ששכר פעולת ימים רבים נקרא משכורת, כמו ישלם
ה' משכרתך, ויהי משכרתך שלמה וגו', שפעולותיה

הטובות האריכו הרבה.

לד) ילוה, לשון חבור זה לא ישמש אלא במי שצא להתקרב אל אחר להיות עמו

באגודה לכל חפצו ורצונו, ולא למין חבור אחר, וילוו אליך,

הכלוים על ה', וכן כלם. (זנגעעוואגן, זינטאייסען.)

פרשה ל' (ח) גפתולי אלקים, מסכות גדולות ונוראות סבותי וסבבתי

כפשי עם אחותי, התאבדתי עמה מאוד ויכולתי

לה, (געוואלטיגגע זענדונגען האבע אויך איך איט זיינער טוועסטער גערונגען. שורש

פתל בכל מקום הוא ענין סבוב, כמו שיתבאר במיד פתיל.

יג) באשרי, אין זה שם דבר כמו שדמו קלת שהכפרד ממנו הוא אושר

בחולס, במשקל חשך חדש קדש ודומיהן, שאם ככה הוא יהיה

כל המון אשרי שבמקרא זרים ומשונים בנקודס, שהיה משפס: אֲשֶׁרִי קמץ

חטוף כמו קדשי בני ישראל, חדשי השנה, ודומיהן, אבל באשרי זה הוא

ח ב 2 8 מקור

מקור עם צ"ת השמוש כמו בעברי בפקדי בזכרי וכיוצא, כך באשרי בהיותי מאושר, (ויחדעט זיך גליקליך געשריטען ווערעט) כמו אמרתי בחפזי, שהוא מקור, בהיותי בחפזי, ושם דבר ממנו א' אשר או א' אשר.

יט) זברני א' אותי, ככוי בפול, בי ואותי, כמו ועבד הלוי הוא, ופגריכס אחס, ודומיהן, לסיים את בעל הענין בפרוטרוט, אותי אותי זבר אלקים.

כט) ואת אשר היה, אשר גהיה אחי, ועל זה אמר כי מעט אשר היה וגו'.
ל) לרגלי, לחברתי עמך, כמו העם אשר ברנלך בחברתך, לרגל הילדים, בחברתם.

לב) והיה שכרי, הכולדים מעתה בקודים וטלואים.

לג) וענתה בי דקתי, המפרש דקתי תעיד עלי כי דקתי, מהפך דעת יעקב, שאם ברה הוא אריך לומר בי לא תמצא אחי אשר איבנו בקוד ועלוא, ולא שתעשהו דקתו לגבז לומר גכז הוא אחי, אבל הדרך הנכון שבל ענה הסמוכה לצ"ת אינה עדות סתם בין לטובה בין לרעה, אלא היא לעולם לרעה להטייל עונש וחיוב על אחר, (וידער יעאזער צייגען, בעטוודיגען, זינקלונגען.) ובעלי לשון הרבה כטוהו בשגגה, לא יענה בכפש למות, לענות בו מרה, ענין כחן אלקים לנכי אדם לענות בו, בו מוסב אל האדם, לחייבו ולהרשיעו, וה' ענה צי, חייבני והרשעני, ופיד יענה צך, ירשיעך, הכרת פניהם ענתה צם, מרשיעה אותם, ויקס צי כחצי בפני יענה, כחצי קס צי לעד שקר וירשיע את פני, בעד שקר רגיל לשון קימה וסמוכה לצ"ת, לא יקוס עד אחד באיש, קמו צי עדי שקר, וחסאותיכו ענתה צכו, הרשיע אותכו, וכן בלם מאין יוצא, וכן אמר יעקב דקתי ויושרי עצמה חחייבני ותרשיעני לומר כל אשר איבנו כקוד וגו' גכז הוא אחי. צבואך למשפט צשביל שכרי, תעיד דקתי עצמה בגדי לחייבני.

כי תבא, למשפט, על שכרי, צשביל שכרי, כמו על האשה, על ריב בני ישראל, בצר אמור שאל משפט רגיל לשון ביאה, לפניך מוסב למעלה, וענתה צי דקתי לפיך כי וגו'.

ויצא

לו) ויקח לו וגו', החוש מעיד שאין המקלות מטיבות ומריעות, אבל הוא עשה מעשה כל שהוא, כהשלכת קמח בסיר באלישע, ונטיית מעה אהרן, ודומיהן, ותפלתו ודקתו עשתה זאת.

לח) ויצג, הצגה היא לפי שעה, אבל הצגה קבועה, כמו יצג גבולות עמים. **אשר** תבאן וגו', יש מי שתמה על האתכחחא שהיא תחת המים, ומשפטה להיות תחת האין השני, שבו פסק הדבור, לפי שדמה כי פירש אשר תבאן, במקום שתבאנה, ואין הדבר כן, אלא פירושו כדי שתבאנה, כמו אשר ייטב לך ואשר תרבון מאוד כדי שייטב לך וגו', כך כדי שתבאנה האין לשמות לנכח האין, אלה תבאנה נכח אלה, כדרך צבואן לשמות, ומתוך כך שדוחקין זו את זו ימלאו העתודים מקום לעשות ויחמכה צבואן לשמות, כמלא הכל דבור אחד מן אשר תבאנה עד סוף הפסוק.

פרשה לא ב) כתמול שלש, כמו שרגיל, (ויצא געוואהניך) ויש שהוא כמו לפעמים (אָפֶט) ואם שור נגח הוא מתמל שלש, וכשבא בלאו משמעו מעולם בשום פעם (יִישׁ) לא היתה כזאת מתמול שלש, לא איש דברים אכני מתמול שלש, כי לא עברתם בדרך הזה מתמול שלש.

ז) התל צי, אין התול בממון אלא השמאלת דברים (זוט בעמטען האבען) אל יוסף ברעה התל, אם כהתל באנוש תהתלו בו, וכן כלס, ואמר אביבן הוכה אותי בדברים וגם החליף את משכורתי.

עשרת מוכים, יתכן שהוא משורש יכה, כמו אל תוכו איש את עמיתו, עשר רמיות, אף שכתוב חסר וי"ו, כמו מורים משורש ירה, מודים משורש ידה. **יא) וברדים**, טלאים קטנים כנרד ומראהו, (הצגיל פאעקיד).

כ) בלי הגיד לו, לא הראה לו במעשיו שדעתו לברוח, כמבואר בבראשית. **כא) הר** הגלעד, שהיתה דעתו לכסוע עם מחנהו כל יד הירדן מזרחה עד צואו למקצוע מזרחי דרומי של כנען, ושם יעבור דרך הר שער אל ארץ הכנענים שם חצרון מגורי יחזק אביו, כדי שלא יעריח לעבור את הירדן עם מחנהו

הכבד, ותחוננו אמר לעשו עד אשר אבא אל אדוכי שעירה, ואחרי כן כמלך לבו עליו לקצר דרכו ועצר הירדן מול שכם.

כד) ממוב ועד רע, כל מאומה, וכן לא נוכל דבר אליך רע או טוב.
כה) וישג, לפניו נאמר וידבק אותו, קרב אליו כל כך שיכול לראותו, (אייני-געהאט) וכן הרכב הדביקוהו, ועתה השיגו, הגיע אליו (ערייכט).

כח) הסבלת, עשו, יש בו קושי יותר מעשית סבלות, וכן הריעותם אשר עשיתם קשה מעשיתם רעה, וכן הרבה במקרא.

לה) ויחפש, כל חפוש לרעת המחפש, (בעווען) אחפש את ירושלים, לבקש החוטאים, נחפשה דרכינו, למנוא עוכינו להסירם, חופש כל חדרי בטן, למנוא מחשבת און, וכן כלם, חוץ מאחד וכמעטמים תחפשנה.
לו) דלקת, רדיפה להמית, וכן מדלוק אחרי פלשתים להמיתם, על ההרים דלקונו וגו'.

לח) ואילי לאכך, גם בן יומו קרוי איל, אך מכל מקום סתם איל זקן וכחוש, ואמר אף כחושי לאכך לא אכלתי אף כי הרכיס והטובים.

מב) ריקם, רגיל אצל שלוח, לא תשלחנו ריקם, אלמנות שלחת ריקם, ויש ריקם שהוא ערום ועריה, ואחלצה נוררי ריקם, אם חללתי נוררי ערום ועריה, שהיה בידי לעשות כן לשאול, בכרתי כנף מעילו. וכן היה כראיה פי' יבשו הבוגדים ריקם, יבשו לעמוד ערום ועריה, אצל אין הטעמים נוחים בכך.

מו) גלעד, גל העדות, שהרי עד זה העברי של שהדותה, ושהדותא היא עדות בלשון חכמים, והעד קרוי בארמי סהיד ובלשון גמרא סהדא, וכפרשת תרומה יתברר בהאיה שאין עדות במלאפוס לשון מקרא אלא לשון חכמים, אבל בעברי גם הגדת העדים קרויה עד, (לייגיס, אויסוואגער)

מז) יצף, יהיה צופה, כפל צופה העומד להרחיק הרעה, להזהיר את העם בראותו כי יבא צר, וכן כמעט כל צפה בצנן הקל, עיניו בנזים תאמרה, אם יחטאו לו, צופיה הליכות ביתה, אם יש שם דבר רע ומגונה, וצננין הכבד הוא התחלת

ויצא

התחלת לטוב, ואני זה' אלמה, העמד המצפה, לבשר מפלת צבל, כמו שמסיים
ואמר כפלה כפלה צבל, בצפיתוכו לפינו לתשועה אל גוי לא יושיע.
גב) אם אני לא וגו', כל אם לא שבשבעה הוא הן, ואם לבד הוא לאו, והיה
לו לומר כאן אם אני אעבור, שמשמעו, בשבעה שלא אעבור, ואם
לא, משמע בשבעה כי אעבור, שמשמע זה פי' רש"י ז"ל אם זה הוא כמו אשר, אשר
אני לא אעבור, ויתכן לפרשו לפי פשוטו כך, אם אני יהיה לי דרך שמה, לא אעבור
את הגל לרעה, ואם אתה הוא המבקש לעבור לא תעבור אותו לרעה, והקמץ שתחת
אני המורה הפסק באתנחתא, קצת סמך לפירוש זה.

פרשת וישלח.

פרישה ל"ב ד) ארצה שעיר, לא התישב עוד שם עד שוב יעקב אל
אביו ולא נשא אותם הארץ וגו', והלך אל ארץ
וגו', יאכל היה רגיל להיות הולך ושב לעסקיו בארץ שעיר, ויעקב ידע כן ושלח
אליו שמה.

ז) הולך לקראתך, אם כדעת רש"י שמהולך לקראתו לקבל פניו באהבה,
מה כל החרדה הזאת שחרד יעקב, גם על מה לקח עמו חיל כזה.
יח) יפגשך, רוב פגוש לרעה, פגוש רוב שכול באיש, פגש בו, רש ואיש
תכזים כפגשו.

כב) על פניו, היא עברה מזד זה לכד זה, והוא עומד ורואה אותה לפניו
לראות אם יש בה כדי פיוס, ואם היתה עברה ממנו והלאה
היה אומר ותעבור לפניו, כמו והוא עבר לפניו, ופירוש המכעיסים אותי על פני,
כמלא בעשרת הדברות.

כה) ויותר, יאחר שהעביר בל אשר לו ביד עבדיו, על כרחו כשאר הוא, וקודם
שעבר אירע לו מה שאירע, ולא במי שדובר על לדיק עתק
שנשק לברוח, שאין כדאי לשמעו, אף כי לומר שהפקיר כל המון בפנות מיראת בפשו
לחנם, ומי הכריחו להעבירם.

ויאבק

וישלה

לב

ויאבק, איש, לרמוז לו כי שגג להיות מזר וחרד אחרי כל ההצטמאת הטובות כי לא יעזבנו המקום ית' ויהיה עמו לשמרו מכל רע, ולמען חזק את לבו אחרי התאבקו, בשמעו כי שרה עם אלקים ויכול לו ולא יירא עוד.

פרשה ל"ג (ט) רב, ועם הכנוי יאמר דיו דיס דין.

(י) ותרצני, נוחה דעתך עמי, (ביוט מיט זייר נוערירדען) ופעם אחת נמצא רצה בהפעיל והרצת את שבתותיה, והוא לחזוק הרצון, כמו השיבות מחרון אפך וגו', לחזוק התשובה במקום שבת, והרד"ק ז"ל נדחק לפרש שהוא מסורס, השיבות אפך מחרון, והוא שלא כהטעמים ולא כהנקודה, כי השיבות במפסיק גדול ומחרון בחטף, אבל אינו כי אם לחזוק התשובה, ודוגמתו ביחזקאל שובו והשיבו, השיבו וחיו, במקום שובו, ונמצא פעם אחת רצה במקרא בהתפעל, שאמרו פלשתיים לאכיש על דוד ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא וגו', ופירושו ובמה יכנע ויתרפס זה אליו, (יד' פון טאיינעוון, טאייגען) ולכך אינו שפה ברורה מאדס למקום יתברך לומר התרצה לנו וכיוצא. ורצה הסמוך לבי"ת הוא קרוצ הדעת ודרך אהבה, כגון כי רוצה ה' בעמו, הירצה ה' באלפי אילים, בחירי רצתה כפשי בו, (וויסגעהעוואלען דערפון העובען) ולא ישמש בעברי לעולם לסתם הסכמת הלב, לומר רצה לעשות, רצה ללכת וכיוצא, אם אין שם דבר שיש למוכעו מעשותו או שמתחלה לא אבה לעשותו ועתה כרצה לו הדבר. ולסתם הסכמת הלב יאמר בקש, ויבקש לבכות, אשר בקש יכתן לעבור. או חפץ, ואם לא יחפץ לגאלך, אם יחפץ לריב עמו, ולפעמים רגיל בעבר באמירה, ויאמר להכות את דוד, ולא אמרו לעלות עליהן לצבא, ונדבר העתיד דיו באותיות אי"תן לבד.

(יז) סכותה, במלחמת גרעון מפורש שהוא בעבר הירקן מזרחתה, וכשמע מהאז"ע שכתב שהיא בארץ כנען.

(יח) ויבא יעקב, אף שהכתובים סמוכים אין המעשים תכופים, שבהכרח היה הפסק מספר שנים בין בואו לסכות למעשה דינה, שאם לא כן לא

וישלה

היו לדינה כמעט שבע שנים כשנא לשכם, ויש כזה הרבה בכתובים, כמו שיתבאר
בפרשת חקת.

שלם, כודיע כי שמר המקום הבטחתו שאמר והביבותיך אל הארמה הזאת, ושלם
יעזבו וישמרו מרעה, וכן עשה שבא עתה שלם וקיס לעיר של שכם
אשר בארץ כנען, הארץ שהבטיחו להביאו אליה בשלום. ומאוד באמנו דברי רש"י ז"ל
מפי החכמים שבא שלם בכל דבר, ולא לבד על אותו מעט שנתן לעשו דרשו כן, כמו
שדמה הרשב"ם ודחה מטעם זה הכתוב ממשמעו ופירש שלם שם עיר, שאין אלו דברים
אל טעם, שלא למאז בכל המקרא עיר שמה שלם חוץ מירושלים, והיא בנחלת
בנימין ושכם בהר אפרים, ועיר שכם הוא כמו עד מקום שכם מקומו של שכם נשיא
הארץ, וגם העיר בקראת על שמו, כמו שאמר למטה תחת האלה אשר עם שכם,
הרי שם העיר שכם ולא שלם.

פרשה ליד ב) ויענה, גם במפותה יאמר כן, על דבר אשר ענה וגו'
בנערה מאורסה הנסקלת.

ז) נבלה, מעשה המתועב בעיני כל, ומעתיקים לועזים טעו לתרגם כל כבל
שועה, וכבלה שנות, לפי שדמו כי עם נבל ולא חכם הוא דבר
והפיכו, ושבוש הוא, שעל כבל הכרמלי כאמר והאיש קשה ורע מעללים, ואמרה אביגיל
עליו כבל שמו וכבלה עמו, וכן בן יכבל אב ודומיהן, ודעת הכתוב עם כבל רע
מעללים עושים כבלה, ולא חכם לזכור אחריתם.

יג) במורמה, כל מה שמדובר בלב ולב קרוי מרמה, ובלשון חכמים גניבת
דעת, כלור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה אף שאין בו רע.

טו) נאות, אמרו המדקדקים כי שרשו יאת, ואינו נראה, שאם כן יהיה
בעתיד נאות כמו נרש מן ירש, תנרא מן ירא, ובעבר

בואתו כמו מן יאשו ונאוש ממנו שאול, ומן יאל בואלנו, אבל
שרשו אאות, כאשר יאמר מן אור ויאור להם, ומן בוש יבושו, כן מן אות
באות, וכן אמרו כי לך יאתה שרשו יאת, ואינו נראה, אלא שרשו יאה, והוא
מארמי, שתרגום יפה תואר יאה בחזן, ויאמר יאתה במו מן ראה ראתה.

חפץ

וישלה

לג

יט) הפיץ בנת, חפץ הסמוך לבי"ת הוא תשוקה לדבר, ויותר מרצה הסמוך לבי"ת, ועם הלאו היא לפעמים בעין שכחה ומיאוס, אין לי חפץ בכס, לא חפצתי בך (משג דיק ניכט איידען), אם לא חפצתה בזה וגו'.
שלמים, דעתם שלמה בלי מרמה, (וויקיאווייענער), אם אמרו תמימים היה משמע תמימים בכל דרביהם, אבל שלמים אהנו אין במשמעו אלא שאהנו דעתם שלימה.

כג) מוקניהם וגו', בוזת יצדקו בני יעקב כי אלה אמרו לשלוח יד ברכושם.
ל) להבאישני, שגאת עולם שאין להעבירה קרויה הבאשת רוח שאין לה רפואה.

מתי מספר, כל הבתובים מורים שאין מתי ומתים אנשים סתם, כי אם מדוכאים ואומללים חסרי בח להלסם, ובמקום שאמר מתי מספר היא מנרעת בפולה, אומללים ומעטים, כאמר במלחמת משה וישראל החרם כל עיר מתים, וכן ביהושע כאמר בן, וכאמר באיוב מעיר מתים י יבאקו, בכלם עיר דבק למתים, ויש הפסק פסיק באיוב בין מתים ובין יבאקו, והדברים מראין שהיו מיחדין מקום להחוליס ואומללים כמו שעשו למזרעים, וקראוהו עיר מתים, ואמר במלחמות שאחר שהבו חיל הצבא החרימו גם את כל עיר המדוכאים והכשים והטף. ואיוב אמר מעיר המדוכאים, יבאקו המדוכאים, וכפש סללים הנוטים למות, תשוע, וכן מתוך בחרב יבולו, על משכבם, ונבורתך במלחמה יחי ראובן ואל ימות ויהי חלשיו ומדובאיו מעטים, אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל, חלשי ישראל, ממתים ירך, מהמדוכאים מירך, וכן כלם. ופעמים השתמשו בו לנגאי, מתי שוא, מתי און, (געווינדעל) אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא בשבע, שאמר איוב לנגות בני ביתו.

פרשה ל"ה ב) הנבר, סתם נבר שם דבר, (אבנאטטטערייח, היידענ-טהות), והתואר בכרי, ומפני שהכבר דבר משוקץ ושנוי, בנו לזרה נבר, איד לעול וכבר לפועלי און, ביום אחיך ביום נכרו, ביום גרתו.

ה) חתת אלקים, עתה גדולה וכרזה.

וישלה

ה) מוינקת: רבקה, להודיע הפלגת זקנתה, כי עתה ליעקב יתר על תשעים, ועד כה חייתה מינקת אמו.

תחת האלון, לפי פשוטו הוא מין אילן, כמו כאלה וכאלון, ויתכן כי אחר שיצא האלון או נעקר שתלו תומר במקומו, והוא תומר דבורה הנאמר בספר שופטים בין בית אל וגו', וכן נאמר כאן מתחת לבית אל, ולא כודע מדוע הוציא רש"י ז"ל על פי אונקלוס אלון ממשמעו.

יד) מוצבה, תיחדת לכסוך יין ולקחת שמן, ומוצבה הוא לעולה וזבח.

כו) קרית הארבע, כמו קרית סיחון, עיר מלוכה נקראת קריה, וארבע, שם האיש הגדול בענקים, ומכל מקום בא בה"א הידיעה שלא במשפט שם עלם פרטי, וכן ילידי הענק, ענק שם עלם פרטי ובה"א הידיעה, מפני שהיו מפורסמים בעולם לגבורה וקומה, יתכן גם ה"א ידיעה, וכן ילידי הרפה, רפה שם אדם גדול.

פרשה ל"ו ב) בת ענה, לפי פשוטו היתה זאת ממשפחות כנען בת לצעון החוי, ולצעון בפרשה שלמטה הוא מבני שעיר החורי.

טו) אלוף, עיקר שם זה כתן לצעל כעורים על אשתו, ולהראות אהבתם למושל ארץ כנוהו גם הוא אלוף.

ב) אלה בני שעיר וגו', לפי פשוטו בא הספור הזה להודיע שלדקת אברהם כתן המקום ית' כח לתולדות עשו להוריש עם כבד ועלום לבני החורי

האלה האלופים רבים משלו עליהם, כמו שמוזכיר במשכה תורה, ואם לא הזכיר בני שעיר לא היה יכול להזכיר האלופים שהם היו נקראים על שם בני שעיר. ועל פי דרכו יודיע שלא יאמרו לא הורישום בני עשו עד עבור שנים רבות מאוד וירצו ויעלמו מאוד צימים הרבים ההם עד כי רבו מיושבי הארץ, ואין להפליא כי גברו עליהם והשמידום, לכן סמך לו ואלה המלכים וגו', להגיד כי לפני מלך משה לבני ישראל, כבר מלכו שמונה מלכים לאדם, ומימי יעקב עד משה לא היו כשלוש מאות שנה, ולא היו עוד בני עשו צעת שהורישו החורים עם עלום, ומאת ה' היתה שגברה ידם לרשת הארץ.

לה) בשדה מואב וגו', יתצאר בעז"ה בפרשת פנחס.

פרשת וישב.

פרשה ל"ז (ב) אלה תולדות וגו', בתוב צבראשית שרדך הכתוב להפסיק בין אלה תולדות ובין הזכרת שמותם בדבור אחר, פעם בקלרה פעם בארוכה.

ויבא יוסף, במפרסס הדבא אמר מוטיא דבא, מוטיאי דבת הארץ, וזה לא הגיד אלא לאביו אמר ויבא.

יב) בשכם, בחלקת השדה שקנה בתחום שכם, כל תחומי העיר על שמה כקראין בכתוב, ויתכו לכלב את חברון ולא כטל אלא תחומיה.

יו בדותן, שכם ושומרון ודותן קרובות זו לזו בהר אפרים, ואלישע שהכה הארמים בסגורים בדותן, הוליך אותם לשומרון הקרובה לדותן.

יח) ויתנבלו, מזמת מות קרויה גבלה, אשר ככלו לכס על דבר פעור, וארור כוכל וגו', קורא הנביא זבח משחת כוכל, לרוע לבבו, אבל מה שאמרו קצת בני כילי הוא מענין זה, רע לב וזר עין, ואינו ככון, בני מעבינו למד שאינו כי אם דל וכבזה, שאמר שם לא יקרא עוד לכבל כדיב, ולכילי לא יאמר שוע, כבל ידוע שהוא רע לב ובעל כפס רעה, היפך הגדיב שהוא טהור לב ובעל הוץ כדיבה, וכן שוע וכילי דבר זהפיכו, שוע הוא שר וגדול וכבבד, כמו שאמר ולא ככר שוע לפני דל, פקוד שוע וקנע, והפוכו הוא כילי, דל וכבזה, וכסוף בא לומר לשון כופל על לשון אמר וכלי כלין רעים, כל כלי הדל ומשלטליו גרועים ורעים.

כו) בצע, עיקר בצע הוא ממון של אסור, והיבז שפס תלויה בו, ואמר כן אורחות כל בצע את כפס בעליו של אותו בצע, יקח, ואומר מה תקות חפך כי יבצע כי ישל אלוק בפשו, מדה כנגד מדה, ומה בצע בדמי הוא בדרך דמיון, והאב"ע כתב שכל ממון קרוי בצע, ואינו ככון, שיתרו אמר לבחור אנאי בצע, ולא אסרה התורה ממון של היתר, אבל יש בצע שהוא חמוד ממון, בגון איש לבצעו מקארו, בי אם על בצעך, (הייגטן טטז, גייטן).

אגה

וישב

ל) **אנה** אני בא, כמו אנה אכחנו עולים, האיך אכחנו עולים, כך האיך אבוא לביתי, סתם ביאה היא לבית.

לב) **ויאמרו** לאמר זאת מלאכו וגו'.

לה) **אל** בני, כמשמעו, שאף שלדעתו לא בא אל קבר, כל מה קרוי בעברי יורד שאול, ולפעמים יורדי צור, אין שאול אלא ארץ תחתית, ובדרך פורענות קוראו אבדון.

פרשה ל"ח יז) **גדי עזים**, הוא היה להם מתן כבוד, וכן ישי שלח לשאול ביד דוד גדי עזים, ושמשון פקד את אשתו בגדי עזים. ולו פקח עיניו בעל ש"א לא כתב שזה היה להם דבר נקל וכמזבה כפרוטות.

כט) **ויהי**, הילך כאלו משיב ידו, שהוא לא השיבה אלא אחיו השיבו אחרו, לכך לא אמר ויהי כהשיבו ידו.

פרשה ל"ט ו) **כי** אם הלחם, הוא היה מוכרח לראותו ולדעתו, ואלו כדברי הרשב"ם שלא הניחו ביד יוסף מפני שהוא עברי, למה לא אמר ולא חשך וגו' כי אם הלחם ואוחך באשר וגו'.

ז) **ותשא**, את עיניה, הכנסף ושוקק לדבר קרוי כושא עין אליו, אליך כשאתי את עיני, אל גלולי בית ישראל לא כשא עיניו, לא ככסף להם, וזהו שאמר לאמר, מעשיה אמרו כן, ואחרי כן דברה גם צפה.

ח) **הן**, רגיל בדבר מסויים ובקל וחומר. **י"א) כהיום** הזה, כאלו אמר ויהי כבוא יוסף ידוע ומיוחד, (וַיֵּן חַיִּינַעַת גַּעוּיִסְטַעַן טַאָגַע.)

לעשות מלאכתו, מבואר בצראשית שכל מלאכה בתורה עשיה סמוכה לה חוץ מאותן שהן רכוש, וכל דבר שזוהין עליו בעשייתו, בין רב בין מעט, נקרא מלאכה בעברי, (פֶּעֶרְרִיכְטוּג), ומעשה מסויים כעבודת הקרקע וכיולא קרוי מלאכת עבודה (זַרְבִּיט) כמו שיתבאר בעשרת הדברות, וכאן אמר שבא לפקח על

על עסקיו (י"י געטעפט לו פערריכטען) שטלאכט עבודת עבד לא הוטל עליו .
יב) ותתפשהו , תפש קשה מאחו שיש בו חזוק יותר , שהתופש דבר לא ירפכו
 מהרה , אבל אחיזה היא גם כרגע , כמו שלח ירך ואחו
 וגו' , ורוב אחיזה באדם היא לרעתו , יאחזמו רעד , יאחו בעקב פח , יאחזוכי ימי
 עוכי , וכן רובן , ולא כן תפש .

כב) היה עושה , היה מצוה , כמו יעשה פרעה ויפקד וגו' , יצוה פרעה .

פרשה מ' ו) זועפים , מקפידים ומקנטרים (זייריש) כמו יזעף לבו ,
 וישתוק היס מועפו .

ח) הלוא לאלקים פתרוכים די והותר , והוא יורני הפתרון הנכון .
י) עלתה נכה , כן זכר ונקבה , הנכנים נראו בארץ , זכר , וישלך כזית נלאתו
 נקבה , ואס זה נקבה אמר נכה במקום נלאתה , ואס הוא זכר ,
 אמר עלתה על הגפן במקום העלאתה , כמו ועלתה ארמנותיה סירים , במקום
 והעלתה , עלה כלו קמשונים במקום העלה .

יד) כי אס זכרתי , ועתה מוטל עליך לזכרני אהך . כמבואר בצראשית .
כג) ולא זכר , זכירה היא ביד האדם לעשות לו סימן ואות לזכרון , ולכן
 תקדם תמיד הזכירה להאזהרה משכחה , זכור אל תשכח , זכור את
 אשר עשה לך וגו' לא תשכח . וזה לא עשה לו אות לזכרון , ולכך וישכחהו .

פרשת מקץ .

פרשה מ"א א) על היאור , ברכת יבול מצרים היא לפי עלות הנילוס ,
 כאשר ירבה לעלות על הארץ , כן תרבה תנובתה ,
 לכך היו דברי חלמו ביאור ובשבלים , וחלוס הפרות גם הוא מענין זה , כמו שאמר
 שלמה , באין אלפים אבוס בר , ורוב תבואות בכח שור , דעתו במוסר זה , שיש בני
 אדם רבים שדרכיהם הפוכים בעניני עולם , ואולתם תסלף דרכם , פעמים חסה עינם
 על הולאה מעוטה מבני משיס כי בגלל המעט ההוא יאבדו עוזה הרבה , ונשא המשל
 עליהם , באין אלפים אבוס בר , אמת שאם אין לאדם מקנה בקר , ואינו צריך להוציא
 הוצאות

מקין

הזלזות לנקות מאכל למלאות האבוס לזרכס, יהיה האבוס בר וקין ממוץ זרנן, וכשכר הכנולאה, והטורח לנקות אבוסו, אבל אין זה דרך תבונות, כי רוב והמוץ תבואות צא לאדם בכח שור, אם אין עינו צרה במעט ההוא, ויקנה אלפים ויאכילם לשובע, המה יתנו לו כחם בחרישה ודישה וכיוצא, וימלא מאה שערים על מה שהנולאה באלפים ומאכלם, וכדומה לאלה תהשוכות ישנו בהם בני אדם, וזהו שחלם מענין הפחות הכוזבות מתבוננת שדה ותבואתה.

יא) כפתרון חלומו, לא היה מעורב בדברים בטלים ככל החלומות, אלא הדברים כמו שהם כאשר היה פתוחו אחרי בן.

יב) בלעדי, הדבר אינו תלוי בו.

יג) יענה את שלום וגו', ירצה שלומו, כמו השמים יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן, תרצה אותו, (בעצרידיגין, ווייליטנהרען).

יד) ליה בר, קמץ חנוף, להבדילו מן זבר הייתי עמך, בר לבב, טהור לבב, כשקוצר, שפירושו לפי פשוטו כשקו וזהו טהור לב, כמו אהבו טוב ושנאו רע, אהבו כל איש טוב ושנאו כל איש רע, ומעתיקים שתרגמוהו כשקו בן, יש להם לכשק כל הבנים, שידוע שכל שם בן עזש בין תואר שאין בו ה"א הידיעה, כל מינו בכלל, בן יכבד אב, כל הבנים יכבדו אביהם, טוב ינחיל בני בנים, כל הטובים ינחילו בני בניהם, זקן כלם.

טו) לקמצים, חומר שם מדה, ויאמר להפלגה חמרים חמרים, כך קומץ מדה, ויאמר להפליג הרבוי, קמצים קמצים, והלמ"ד תחת הכפל, כלמ"ד לשבטיו, לנבירים, לבתים.

טז) בטרם תבא וגו', אמר בן מפני שבא לומר כי כשני אלקים וגו' ואת כל בית אבי, לכך כתב שזאת היתה לו לפני בוא הרעב, כי בהיות הרעב וצאו אחיו אליו, פסקה שכחת בית אביו.

יז) פרשה כ"ב ד) אסון, מיתה שלא כדרכה, והמתרגמו מכשול (אוי-גויקשאול) לא תרגם העברי, שאין אסון כי אם עיתה בידי אדם או חיה, וכיוצא.

גיתנכר

ז) ויתנכר, כל מעשיו ומעלליו עם אחיו מעת בואם אליו עד התודעו להם, בצדקתו ותום לבנו עשה לכבוד לביו וכל ביתו, כי מאז ראה כי ה' עמו ואשר יעשה יצליח עד כי כשאו להיות אב לפרעה וארון למזרים, ידעה כפשו מאוד כי עוד יבא היום וגם דברי החלומות אשר חלם ללביו ואחיו קום יקומו, ויגזר לו מאוד לראות כי יבשו ויכלמו יחד בבוא יעקב בחיר ה' להשתחוות ארצה לפניו בכו, אחרי יודעו כי הוא זה, ואחיו אשר כוננו אתו ברחם אחד ישפילו עד עפר ויכרעו ארצה לפניו, על כן סבב מסבות להגיל כפשמ מצושת וכלימה כואת, ויתנכר להם כל יבשו כי ישתחוו למושל ארץ ככרי בעיניהם, ודבר אחס קשות למען יאמינו בכל לב כי ככרי הוא, ועוד לא הוכח לו על כבוד לביו וכן זקוניו, ויסבב בתחבולותיו עד כי הורידו את בנימין, ולולא התאפק בכל עוז כאשר ראהו, לא עזר כח להתנכר עוד, אבל דוה לבו על לביו, והוסיף להתעולל בצדק עד כי גמר אומר הוא יהיה לי ענד ואתם עלו וגו', כי אמר אך עתה ירד גם אבי להגיל בן יקירו מיד עושקו, וכרגע יבא וישתחוה למושל ככרי בעיניו, אתודע לכלם, והיה כל אשר נעשה כחלום מהקיץ יהיה, ולא יבשו עוד לעולם. אך כדבר יהודה רתת לאמר והיה כראותו וגו' והורידו עבדיך את שיבת וגו', לא עזר כח עוד והתודע.

יד) הוא אשר דברתי, אמרתי במדומה מרגלים אתם, עכשיו יש מקום לבררו, וכן הוא אשר דבר ה' וגו'. וזכמו שיתבאר במקומו.

טז) ויבחנו דבריכם, בחינה הוא בין טוב לרע, ואכן בחון היא להכיר הכסף מן הסיגים, וכאמר בירמיה בחון כתתיך בעמי, מבצר, וחדע ובחנת את דרכם, בחון להכיר הכסף מן הסיגים, ומבצר להכיר הזהב העורר, הנקרא בצר, בספר איוב ושית על עפר בצר, כן חדע ובחנת את דרכם הטוב והרע, ומפרשים ז"ל פרוש בחון ומבצר שניהם מענין בטי עיר בצורה מלשון עופל ובחן, אבל אך יאמר על זה וחדע ובחנת וגו', וכאמר ביחזקאל כי בחון, ומה, אם גם שבט מואסת לא יהי, לפניו אמר לתוכחה, שבט בני מואסת כל עץ, השבט שאני מיסר בו את בני ישראל, הוא קשה וחזקה שמואסת ומבזה כל שאר העץ, ואמר על זה כי בחן, כי כבר נעשה בחינה בהם אם ישונו מדרכיהם, ובמה, ומה לעשות עוד, אם גם השבט הקשה והחזקה לא יהי כלום.

מוקין

טו) חי פיער באמונה כשבע ב רוא דג שור דו אותו וא כס מרגל ס
בג) המליץ רמפש דבר ס בן מלשון ללשון בן דבר ס רקש ס באותו
לשון קרוי מלץ זרפ רוש קרו מל זר וחרו לרבן משל ומל זר
דבור שיש בו עוסר ולמוד דעת קרו משל ולרבן פ רוש דבר ס
זכן במלץ מלך צבל שחרבמו דבר רארת ס לחזק ריו
כספ ואס רר באחד מל אמרת כ שכחת לתתו למשבר
ורוא שבח לשאלו מד אך גס רכר באמתחת ואך כשכר
דבר שאנו מזכר עכנו למר זאת מר זאת עשת זאת תעשר
לך מאת רר תר זאת ואמר גס בקורות רבות כלכר בל כ
לד) בושאת מנר משלחן מלך ושריס זכנו חן לו ארוחר
ומשאת ועזר אמר בתפלה גיהס אנו בדרך נחות

פרשה מד י) גם עתר פו לשון רוא זר וכן ומר גס עתר גס
עתר הכר בשמים עד וכראר שאן לו משמעות עכנ
טז) בוצא את עון עבדך בקשו ומלאו זכעובר אמר בוקש עון שראל
וא נכו ואמר על ררשע ב רחליק אלו בע כיו מרילחת דרכו
כראר באלו רמקוס תברך מחליק אלו בע כו מראר לו ען מוצר בחיקות כד
למצוא עונו כמלאת ספקו לשכוא לרראות לו שנאתו בש שלס לו תשלומ עונו
אבל אס רמז אר באמר בעון עזמר רוא רעונש על רחמא כנון וחכנו עד רבקר
ומלאנו עון מלא אותנו עונש וכן ב לא מאך עון לא מאך עונש

פרשת ויגש

כא) ואשימה עיני כמו ושמת עבי על רס למונה צרמר
כרשה בזה א) לכל רנלבים עד הכר היר מבעד פכו זלא נודע
מר בלכו אך עתר לא רר כול עוד לרעמד
כנו

פניו , כי כל הנכזבים עלמ הכירו בפניו שמבקש לבכות , זהו שאמר ולא יכול להתאפק
עוד , להעמיד פניו עוד לכל הנכזבים עליו .

ב) ויתן את קולו , המרים קול פתאום , בין לבכי בין להפחד , או מכעס ,
קריו כותן קולו , (מין וויינגן , מין נקרן מויסברעטן ,) זה' כותן קולו
וגו' , היתן כפיר קולו וגו' , ועליון יתן קולו .

וישמעו מצרים , שיאלו מלפניו ועמדו בבית החילון , ועד כה ועד כה הוגד
מפה אל פה ; וישמע בית פרעה .

ג) נבהלו , הגבהל כתקו מזמותיו ועומד כדהס , אבל החרד דעתו עליו , כמו
וחרד על דברי , ויחרד יחמק ויאמר וגו' .

ה) ולאדון , כנוי אדון בעברי מיוחד לבעל העבד לבד , במבואר בזהוה נביר
לאחיד , וכן זה לאדון לכל ביתו , כל ביתו הם עבדים לו ,
ונאריך מצרים למושל . ובדבריו לאביו הוסיף לומר לאדון לכל מצרים , שכלס עבדים
לו , להוסיף לו אומץ .

יא) וכלכלתי , די ספוק לכל צרכי בעליו קרוי כלכול , גם במווכיו גם בשאר
צרכיו , כמו לכלכל את שיבתך , השמים ושמי השמים לא
יכלכלוך , אין זהם די מקום שכינתך , (גענוג , מויסקאזאען) .

תורש , שגי שרשים בענינו , רוש וירש תורש , ובן יירש הכללל , מוריש
ומעשיר , ודומיהן , משורש ירש , ורוב האחרים משורש רוש , כגון ריש
ועושר וגו' , עני ורש , ועני קשה מרש שהוא המעוה בחבלי עוני הרבה , ורש אינו
כי אם איש מחסור שצריך לזמאס ולהסתפק , כמו שאמר מחתת דליס רישס , דליס
הם הככאים ביותר ומדוכאים בחבלי עוני מאוד , ואמר עליהם כי מחתה שלהם היא
רישס , מחסור הכסף , שאל כל אשר יפנו ויראו מכאובס , ימצאו כי הכסף יענה כל
מכאובס , שאין ריש אלא מחסור הכסף .

יט) ואתה צויתה זאת עשו , לפי פשוטו אמר כן ליוסף בכלל אחיו , אף שלא
יעלה יוסף עמהם להביא את אביו , כללן עמהם באלו אמר על
כלכס מוטל הדבר .

כב) הליפות שמלות , ופעמים יאמר חליפות לבד , ויתן את החליפות
י א I IO למידי

ויגש

למנידי החדה, וכן יראה שפירוש אשר אין חליפות למו וגו', שצ"ע דוד על אויביו החוטאים, שלא די שהגדולים אינם יראים אלקים משובע ורב כל, כי גם דלים אשר אין חליפות בגדים למו ולא יראו אלקים. כאשר דבר זה כהונג בדור אחר.

כג) שלח בואת, אם היה פירושו בואת שמזכיר והולך, היה בואת בטעם סגול ולפחות בטעם זקף, ועשרה חמורים במוכח וזקף,

או דרנא תביר, ובואת בקוד קמץ ולא שוא, שאין דוגמתו בכל המקרא, ועוד שלא כמלא מלת בואת הכאמר על דבר שמספר והולך, אלא כלס על מה שכבר ידוע, מי שמע בואת, ולא כראתה בואת, הן היתה בואת, וכן כלן, אבל מוסב לשלפניו, שלח בואת המתנה שנתן לאחיו עשרה חמורים כושאים וגו', היא המתנה לאביו, ולצידה שלח לו עשר אתונות כושאיות וגו' לאביו לדרך לצידה.

כד) אל תרגו, כמו ורגו ושחק, יען התרגו, ברוגז רחס תזכור, ודומיהו, ולחסם דחהו הרשב"ם מפשוטו ופירש אל תיראו ואל תפחדו, והביא

ר"חיה מאותן שהן משמעות זה כאלו אין להם משמעות אחר. ולמה ייראו בעליה זאת יותר מהראשונה.

כה) ויעלו, כל היוצא ממזרים צריך לעלות, שכל מזרים עמק ארוך יושבת בין הרים גבוהים משתי רוחותיה.

כו) ויפג לבו, פסק לבו מהגות (ד"ח גערמנקטן טטמנדען זיהעט טטיל), כל פוגה הפסק הוא, עיני כגרה ולא תפוג, כפוגותי, פסקו תכועותי, (בין ערטמרט, מאין הפוגות, מאין הפסקות).

פרשה מ"ו א) באררה שבע, לבאר שבע שקראה אביו כך על שם השמעה, ושם זבח זבחים לאלקי אביו יצחק לזכר כבודו. ויש עוד באר שבע אשר ליהודה שנקראת כן מבטית אברהם, על שם שבע כבשות שהגיב לבדן.

ד) ישית ידו על עיניך, ירחיק כל רע ממך, כמו לו יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו, יסקוט ריבנו להיות שלום בין שנינו.

מ"ו) כל כפש שלשים ושלש, ופרטן ל"ב, ופירשו רש"י ז"ל על פי המדרש, ולולא

דבריהם ז"ל היה קרוז לשמוע מלשון בנותיו שהיתה שם עוד אחרת מבית הכבוד מכל בית אביו, ולכבוד הנדיק לא הזכירה ורמזה בבנותיו.

כח) להורות, הדריך ליהודה לפני יעקב, לפני בואו.

לא) אעלה, גשן מעבר השני של ההרים וזריכין לחזור ולעלות, ולרדת מצרים,

ונאמר בספר יהושע בכבוש הארץ שירשו ישראל כל ארץ גשן,

ונסתפקו בזה מפרשי המקרא איזו היא, ופשוטו שהיא זאת שהיתה בימי קדם תחת יד פרעה, ומקץ ימים נפלה ליד פלשתים, והיתה לנחלה לישראל.

פרשה מז (ח) בבוה ימי שני וגו', שראה אותו בשיבה מופלגת מאוד,

על זה אמר מעט ורעים היו, והצרות גרמו לי

להיות כראה בלה ושם כזה.

יב) לפי הטף, ופעמים יאמר בפי, כפי אכלו, כפי עבודתם, ואין הפרש

ביניהם, אלא שיש במלת כפי קצת צמזום יותר מבמלת לפי.

יד) וילקט, לא נשאר כי אם מעט הנה והנה אמר וילקט.

מו) הבה לנו וגו', לפי פשוטו היה זה בחמשיית או בששית, ובשביעית מכרו

שדותיהם, ובסוף שביעית בקשו זרע לזרוע.

בז) ויפרו, לאחר זמן.

פרשת ויחי.

כט.) חסד ואמת, מבואר בפרשת תולדות.

פרשה מז (ז) מתה עלי, פתאום, כמו וכי ימות מת עליו בפתע

פתאום, שאם חלטה הולכתיה בחליה לחברון.

יא) לא פללתי, לא ראיתי את הנוול הזה, ראיתי הנוולדות קרויה פלילה,

כמו שגו ברואה, פקו פלילה, שגו בכביא, כשלו בראיית הנוולדות,

הביאי עצה עשי פלילה, שימו לבכם לראות הנוולדות.

מז) וידגו לרב, בלשון זה חזוק יותר מירצו כדגים, כמבואר אצל הסכלת

עשה

עשה, וכן התעיצו עול קשה מעשה עול כחעב, העמיקו סרה קשה מעשו סרה עמוקה, וכן הרבה.

(יט) מלא הגוים, המון גוים, וכן מלא גויות, המון גויות, קראו אחריו מלא, שאמר לירמיה קראו הרשעים אחריו המון עם שפלים להממך ולבהלך, וכן קראו מלאו ואמרו וגו', קראו ואספו המון אדם ואמרו האספו וגו', וכן ומי מלא ימזולמו, התאונן אסף על הכלחת הרבה רשעים, ואמר לכן ישב עמו הלום, לכן על שרואים שרשעים מזליחים שב עמו אחר עד כה, (דברות חייט ויין פֶּהֶק יֵץ ויֵיט לִרְזֹק גֶּעֻקָאֵטֵט), ומי המון עם השפלים המתלוננים על דרכי ה', מתמוזזים להם, שותים בצמא דברי המון המתרעמים לומר איכה ידע וגו' ויש דעה וגו', הכה אלה רשעים ושלי עולם וגו', (דָּחַס וּמַסְסֵר דַּעַס גַּעֻיֵיטֵט פֶּהֶקֶטס ווירד פֶּהֶן חַיֵּהֶטֶן חַיֵּיטֵטֶטֶטֶט).

(כב) שכם אחד, שכם ישמש כפול, ואכי כתתי לך שכם, שכם אחד על אחיו, היא חלקת השדה שקנה בתחום שכם, ומגיד הכתוב כאן שאחר שנסע יעקב משם והתישב בקרית ארבע מקום אביו, החזיקו הכנענים יושבי שכם ושאכניהם בחלקת שדהו, וכלחם יעקב עמהם ולקחו מידם בחרצו ובקשתו, וזהו שכתן עתה ליוסף יתר על אחיו, והוא שאמר שקברו עצמותיו בחלקת השדה וגו'.

פרשה מ"ט א) אשר יקרא וגו', לפי שמקצתם לא בשר אותם אך טוב, כגון ראובן שמעון ולוי, וישכר למם עובד, וגד גדוד יגודנו, אמר אשר יקרא, שרוב שמושו בלא חמדה.

ג) יתר שאת, הכפרד יתר מרעהו זדיק, ובסמיכות יתר כמו ירך, ירך יעקב. **עז**, ומשקל אחר עז בחלם, ויתכן שמן משקל זה של עז יאמר עזי וחמרת לי שב דעת רש"י ז"ל, ותואר עז תואר מפואר המצוי הרבה למקום יתברך, עזי עזו עזו, וכמלא פעם אחת בלא ככוי, ואף שאין זה מעכין הפרשה יש להזכירו מפני שיש בו תמיה בדברי המפרשים ז"ל, והוא, ה' ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל, פראו כלם ז"ל, העמדת להררי בעז ובתוקף, והוא תמוה, כי לא הקפידו על פסקי הטעמים, המהפך עולה ויורד, שהוא המלך בספרי אמ"ת כאתנחתא

כאחנחתא צשאר ספרים, הוא בתיבת להררי, ובו פסק הדבור, וכך פירושו לפי
 עעמיו, ה' כשאתה בראון ומחד העמדת את כחי ותוקפי, אך אתה העוז (דיו אמצבט)
 כשהסרת פניך הייתי כבהל. מנאר במקום אחר שדרך הכתוב לכנות הכח והתוקף
 הר, הרכס לפור, מי אתה הר הגדול, ודומיין, וצא כאן עוז שהוא שם דבר,
 (אמצבט) במקום התואר, עוזו וגבור, (אונבטיגער,) כמו לחס חל במל"ס,
 במקום חל צפתח, תוס דרך במקום תם, וכן הרבה מהכפולים.

ד) פרוז, ומשקל אחר פחוורת, צשקריהס ונפחוותס, (אונגעשטיט, אילדהייט)
 והתואר רקיס ופוחזים (אונגעשטיטע, אונגעפונקטע), ואינו לשון
 מהירות, שהיא קרויה חפזון. ואמר הפחוות כמים ההומים היה כך, ואל תוטר.
יצועי עלה, המתרגם יצועי עלה ראובן, עליו לפרש על מה כאמר החלול,
 ונד"ה כתוב מפורש ובחללו יצועי אביו. ויתכן שאמר בדרך כבוד על עצמו,
 חללת את אשר עלה על יצועי, ולא אבה לומר אז חללת אותי, דוגמת את אביה
 היא מחללת, ונד"ה כתב בלשון כבוד ובחללו יצוע אביו, במקום ובחללו אביו.

ו) בסדרם, מה שמדובר בחשאי צין מספר אנשים או מארס לאדם נקרא סוד.
 (אונבטערטרויטעס געהייאניס,) הולך רכיל מגלה סוד, מגלה
 מה שאמר לו בחשאי, ויאמר בדרך דמיון מי עמד בסוד ה', כשהמתיק המקום ית'
 סוד עם העומדים לפניו, וכן כלס. אבל מה שלא כודע כי אס לאחד קרוי סתר,
 דבר סתר, או תעלומה, דבר סתר לי וגו', לחס סתרים, כי הוא יודע תעלומות
 לב (געהייאניס), ולא כמשפט ככה האב"ע סתרו סודות.

כבודי, מנאר צבראשית שרוב כפש בכתוב צא במקום בעל הענין, ופעמים
 השתמשו בכבוד במקום בעל הענין בדרך לחות וכבוד, כמו וכבודי לעפר
 ישן וגו', בעצור כבודי, במקום בעברי.

וברצונם, כשהס בראון ומכוחת רוח עקרו על כל פנים שורים. והמתרגם
 בראוכס בזדונס (זין איהר זוטרהוילאטן,) קלקל משמעות ראון.

עקרו, כרתו פרסות שור, ולפי שאמר על ציון ופרסותיך אשים נחושה, אמר
 על עקרון ועקרון תעקר, תכרתכה פרסותיה.

י) לא יסור וגו', אחר שנשרהו מלכות יודוך, ישתחוו לך וגו', צשרו עתה
 למוד

יִדְדִי

למוד דעת ומוסר וחק לעס, ואמר לא יסור שבט סופרים מיהודה, וכותבי חק מצין רגליו עד כי יבא וגו'. וטובה זאת לא פסקה משבטו גם בבית שני, כי רוב העולים מבבל משבטו היו, וכן אחר כך, כמו שאמרו שרבי יהודה הנשיא משבט יהודה היה. ומי יברר שפסקה ברכה זאת. וזוה בטלה טענת המערערים לומר הלא פסקה המלכות כבר, שהבטחה זאת על שבט סופרים כאמרה, וסיים ולו יקרה עמים, למוד מוסר לעמים, כמו ותבון ליקהת אס ללמוד מוסר האס, דוגמת אל תטוש תורת אמך, ולכך הוא קורא לבעל איתן המשלים והמוסרים שבאותה פרשה אגור בן יקרה בן המוסרים, ורק שלשה אלה נמצאים בכתוב, יקרה עמים, בן יקה, ליקהם אס.

שִׁילָה, אף שדברי הרשב"ם בפי' עד כי יבא שילה כראין כעמים ופשוטים, לא ישיבו כפש כל שאל, הלא לא פסקה מלכות יהודה צבוא רחבעם שבמה, כי אס נחלקה לשתי ממלכות ואחר גלות שומרון מלכו מלכי יהודה לבדם, עד גלות ירושלים בימי דרקה, גם רחוק לומר שנבא על ממלה כזאת שלא נמשכה כי אס שמוכים שמה מתחלת מלכות דוד ער רחבעם, על כן אין דרך לכנות ימין ושאל למנא פשר דבר בדבור הסתום הזה על פי פשוטו, ואין להשען כי אס על פירוש החכמים הראשונים ז"ל.

יג) לחוף ימים, על שהאניות מוצאות מגן ומחסה מסער וסופה כשהן צמל, בקרא הגמל חף, ששרשו חפף, שהמקום בחופה ואלה לין.

יד) יששכר חמר גרם, בעל עצמות דל בשר ורזה, המזון הרבה משאר חמורים שכלם מזונכים, ודל הבשר ביותר, בן יששכר עכל מזון רובץ תמיד בין מקום שפיתת קדירות להתחמם, אוהב המנוחה בעלל, ממאן לזאת למלחמה ובוחר תחתיו להיות למס עובד. וכן נכתה דבורה את ראובן שהתעלל ומיאן לבא למלחמת ה', ואמרה למה ישבת בין המשפתים להתחמם, כעלל מזון לשמוע שריקת עדריים סביב לביתך. דרך הכתוב לנכות העלל בצנח, ממך עלל ידו בצלחת, הוא כלי בשול החם, ואומר מחורף עלל לא יחרוש, וכן ועלל על מטא, ואין לשורש שפת בעברי משמעות אחר אלא שימת קדירה על האש, (בייחזעטנטע) שפות הסיר שפות, וכן בצלישע שפות הסיר לבני הכנענים, ויאמר בדרך דמיון ולחות תשפות שלום לנו, תשים לנו קדירה על האש מלאה שלום, וכן ולעפר מות תשפחני. והרבה

והרבה מצוי בדברי חז"ל, ומקום השפיתה קורא בתהלים וביחזקאל שְׁפִיתִים, (פייחור-סטעלע), אס תשכבון בין שפתים, ומשך משחור פחמים תוארכס, כנפי יונה, ישראל, כחפה בכסף, מזהירה וכחמדה ככסף, וביחזקאל בצנין הבית אמר וְהִשְׁפִּיתִים עופה אחד, מקום בשול הזבחים, וכאן ובשירת דבורה קוראו משפתים, רובץ על יששכר כאמר, וכן כפחלי אילה שלחה הכותן אמרי שפר, הכותן על כפחלי אמר, לא על האילה, והמפרשים רובץ על החמור ומשפתים תחומין, לא כודע מה הן התחומין.

מו) לסכול, למס עובד, זהו פירוש של לסכול, כל סכל היא עבודת המלך או של מושל ארץ, ומס עובד פירוש מס עובד עבודה, ופעמים יאמר למס לבד, היתה למס, ויהיו למס, שגראה שיש מס שאינו בעבודה אלא מס כסף וכיוצא, אבל סכל לעולם בעבודה, ודרך דמיון יאמר ואכי אסכול, יסבלוהו על כתף ישאווהו, לפי שכל עבודה היא למשא לאדם, ישחמש בו בדרך לחות לענין נשיאת משא, ולא נמצא כי אס ציטע', ובספר הזה הרבה יוצאים מאוד מצייתר כתצי קדש למתבונן בו.

יח) לישועתך, כמו נרכנה בישועתך, שאמר המכנח על דוד בצאתו ללצא, נרכנה בישועה שלך שושיעך ה', כך אודות ישועתך שתייה נושע, קויתי ה' שושיעך, וכמו שפירש הרשב"ם, והמפרש שהתפלל לה' שושיע אותי לסיים ברכותיו, לא הקפיד על משמעות השועה, שהיא ההוצאה מהרעה כלה, ויעקב ידע כי לא לעולם יחיה, והיה לו לומר לעזרתך קויתי, עזרה היא סיוע וסעד בלשון חכמים. וקויתי ה', הוא כמו קוה קויתי ה' ויט אלי.

יט) גרוד, חיל העומד לשלול ולבזו בארץ אויב, ויאמר בדרך דמיון אין מספר לגרודיו, הם מלאכי רעים, עברה וגו'.

יגוד עקב, תחלה יבואו גרודים עליו, ובסוף יגוד הוא בארצות אויביו. ונראה שזהו שאמר והוא, שמורה דבר חדוש, אע"פ שתחלה יהיה כך, אבל בסוף יהפך הדבר. וכן זבלון לחף ימים ישכון, משגנו וכחלתו יהיה לחף ימים, ובכל זאת והוא יהיה מצוי תמיד לחף אכיות אחרים לעשות סחורה בנמלים אחרים הרבה. וכן מאשר

ויהי

מאשר שמנה לחמו, ולא לצד כי לחמו שמנה יהיה, כי גם הוא יתן שאר מערכים הראויים לשלחן המלך.

כר (**ותשב**) באיתן, כמו איתן מושבך, איתן הוא תואר ולא שם דבר, כחל איתן, גוי איתן, והאיתנים מוסדי ארץ, ומסר כאן שם העצם, ומשב במקום איתן וכיוצא.

כז (**שם**), מידיו יתברך.

אבן ישראל, דברי רש"י ז"ל מפי אובקלוס, וכן פירשו הרשב"ם, ויתכן לומר עוד שהוא דומה למידי אביר יעקב ולמה שנאמר אחריו מאל אביך, ואבן ישראל כמו צור ישראל, ועל כבודו יתברך אמר מידי אביר יעקב זאת לו, משם רועה יוסף אוחלו, מאבן ישראל, מאל אביך זאת לך ויעזרך. מ"ם מידי מחובר גם למלת אבן, כמו מאבן, ובלשון זה פתח, בני יעקב, ושמעו אל ישראל.

בח (**שדים**) ורסם, הקדים שדים, כי בלעדס אין ברכת רחם ברכה.

כח (**ויברך**) אותם, כוסף על אשר דבר להם.

אשר כברכתו, אשר היא כמו ברכתו שכתקימה זו, ברך אותם, אם אמר איש בברכתו היה מפורש כמו איש כלשוכו, כל אחד לשון מיוחד, כן כל איש ברכה מיוחדת, אבל אשר כברכתו משמעו אשר היא ממש בהטובה שבאה לו בעתיד.

ברשה נ' ג (**וימלאו**) לו וגו', כמו וימלאו ימיה ללדת, אלו באמר לפניו שימי החניטה מ"ם יום, היה אומר וימלאו

לו ארבעים יום. ודברי רש"י ז"ל אין לעמוד על יסודם.

מ (**לו**) ישטמו, אלו ישטמו או השב ישיב לנו, כעבואר בויתן לך.

יז (**פשע**) אחיך, להגדיל סמאם אמרו כן, שאין פשע אלף מקטן לגדול, וזעת מכירתו לא היה הוא גדול מהם.

רעה גמולך, מריע לאדם שלא כמשפט נקרא גמולו רעה (טעמטט בעהזארתען) וכן אמר שאלו לדוד ואני גמלתיך הרעה, כי גמלו להם רעה. ויש שבא בענין תשלומין.

למען

כ) למען עשה, למען הושיע. כמבואר בצראשית.
 כו) במצרים, בעיר המלוכה, שאם לא כן מה בא ללמד.

ספר שמות.

פרשה א' א) איש זביתו באו, עם יעקב באו איש זביתו, לכך האתנחתא
 במצרימה, ומעתיק אחד דלגו, ובאו כמו איש אמו
 ואביו תיראו, איש אל כל וגו' לא תקרבו, וכן כלס. והבאים בלאו רובן יחיד כלו,
 איש אל ירא, אל יאז איש, אין איש מאספ אותי וגו'.
 ז) פרו, לא נעקרו. וישראל, הרבו ולדות באחד. וירבו, לא מתו בכעוריהם.
 ויעלמו, האריבו ימים, כמו ואויבי חיים עלמו. אבל רוב עלום הוא
 מספר רב.

יא) מוסים, אין לו דומה ברבים, ואפשר שהיו שם שני מיני מס, עבודת
 המלך, ומס כסף למי שלא יעבוד.
 יב) ויקוצו מפני, וכן ויקץ מואב מפני בני ישראל, אשר אתה קץ מפני שני
 מלכיה, בלס הם המיאום מאימת מות, והסמוכים לבי'ת, כגון
 ואל תקוץ בתוכחתו, ואקוץ צם, קצתי בחיי, הם גיעול בפש ושנאה.
 ענותו, עיקר עיבוי דחיקה (דחיק), וכן עלי סתכה חמתך וכל משבריק (עלי)
 ענית, דחקת עלי.

כא) ויעש להם בתים, כמו זבית יעשה לך ה', גדולה ותפארת, ומסוק זה
 סותר דברי המתרגם רבוי בנים לישראל. (איעם זוהרעטן פ'וילויטען
 זמנוצ'בסטן.)

פרשה ב' ב) ותצפנהו, לצובה ולפי שעה, וכן כל כפינה, אפון לצדיק
 חיל חוטא, אשר צפנת ליריאתך, והיא צפנתהו
 לפי שעה להוציאו לצובה.

יא א I II ותראהו

שמות

ו) ותראהו את הילד, לפי שהאריך קצת בין ותשם זה את הילד ובין ותפתח.

חוזר והזכירו.

יג) נצים, כל נצים וינצו בנפעל, היא קטפה שיש בה הכאה וחבלה, כגון זה, וכן כי ינצו אנשים והכה איש וגו', וכי ינצו וגו', להציל את אישה

מיד מכהו, וינצו שניהם בשדה, ויכו האחד את אחד, וינצו במחנה וגו', והיה שם חבלה, כמו שיתבאר במקומו.

טו) וישב, פעם אחת על הבאר.

יז) ויבואו הרועים, ביום ההוא, לא שהיו רגילין בכך, שאם כן לא היה אביהן שולח בנותיו כל יום להיות כרדפות מאויבים, אבל אירע הדבר

באותו יום, ואחר שהושיען משה פחדו לרעות עוד, פן ישונו לורריהן אחר שילך לו מושיען, ואספו האלן בעלם היום, לכך שאל אביהן מדוע מהרתן בוא היום ולא עת

האסף המקכה.

יט) הצילנו, מיד הרועים, ופחדנו פן ישונו ואין עוד מושיע לנו.

כ) ואיו, מדוע איננו עמכן, (וויז חייט ער געבליבען) כמבואר בצראשית.

ויאכל לחם, סתם לשון זה היא סעודת צהרים.

וידע אלקים, מבואר בצראשית אלל וידעו כי ערומים הם.

פרשה ג' ו) ויסתר משה פניו, ולא שאל לדעת שמו יתצרך, כי הוא

ידע שמו, וישראל שכחוהו, כמו שאמר הנביא,

כאשר שכחו אבותיכם את שמי וגו'.

ט) באה אלי, למשפט, תחלה לא נאמר כי אם שראה עניו ושמע לעקתם,

ועתה אמר שכתן לב לעקתם.

יא) מי אנכי, איש רש ונקלה כי אלך אל מלך עז וקשה ולא יהרגני, וכי

אוליף עם כבוד מתחת ידו.

יב) כי אהיה עמך, אשמרך מרעתו, ואתה שלוח אליו קשה, ויזלזל וזלזל לפניו,

ולא יוכל לנגוע בך לרעה (כבר מבואר שכל אהיה עמך עמו וכו', או

להיות עמך עמכם וכו', כלן הם השמירה מרעה.)

יא ב 2 II זה

שמות

מב

וזה, הדבר הגדול שלא יוכל להרע לך ולפגוע בך, לך האות והראיה כי אנכי הכל יכול לשחיתך ואין מראה זה דמיון וחזיון, וכן נאמר בירמיה אחר שאמר לו המקום הגה חנמאל דורך בא אליך, נאמר אחריו בנבוא חנמאל, ואדע כי דבר ה' הוא, ולא חזיון ודמיון, וכן בגדעון אחר כל דברי המלאך, בקש ואמר ונתת לי אות שאתה מדבר עמדי, ואין זה דמיון וחזיון. והמפרשים ז"ל אמרו שהאות הוא שלא כאכל הסכה, ויש לתמוה הלא כשתמה משה אמר שהיא אש ממש, אבל עתה ששמע כי מראה הכבוד הוא, אין תימה שאיכנו אוכל, ואיך יהיה לאות.

בהוציאך, ואני כראיתי לך פה, כי צהויאך העם תעבדוני בהר הזה, ובחרתי לראשית דבורי עמך, אין הכרח שצהויאך ענין אחד עם תחלת המקרא, שכבר כלה הענין בשלחתיך.

יג) מוה אומר אליהם, אם שם ש"ן דל"ת יו"ד, הנודע עד היום ליודעך, או שמך המיוחד הנודע לשרידים.

יד) אהי' אשר אהי', אני אני הוא בכל שני השמות, אין הפרש ביניהם בהכרת כחי וגדולתי, ובכל זאת כה תאמר אליהם ה' שמי המיוחד, אבל קודם שסיים דבריו בא ויאמר השני בין הדברים לפרש ויאמר הראשון, כמבואר בצראשית שכל ויאמר ויאמר במדבר אחד, האחד פירש לחברו, כן זה, עתה מפרש ואומר, מה שאמר אהי' אשר אהי' לא שיאמר להם לשון זה, אלא כה תאמר לבני ישראל אהי' שלחני, ודעתו בזה אהי' אשר אהי', אני אני הוא וכו'. ואין כאן שום שנוי דעת חלילה. ולפי שדבור אהי' אינו אלא כעפל לדבור המובהק שבפסוק השלישי, נאמר בו לבני ישראל, ובדבור המובהק נאמר אל בני ישראל, ככל דבורים שבתורה. והמפרש שהכנים חול בקודש וילט פכיו בא"ת ב"ש שגם אוילים לא יתעו בו, הלא ראה שהכתוב אומר ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אס כל חי, וידוע ששורש חיה ושורש יחודה דעת, משפט אחד ובנין אחד להם, וכי בעצור זה יתכן לומר ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר, במקום יחיה איש, והאומר כן לא יחיה דעת. גם לדבריו משפט המדבר להיות בו משמעות הכחות והקדושה יותר מבהכסתר, ופיו העיד שכל הכח והגבורה בהכסתר, ותלוכה כזאת על קצת מעתיקים מהלועזים ואחריהם מקצת מעתיקים מוליס שתרגמו שם העצם כנחי (עוויגער), והלא על פני כל המקרא

שמות

שמורת

שמות בני אדם שמקלת עם המיוחד משותף בהם, והם משונים בנקודתם כהשתנות
צורה מצורה, פעם יאמר יהושע, יהרס, יהלחח, ופעם ישע'הו, יחזקיהו, אליהו,
ופעם יהודה, והדבר ידוע שכל מלה בהשתנות נקודה ישנה טעמה ומשמעה, כגון
יקום, יקום, יקום, ועתה אחרי שנקוד אמתו של שם העצם ית', כבר נשכח
משנות דור ודור, מאין ידעו אה מה הוא, לדעת תרגומו ומשמעו, ולולא הקבלה
מדור לדור עד אונקלוס שמשמעות שם יו"ד ה"א כורא, ותרגומו דחילא, מי הוא
בעל הלשון אשר ישען על בינתו למצוא לו שורש דבר מה הוא, והמה בקשו חשבונות
בשם המיוחד יתברך.

מו) זה שמי לעולם, צפי ישראל וזה זכרי להם לדור ודור. וכן לא נמצא מזה
והלוא בתורה שם ש"ן דל"ת יו"ד חוץ צפי בלעם בן הנכר, וגם בנביאים
אינו מצוי כי אם אחד בישע'הו ושנים ביחזקאל במרכבה, אבל מצוי הוא בכתובים,
ובאיוב שיש הוכחות רבות שהיה בימי קדם בדורות האבות, אין בכל וכוחו עם רעיו
הזכרת שם העצם גם פעם אחת, ושם ש"ן הוזכר שם ל"א פעמים, וגם זה לאות
שלא היה שם העצם יתברך כודע לדורות ראשונים. וגם בזה שמי וזה זכרי הלך המפרש
ההוא בנתיב דרכו ופירש שהאחד על הנסתר והשני על המדבר, ומה יאמר צפי' ה'
שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור, שגם שניהם על אחד לבד כאמרו.

פרשה ד י) כבד פה, קשה שמיעה קרוי כבד און, לא כבדו אזכרו
משמוע, וכהה הראיה כבד עין, ועיני ישראל כבדו
וגו', וחש יד, כבד יד, ידי כבדה על אכחתי, ידי תשה וחלושה מרוב אכחתי, על
אכחתי כמו על ריב בני ישראל, על האשה, בשבילה, וקשה לב כבד לב, וכבד לב
פרעה, ומגמגם קרוי כבד פה. ורשב"ם פירש ששכח שפת מצרים צמדין, כי איך
יבחר המקום שליח לעמו המגמגם בלשונו, איך אם שפת מצרים שכח שגדל בה בבית
פרעה, אף כי שפת עברי שכח, ואיך כבחר לשליח לעם לא ישמע לשונם והם לא ישמעו
לשונו, והראיה שהביא מספר יחזקאל אינה מלמדת כלום, שאמר שם, לא אל עם
עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח, אלה שני ענינים הם, עמקי שפה, המדברים שפה
אחרת שלא יבינה השומע, וכבדי לשון מדברים לשונם אבל מגמגמים, ותמיהתו איך
יבחר

שבו

כז

יבחר המקום כלעג לשון, בצדקתו ושפלת רוחו וטוהר לבו וצנו בחר, וגמגום שפתיו לא ימנעוהו מלמד תורה ומשפט לישראל, אך לא מלאו לבו לדבר לפני מלכים, וכן מוכיח לשון לא איש דברים אכזבי מתמול שלשום, שמעולם לא היה איש דברים, כמו שמבואר בפרשת וינא שכל תמול שלשם האמור בלאו, משמעו מעולם בשום פעם.

יג) אהי' עם פיד, אשמור פיד ממכשול גמגום, כן משמעות אהי' עמך עמו וכו', הנאמר ממקום לאדם, שכלם הם שמירה מרעה, כמבואר.

יד) הלוי', מדרשו ידוע, ופשוטו לתת סימן בתוך סימן כמכהג הכתוב, ואולי היה בישראל עוד איש ששמו אהרן, וקראו לזה אהרן הלוי להיכר, וכך מכנהו כאן.

יט) לך שוב וגו', ואל תתמהמה כרגע בחפזיך, כי כל רגע לישראל בצרתם כימים רבים, לכן חזר וזרוז.

כי מתו, זאת הודיע לנו על פי דרכו, להוסיף לו אומץ, שאלו סירב בסנה מפחד אויביו כדעת הרשב"ם, לא חדל בוחן לבנות מגלות אזנו שם כי מתו אויביו.

כא) בלבכתך לשוב וגו', מקומו מיד אחר לך שוב, ויתכן ששמרו עד כאן, לסמוך מעשה המלון להנה אכזבי הורג בנך בכורך, לרמוז שהמסרב בדברי המקום יתצרך ישא נפשו בכפו.

כל המופתים, מבואר בצראשית שכל מופת ומופתים לרעה, וכן אלה על מכות מצרים אמורים, אבל של סנה נקראין אותות, שהם לראיה ועדות על שליחותו, ואמר ועשיתם לפני פרעה, שכן כאמר בסוף הדברים ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה, שכלם ראה בעיניו, והם כנעשים בפניו, ואשר שמתי, כפי' רש"י ז"ל. או יתכן לפרשו אשר שמתי בכחך וברצונך לעשות, כמו ראה כתתי אותו בידך.

כה) ותגע, הדם לרגליו להגן, דוגמת דם הפסח והגעתם אל המשקוף וגו'. **חתן** דמים וגו', לכבודו לא אמרה איש דמים, אמרה סנות לי ולבני המות, אם תמות מחולי זה ונשארכו אני ובני במדבר הכורא הזה, ומתנו, כי הבאתנו הלום על נקלה לראות שלום אחיך, כי גם לאזיה לא גלה דבר שליחותו.

כו) אז אמרה, בשמחה, כרוב אז שהם לעובה ושמחה, חתן דמי מולות אתה לי. כקרא

שמות

פרשה ה' ג) נקרא עלינו, וכן למעלה ואמרתם אליו אלקי וגו' קרא עלינו, שבלשון נראה אלינו יש גלוי שכינה, ויהיה צעיני פרעה כמדבר גדולות לפניו, ואין כן בלשון נקרא, ולישראל אמר נראה.
ד) תפריעו, תפריעו ותבלבלו אותו (פערטייכט חייהר) וכן פרעהו, פרח ממנו.
ז) כתמל שלש, כמו שרגיל להיות לפני בוא משה.
כב) וישב משה וגו', שלא יהיה כשמע כאלו דבר דבריו בפני השוטרים, אמר הכתוב וישב אל ה' וגו'.

פרשת וארא.

פרשה ו' ג) וארא וגו' ושמי ה' לא נודעתי וגו', בכל דבור שבדברתי אליהם במראה כבודי, והוא במקום שכאמר וירא אליו, הנראה אליו, וכיוצא, לא נראיתי להם בשם זה, חוץ מבסולס שכאמר עליו בפרשת וישלח לה' הנראה אלי וגו', והוא לא היה כי אם חלום כמו שכאמר ויחלום, שכן כאמר, בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה וגו'.
לא נודעתי להם, בו, כך נראה שמקרא קצר הוא, ולפי משפט הלשון אין הפרש בין הודעתי ונודעתי בעלין הכרת גבורתו ואמונתו ית', פעם יאמר אודיעם את ידי וידעו כי שמי וגו', ופעם ונודעתי לעיני וגו' וידעו כי שמי ה'.

פרשה ח' יז) הערוב, ה"א הידיעה קצת רחיה שערוב מין חיה ידועה, וכן הלפרדע, הארבה והככים. ורשב"ם ז"ל כתב שהוא זאב ערב זה תואר ערוב, במשקל קטון גדול ודומיהן. ומלבד שדבר תימה הוא לעשות משמות העפים תואר, ולומר ען מחר בוקר לתואר, בקור מחור וכיוצא, אין הדבר מבורר עדין שכקרא זאב ערב על שיוצאין למרוץ בערב, כי נראה שכקראו כן על שם מקומם ארץ ערב, המוזכר בירמיה ובישוקאל, את כל מלכי הערב, והם היו נודעים למשחיתים ביותר. וכן זאב ערבות, זאב הנמצא בערבות, כמו במדבר בערבה, ואין רחיה מן לא גרמו לבקר, שכן דרך כל החיות לנאת למרוץ בלילה, שכאמר תשת חשך וגו' בו תרנוש וגו' הכעירים שואגים למרוץ וגו'. ומשום לשון כופל על לשון אמר על

וארא

כוד

על זאבי ערצ לא גרמו לבקר , שמלת ערב יש לו משמעות שונים .
וגם האדמה וגו' , אחר שימלאו הבתים ישארו עוד די מלאות האדמה . ויתכן כי
מקרא קצר הוא , וגם האדמה אשר הם עליה תתכסה בהם , שכבר מבואר
שכל אדמה היא גוף הקרקע , שטחו העליון , והקרקע לא מלאה מהם .
יה והפלתו , לשון זה של הבדלה לא ישמש כ"א בהבדל שנעשה בדרך פלא ,
שעל כן נקרא הפלה , ולפיכך לא נמצא צמעה אדם כי אם
בהקב"ה העושה כפלאות לבדו , כגון זה , וכן הפליא חסדו לי , ונפלינו אני ועמך ,
הפלה חסדיך , אשר יפלה ה' , ויתבאר עוד בפרשת ערוכין .
יט) יהירה האות הזה , של שימת פדות לישראל , סתם אות לטובה ,
כמבואר בצראשית .

פדות , אף שיש הפרש בין פדה ובין גאל בעיקר ותחלת משמעו , שעיקר ענין פדה
הוא ממות ומסכנת מות , שמפני כך נמצא הרבה בכפוש , פדיון כפשו ,
פדה כפשי , וכל פדיה הנאמר בכבורים , שכלם ענין הלפת כפש , וכן כל פדיון הקדש
וקדשים . וגאולה היא הוצאת דבר מרשות אחר בין בכסף או בשום ענין . וכן גואל
הדם נקרא על שהוא כמוציא הדם השפוך מיד שופכו על ידי דמו של זה , מכל מקום
ישמשו הכתובים פעמים בגאולה במקום פדיה .

פרשה טו יד) בפעם הזאת , מעתה אם תעמוד צמריך .
אני שולח את כל מגפותי שאמרתי להביא עליך אם לא תשמע , ורוצן כבר באו
לך , עתה אשלח כל הכשאים אם עודך מסתולל בעמי , כעת מחר הברד
ואחריו הכותרים .

טו) כי עתה , משונה כי עתה זה מחבריו , שכלם קדם להם הלואו או ההן ,
לולא אלקי אבי וגו' כי עתה ריקס שלחתי , היית משלחני ריקס ,
לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים , לו יש חרב צידי כי עתה הרגתיך , וכן
כלם . ולפי סדרו היה אומר כאן לולא כי בעבור זאת העמדתיך וגו' כי עתה שלחתי
את ידי וגו' . אבל יאחה לו לחבר למען ספר שמי לעודך מסתולל וגו' הנכי ממטיר ,
שהוא דבור על אפניו .

מסתולל

וארא

יג) **בוסתולל** , צעמי , בי"ת צעמי מראה שמסתולל עכינו כענין מתעלל בו ,
התעללתי במזרים , שיתבאר למטה .

לא) **נכתה** , כמו בכות לעדה .

אביב , וכן בעומר אביב קלוי באש , והוא בא מן השעורים , ונקרא החדש הראשון
חדש האביב כי בניסן השעורים קרוינים לשולש בארצות הבן . ומכל זה כראה
שאין אביב כי אם בשעורים שלא הגיעו עדיין לגמר בשולם . וכן לא במלא עוד במקרא
במין דגן אחר , ועודנו באבו , ובאבי השדה , גם הם מענין זה , אמר על הרשע
המגליח לשעה , עודנו בתחלת בשולו כשעורים באבס , לא יקטף , שעוד לא שלם
עונו , ולפני כל חזיר ייבש , במלאות ספקו פתאום יבא אידו . וכן לראות באבי הכחל ,
לראות הפרחה הגפן וגו' , כל זה הוא בניסן שם . והמתרגמין חדש האביב חדש
השבלים (קהרעו אַהַנְט) לא תרגמו יפה , שגם של חטה ושאר מינין קרוי שבלים ,
(והם אינן מתבשלין עד פרום עגרת בא"י וסביביה) ואביב הוא בשעורים לבד .
(אַהַנְט דער גערטטען רייַע .)

פרשת בא

פרשה י ב) התעללתי במזרים , המענה ומיסר אדם בהתול ולחוק

עד לאת נפשו , כתיבוק המיסר הזבוב בלחוק

עד מות , קרוי מתעלל בו , (לו טַהַדַע אַהַרְטַען , קוועהאַטן) , ויתעללו בה כל
הלימה , כי העללת בי יסרתני עד מות בהתול , הלא כאשר התעלל בהם האמור
במזרים , ובשאלו פן יבואו הערלים והתעללו בו , ייסרוני עד מות בהתול וזדון . אבל
אינו לחוק סתם , והמתרגמו מענין פעולה , כבר דחהו רש"י ז"ל , על פי גקודו
ובפיו , ועוד שאין שום עשיה בעברי כגון פעל , עשה , שוט , או יגר שיתכן
לבוא בהתפעל , שיעקר התפעל מה שהעושה עושה בנפשו , ואין הדבר עושה את
עצמו , ובעלי הלשון תפשו שם התפעל לרומא לבד .

שמתי גם , מבואר במקום אחר ששימה האמורה על בן אדם וסמוכה לבי"ת היא

מכה ועוכש .

יד) **ארבה** כמוהו , מין הארבה שהיה שם לא היה ולא יהיה , שגם ילק וחסיל

שם

שם היו ככתוב בתהלים, ומין הארצה היה כבד גם משל יואל.

כב) חשך ואפלה, זה יוכיח שאפלה קשה מחשך, ובעל ש"ל גם בזה הפך השיטה.

פרשה י"א ב) וישאלו, חק מעולם היה להעניק המשולח, וזכאמר

אלמנות שלחת ריקס, כי עתה ריקס שלחתי, ופלטתים אמרו לא תשלחנו ריקס, על הארון, והקב"ה ידע כי המלריים יעברו חק זה, גם ידע כי יאלו ישראל בחפזון ואין עת לקחת מיד מזרים מאומה, לכן צוה ימים או עשור לפני לאתם לקחת די הענקתם חלף עבודתם הקשה, ונצאתם בגפול אימת מוח על מזרים ונרש יגרשום, יתנו כל אשר להם בעד גפשמ גמחר לשלחם, ויעזבו כלב שלם בידם את אשר השאילום, ועתה במשפט בא לידם.

ד) כחצות הלילה, חצות במלא פעם אחת גם לשם, בחזי, סעות לילה חקום

להארות וגו', ועל זה סעכו מדרגס הידוע. אבל גם אם זהו שם, יש לפרשו כמו במשלש חדשים.

ז) אשר יפלה, יבדיל בדרך פלא. וזה למען חרעון, שאם היא הבדלה כמכתב עולם, יאמר למען תראון.

פרשה י"ב ד) הקרוב אל ביתו במספר גפשות, שאם שכנו יחידי אין

בו מועיל לפסח זה, וזהו שמפרש איש לפי אכלו תכוסו, לכן לריק שיהיה שכנו עם מספר גפשות ביתו.

תכסו, לפי ענינו הוא חשבון, תחשבו, ואיבו מענין תכסה ששרשו בסה וזה בספ.

ו) למשמרת, בן יאמר בדבר קדוש או ככבד, הניחו לכם למשמרת, והנח

אותו למשמרת, ובדבר חול יאמר והיה האוכל לפקדון, או את הפקדון.

ט) ובשל מנשל, שניהם סוארים, הראשון קל והשני מהכבד, ונפי' המשנה

קרא לראשון מקור, וטעות סופר הוא. ובל"ג הזרוע בשלה.

ראשו על כרעיו וגו', לפי פשוטו כל זה הוראת חפזון.

יא ונכה, מלה רגילה בקדשים, ומסיימת יוחר ממלת בן.

בא

יב) אעשה שפטים, שעבדו למיני צעלי חיים הרבה.
שפטים, כל"ח עונשים, (סטריפגרייטמן) ולא נמלא במשמעות קזה בלשון יחיד.
מו) תשביתו, לא אמר תבערו כמו בערתי הקדש וגו', ויתכן שמכאן למדו
השבתה בלב, שאין השבתה בכל מקום אלא הפסקה, ובצטול
בלב עושה לו הפסקה פעם אחת מה שאין כן בצעור בידיים.
מו) מקרא קדש, הראיה שהביא הרשב"ם מהתרגום שמשמעו מאורע, לפי
שתרגמו מארעא קודשא, אינה ראה, שגם והיה לך למקרא
העדה תרגמו מארעא, וזה ודאי לשון קריאה, אבל הוא כמשמעו, והוא שם דבר
בסמיכות, ופירש קריאת שם קדש, וכל מקום שכאמר כן, סמוך לו אסור עשיית מלאכה.
בל מלאכה וגו', במועד הראשון בתורה מברר דבריו ברחבה, וכאלו אמר כל
המלאכות כן, אסורות חוץ מאוכל כפש, ומכאן ואילך דיו לומר במועדים כל מלאכת
עבודה, שאין אוכל כפש בכללו, ורק בשבת ויה"כ יאמר כל מלאכה לא תעשו.
לו) וינצלו, לקחו מחמדיהם, כל נצל הוא כלי חמדה ותכשיטין, ויתנצלו בני
ישראל את עדיים וגו', ומענין זה על מללות הסוס, תכשיטי הסוס.
לח) ערב רב, בעזרא נאמר ויבדלו כל ערב מישראל, ומפרש הכתוב שם
שהם הבנים שהולידו מעמי הארצות, וכן ויתערבו בגוים, על חתונם
בגוים נאמר, ומכל מקום אין הכרח לפרשו כן גם כאן, כי ערב יאמר על כל
תערובות, גם שתי וערב מעבין זה.

מ"ב) ליל שמורים, במשקל כפורים, כפרה שלמה וגמורה, כך לילה של
שמירה שלמה ומעולה ששמר המקום הבעחתו באמוכה לגאס ולהוציאם.
שמורים כמו כן לבני ישראל, לילה זה יש בו שמירות גדולות הרבה, לבני
ישראל, אין מועד לישראל שהזכר בו בתורה אפילו שמירה אחת,
ובמועד הזה הוכפלו בו כעשר שמירות בתורה, והיה לכס למשמרת, ושמרתם את
הדבר הזה, ושמרתם את העבודה הזאת, ושמרתם את המלות, שמור את חדש
האביב, ושמרת את החקה הזאת, את חג המלות תשמור, שתי פעמים, ועוד
אחרים כאלה, זהו שמורים לכל בני ישראל, (דער פיהלפן בעהבאפגטוינגען).

בז (זאת) חקת הפסח, אין מוקדם ומאוחר, פרשה זאת באמרה לפני ארבעה

עשר.

בז (עבד) איש, של מקנת כסף, עבד איש דבק בא, שאם לא בן יאמר

מקנה כסף זכר.

בז (יהי) בעלם ונו', למי שהפסיק בפרשת פסח חזר על ענין ההולאה האמור

למעלה.

פרשה יג (ח) בעבור זה שקיימתי מצוותיו במצרים ככל חקות הפסח

הרבות, הושיע ה' לי בלאתי ממצרים, מבואר

בבראשית שכל עשיה הגאמרה בהקב"ה סתם ולא פירש מה עשה, משמעה תשובה.

ט (למען) תהיה תורת ה' בפיך, תמיד, כשתעשה לאות על ירך ובין עיניך

תזכרם תמיד, ותהיה על ידי בן תורתו בפיך לדבור בה. וסוף

המקרא הזה ממיר ומבטל דברי המפרש החלוטו בדרך חלונים.

יג (וכל) פטר חמור, וי' ובל בוי' ושתי טבעות ונו', שהוא פירוש למה שלפניו,

כן זה והעברת כל פטר רחם, ביחד, כל פטר חמור ונו', וכל פטר

סגר בהמה ונו' וכל בכור אדם תפדה. ודברי רש"י ז"ל לריבין עיין כאן. וקף לריבין

לפרש פסוק זה בפרשת משפטים.

פרשת בשלח.

יז (בראותם) מלחמה, אם לא יעבירו פלשתים ושכניהם.

יח (ויסב), כל עקום מדרך הישר קרוי עסבה, כמו שיתבאר צפ' חקת.

וחמשים, מסודרים תחת שרי חמשים ככל חיל צבא, כמו וישלם את שר

חמשים וחמשים, וגם בדרשה פירשוהו מענין חמשה ודרך אחרת,

ואין זה סותר דברי רש"י ז"ל מווייכס, שגם זה בכלל צרכי החיל, ומווייכס לצד קורא

חלונים, כמו וקם לך את חליצתו, בלי זיינו.

ושלשים, וכן פירשו במשלי הלא בתנאי קץ שלשים, דוגמת כי כנידים אדבר.

דיתכן

בשלה

ויתכן לפרשו מענין שלשה, שהרבה משלים ומוסרים באותו ספר משלש שלש תיבות, כמו באיוב שכלו נחות, רובו משלש שלש תיבות, וקראו לדבורים כאלה שלישים. ולפי שיש באותו פסוק זרות, לא נגעו בו המפרשים ז"ל, יש להזכירו אף שאינו מענין הפרשה, אמר הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת, והוא זר, שאין מועצות בכתוב כי אם מזמות רעות, וילכו במועצות בשרירות וגו', יפלו ממועצותיהם, וממועצותיהם ישבעו, ילכו במועצותיהם, וכן כלן. ואפשר שפירושו הלא כתבתי לך מוסרים נעימים בין במועצות, שתדע להזהר מהן, בין בדעת שתבחר בה.

ח) יוצאים, כבר יצאו ממחרת הפסח.

כיד רמה, וכן באלה מסעי, יצאו ביד רמה ומלרים מקברים וגו', אלו בתרועה וקול שמחה מריעים והוללים, ואלו כשברי לב כאנקים וכאכחים. כל ביד רמה ענין שאנו נפש והוללות, שאינו מכיר ממשלה כאין אדון לו, וכן והנפש אשר תעשה ביד רמה, כרשעים האומרים מי אדון לנו (פֶּרְעוֹעֵלֶר, פֶּרְעֵךְ).

י) הקריב, הגיע קרוב מאוד להס, וכן כאשר הקריב לבוא מצרימה, הגיע קרוב מאד, ההפעיל לחזוק הדבר, כמו השיבו וחיו במקום שובו לחזוק, והרצת במקום ורצתה.

יא) המבלי אין, וכן המבלי אין אלקים בישראל, להפליג תמיהת המחסור, (גַּמְלָן זַמְנָה גַּמְלָן קִיּוּן).

יב) מזמותנו במדבר, לא על פחדם למות ביד מצרים במדבר, שהם לא ידעו במצרים שירדפם פרעה ולא שיסב המקום אותם דרך המדבר יש סוף שאין מקום לכוס, אבל אמרו כן על שילכו למדבר אין מקום זרע ומחיה, ואמרו הלא זה הדבר שדברנו שמוצאים אותנו אל סכנת מות, ועתה מה לנו אם כמות ברעב או בחרב פרעה.

יג) וראו וגו', סמך על תפלתו, וזהו שאמר לו מה תצק וגו'.

טז) בתוך הים, העומק הגדול שבו מי הים קרויים, זהו עיקר משמעות ים, אבל לפעמים קורא גם להמים ים.

יח) בהבדרי, פלאות המקום יתברך קורא הכתוב בכל מקום כבודו, ובאו וראו את כבודי, את כפלאותי, והגידו את כבודי, ובקר וראיתם

בשלה

מז

וראיתם את כבוד ה', הפלא שעושה לכם בירידת המן, וכן הרבה.

יט) ויסע מלאך ה', כיצד, ויסע עמוד הענן וגו', מדבר זה ידעו כי נסע מלאך ה' מפניהם ללכת מאחריהם.

כ) ויהי הענן והחשך, מאחריהם, ויאר את הלילה, לפניהם בעמוד האש.

ל) על שפת הים, לדעת הרשב"ם שהוא מחובר לזירא ישראל, שעל שפת הים ראו ישראל את מצרים מת, היה טעם הזקף ראוי להיות במלת מת ולא במצרים.

לא) ויאמינו צה', האמנה הסמוכה לבי"ת, הוא הבעתון במי שמאמינים בו, שבידו לעשות כחפצו ורצונו לכל דבר, והסמוכה ללמ"ד אינו כי אם האמנה לאותו דבר שהוא אמת, כגון אם לא יאמינו לי, לא האמנתי לדברים, ודומיהן. ויש האמנה שהוא דמיון וסברא (אייגען, ווידהגען) אל יאמין שוב מני חשך, אל יאמין בשוא בתעה, האמנתי כי אדבר, אני עכתי מאד, דמיתי בנפשי שאדבר, אני בעוני ולרה עד מאוד, באין מרפא, אני אמרתי בחפזי, צהיותי כחפזי ונס מפני שאלו, כל האדם כוזב, גם שמואל שנבא עלי למלוך כוזב לי, אבל עתה מה אשיב גמול לה', כל גמוליו הטובים עלי, מועלים עלי לגמול לו, תחת כוס התרעלה שאמרתי לשתות אני מקבל עתה כוס ישועות, (בברכה וטובה רגיל לשון כשא' במקום לקיחה וקבלה, ישא ברכה, עשאת חן,) ואמר עוד, יקר בעיני ה' וגו', תרגום כבד, יקיר, כבד וקשה בעיני ה' היא המותה לחסידיו, ה"א המותה ככל הה"ן הכוספות בשמות להפלגה, להגדיל ענינם על מדתם השוה, כך המותה, המות שלא כדרכו ולפני זמנו, הוא כבד וקשה בעיני ה' לחסידיו, שהמות לחסידו זקן ושבע ימים לא יכבד בעיניו, כמו שאמר והנביאים הלעולם יחיו. ואחד מהעם גלה פנים בהמותה לחסידיו ונכנס ישועות, בדברי נערות שאין כדאי להזכירם, ולהראות שגונו בל האריכות הזה, שגם לעירי התלמידים יודעין בו.

פרשה ט"ז א) אז, יראה כי מלה זאת תחלת שמושה הוכח על זמן העתיד, שכן רובו לדברים עתידים חוץ ממעט מזעיר, לכך הכיחוא

בשלה

הניחיה על מכהגה גם בדבר שעבר כגון זה, ואז יבדיל משה, אז ישיר ישראל, אז יבנה שלמה.

גאה, ענינו עליה וגובה, כמו כי גאו המים, היגאה גומא, ויגאה כשחל וגו', כך גאה גאה עלה עלה, דוגמת מאוד בעלה.

סום וגו', פתחו השיכה בזה, מפני שהמזריים החגאו והתפארו בסוסיסה, כמו שכאמר בישראל שבטחו בעת ההיא על מזרים, ועל סוסיס ישעבו, ואומר למען הרבות סום, זכן הרבה במקרא. לכן פתחו במפלתם.

עזי (ב) דוד וישע'י שבחו כזאת מפי משה ע"ה, ולפניו כאמר בישע'י וכלה זעם ואפי על תבליחם, במפלת צבל, ופירושו זעמי ואפי, וזה קלת סמך

שגם וזמרת פ"י וזמרת. ומשמעו טובי ושכחי (וי"ן בעסטעס) כמו מזמרת הארץ. **ה** (ה) נר, כרי תבואה, זכן כד קציר, (קציר והיעט) דוגמת כערמו. ויש פעות סופר בדברי דש"ר ז"ל.

ט (ט) תבולאמו, בשירים ומשלים וכיוצא תבוא מו' במקום מ"ס הכנור, וכל בדברים פשוטים.

טז (טז) אימרתה, קשה מאימה, זכן עולתה, בצרתה, ישועתה, ודומיהן, וכן משפט רוב השמות להפליג ענינם מוסיף ה"א בסופם, אור אורה, ישע ישועה, רשע רשעה, וכל דומיהן.

בגדול, כאשר תבדל זרועך, (וי"ן דין זרע זיך גרעס לייגט) כמו בקרוב, בשמור יואב, בשכון ישראל. ותימה על אותן הכרחקים לפרשו כמו שם, בגודל זרועך, ללא זורך, כי הוא מקור עם ב"ת השמוש. ומכל מקום עי"ן הפעל רפניה, כמו בכרתוב עמים, בפרבות העתים, בנפול מגדלים.

כה (כה) ויגרהו, כמו הראינו בא את מפוא העיר, להורות לפניו גושבה, ואורך דרך זו תלך, ופירושו ויראהו. והמתרגמו למדו דעת (קעניטו געלעהרט) לא תרגמו כהונן, ודוגמתו וקמו קמו וגו', וכן הרבה.

חק ומשפט, זכן בשמואל ויש לו שם חק ומשפט, סדר הבון, והכנה מקובלת. **ושם**, שמלאו המים מרים אחר שמלאו שלשה ימים, כסיה בקך אס יתלונן, (וכאשר

בשלה

כוח

וכאשר התלונן ולא עמד בנסיון אמר אס שמוע וגו' ולא תתלוננו, כי אס תלונן למצותיו וגו'.

כו) כל המחלה, דבר המחלה את האדם לא אשים עליך, וכן מחלה לב.

פרשה ט"ז ב) וילונו וגו', בתורה לא הודיע שכעכשך על תלוכת הלחם, אבל אסף חברה לתלוכת השלו של שנה שניה, ואמר

על שניהם לכן שמע ה' ויתעבר וגו'. ואין לתמוה על מה שכאמר שם הן הכה לור וגו' הגם לחם וכל תת, והרי מעשה הלחם קודם למעשה האור, שהמאורר לא בא כי אס להזכיר מעשיהם המגויס בלשון לחות, מבלי להקפיד על סדר המוקדם והמאוחר.

ו) ויאמר משה, ויאמר משה, השני פי' להראשון, כמבואר בבראשית, מה שאמרתי ערב וידעתם וגו', הוא צחת ה' לכס בערב צטר וגו',

חדעו צפלא הזה כי ה' הציאכם בצפלאות, ובלעדס לא יאחתם משס, ומה שאמרתי וצקר וראיתם את כבוד ה', הוא צחתו לכס לחס מן השמים, שהוא פלא שלא היה כמוהו, ופלאו יחצרך כקראים כבודו כמבואר למעלה. ומה שאמרתי וכחנו מה, דעתי שלא עלינו התלוכה כי אס על ה'. וכראה שאין כאן סדר מוקדם ומאוחר, שאס כסדרו, מאין ידע משה כי יהיה כך וכך צטרס יגלה אליו דבר ה'.

כג) הוא אשר דבר, אמר לי והיה ציוס השעי והיה משנה, ולא ידעתי טעס הדבר, עתה כודע לי הדבר אשר דבר, לפי שצבת מחר ולא ירד.

אפו, למאכל היום, והעודף הכיחו למחר, ולפי שלא פי' לומר העודף אכלו מחר חזרו אליו למחר לשאול מה לעשות בו והשיב אכלוהו היום.

לב) מלא העומר יהיה ממנו למשמרת.

פרשה י"ז ה) לפני העס, קודם צוא העס שמה, ואך הוקנים קח אחר לעדים.

ו) הנני עומד לפניך, קודם צואך שמה, וחלילה לפרש לפכיד זה ככל עומד לפניו, שמשמעו שירות ועבדות, יעמד כא דוד לפני, הילדים העומדים לפניו ודומיהו, אלא כמו לפני צוא יוס ה', להורות לפניו, לפני שחת ה', וכיוצא שמשמען קודם.

על

בישלה

(ז) על ריב, בן מכהג הכחוב תמיד להוציר האחרון תחלה, וכן ערות אביך וערות אמך וגו' אמך היא וגו', ואל יאמר בן הככר, ואל יאמר הסרים, כה אמר ה' לסריסים, השמר מפניו ושמע בקולו, אל תמד צו, מפרש אל תמר תחלה, כי לא ישא לפשעכם, ואחר כך ושמע בקולו, ואמר כי שמי בקרבן וקולו קולי, וכן באיוב, ועיני אלמכה אכלה וגו' ולא אכל יתום ממכה, ומפרש עכין יתום תחלה, ואמר מפי יתום, כי מימי גדלתי איוב באב, אלה הם דברי יתום, ומצטן אמי אנחכה, להאלמכה, וכן לא יתליפנו ולא ימיר, וכמו שיצא במקומו בעז"ה. וכן הללו את ה' מן השמים וגו', כל צבאיו וגו' שמש זירח וגו', הללו את ה' מן הארץ וכל העבין של הארץ, ומסיים הודו על ארץ ושמים, מפרש האחרון תחלה.

(ט) בחר לנו וגו', ועד תכיבו הכל יעבר היום ומחר אנכי כבד, ביום קרב.

ובמה האלקים, אם בדרך ארץ, כדעת הרשב"ס, אין לורך למשה אלקים, אבל הוא כמו כטה את ירך האמור במופתי מצרים, ולה' התשועה.

(טו) ה' גסי, לא המשה עמד לגם, לדעת אם להלחם אם לטום, בכס ודגל במלחמה, כי אם ה' הוא כסי ודגלי המלמד ידי לקרב, כי כשא ידו על כסאו, שהם השמים, במ"ש השמים כסאי, להיות לו מלחמה בעמלק מדור דור ותמיד יהי גסי ודגלי.

פרשת יתרו

פרשה יח (כו) כי יבא אלי, שלשה עניני חשובה כאן, א', כי יבא אלי העם לדרוש אלקים על דברי תעלומות, כגון על חולה אם יחיה, ועל אברה, ועל הכולדות, כמו באשת ירבעם לדרוש על בנה יחיה מחליו, ושאל לדרוש מכביא על האתונות האובדות לאביו, וירבקה לדרוש את ה' על פצבון הרוכה, שכל אלה בקראין לדרוש את ה'. ב', כי יהיה להם דבר משפט, בא המשפט אלי, בבר מבואר שאצל משפט כהוג לשון ביאה. ג', והודעתי וגו', אני מודיע ומורה להם התורה והמנונות.

(יט) וירי אלקים עמך, ישמרך מרע כל תכשל באיך מהוגנים. לשון אלקים עמך, בכל מקום הוא שמירה מרעה.

כ) הדרך ילכו בה, המדות שיתנהגו בהן, דרך שמשמעו מדה, בא בלשון קבנה בכל מקום.

פרשה י"ט א) בהרש השלישי, סדר הכתובים בחדש השלישי ללאת בני ישראל ממלרים זיסעו מרפידים ויבואו ביום

הזה מדבר סיני ויחן שם וגו', ביום שכסעו מרפידים באו מדבר סיני.
 ג) בה תאמר, גם מה שידוע כבר, יש לאמרו עוד כמה פעמים, אבל הגדה הוא דבר חדש, ואמר בה תאמר לכולם, כמו כל הכפש לבית יעקב וגו', גם הנשים והטף, אחס ראיתם, שכלם ידעו וראו המעשים במלרים ונשיאתם על כנפי נשרים, ולבני ישראל האנשים תגד דבר חדש הזה לאמר אם תשמעו וגו' ותשמחו בריתי והייתם לי סגולה, זהו דבר האנשים.

ד) בנפי נשרים, המהירות והזריזות גמשלו בכתוב לכשר, בכשר יבוש עלי אובל, מנשרים קלו, ותתחדש, תהי בעשה חדש, ככשר יהיו כעורכי, ימי בעורך יהיו זרחים ומהירים ככשר, ויש טועים לחבר ככשר לתתחדש, לומר תתחדש ככשר, ולא ראו שתתחדש כלב לבדו במפסיק גדול, והוא בהתפעל, ולא אמר תחדש ככשר, או יתחדשו, על בעורים שהם רבים.

ה) לא תבע בו בחר יד, והמפרש שעל העולה בחר באמר שלא תבע בו יד אדם, אלא יומת בהשלכת אבנים או חטים, לא גודע מה לעשות בו אחר שמת, אם יניחו בכלתו על הסד, או מה לעשות אם כבר רחק עד שלא ישיגוהו חץ ואבן.

ו) מושה ידבר, לא על הדברות באמר, שהרי באמר עוד אחריו, כל ענין האזהרה והברי משה אל המקום יתברך ותשובתו, גם פשוטת בל הכתובים יורה ששמעו ישראל בל הדברות מפיו ית', באן ובמשנה תורה. אבל כראיה שעל דברי האזהרה אדבר משה לישראל להוסיף שמירה, כאמר בן, שהיה צריך חווק וגבורה להשמיט קול דבריו לכל המון ישראל, והושיע אותו הקב"ה לחוק קולו, והוא יעכנו בקול, כמו שפי' רש"י ז"ל, כמו אשר יענה באש, וכן עכני במרחב ים, שמע תפלתי וכתן לי מרחב והרוחה, וכן יענה וגו', בגבורות ישע ימינו, ישמע תפלתו לתת לו גבורות ישע ימינו.

יתרו

(כא) רד העד , עתה שהם קרובים להגבול תוסף להזהירם שלא יהרסנו .
(כג) לא יוכל העם וגו' , לא ידע משה אם גם הוא בכלל אזהרה שלא לעלות ,
 ככל ישראל , כאשר נכלל בכל יתר מצוות התורה , ומאניעותו לא שאל
 עד כה שאמר לו רד העד , שאל בהשכל , כי אחת העדות בנו וגו' . והבוחן לבנות
 ענהו לך רד , ולא די כי אחת תעלה כי גם אהרן יעלה עמך .

(ג) על פני , על אפי ועל חמתי , (לו זיין ארגעניס ,)
 וכן המכעיסים אותי על פני , אם לא אל פניך יברכך ,
 להכעיסך , והשלכתים מעל פני , כל יכעיסוכי , וכן חמס ושוד ישמע בה על פני ,
 להכעיסני , שלח מעל פני , שלא יכעיסוכי , וזהו שדרשו ותעבר המנחה על פניו ,
 אף הוא שרוי בכעס .

(ח) זכור את יום השבת , הרשב"ס פירש שעל זכירת שבת ראשון של בראשית
 כאמר , ואם ככה הוא מה זה שאמר כי ששת וגו' ויכח ביום השביעי ,
 הלא בזה פתח הכתוב תחלה , ופשוטו שעל כל שבת צוה לזכרו כל היום כל ישכחהו
 וישגה לחללו , אף שסתם זכרון לדבר שעבר הוא כמלא פעם אחת לעתיד , ולא זכרה
 אחריתה .

(י) לא תעשה וגו' , מבואר בבראשית שכל מלאכה בתורה עשיה סמוכה לה ,
 שעיקר תשמעות מלאכה הוא עסק בלשון חכמים , בדבר שזוהין בעשייתו ,
 אם רב ואם מעט , כגון המקושש , לולא הוזכר המעשה בתורה , היה המערער אומר
 שמעשה קל ומצער כזה אינו חלול למות עליו , וזהו שכתב בשבת וציוס כפורים כל
 מלאכה , ובמועדים מלאכת עבודה , כמבואר בפרשת צא .

(יג) לא תענה ברעך וגו' , לא תעיד עדות שקר להרשיע את רעך , מבואר
 צויצא שכל ענה הסמוכה לבי"ת הוא הטלת עוכש וחיוב על אדם , (מי-
 קאנגען , בעטאורדיגטן ,) וה' ענה בי , לכני אדם לענות בו , לחייבו ולהרשיעו ,
 וכן כלס מאין יולא . ומלת ער בעברי כנוי להמגיד וגם להגדת העד , (צייגניס)
 כמבואר בפ' וילא . והאב"ע לא דקדק אחריו , וכחקה בפ' עד שקר , עד שכדחק

לפרש שהכתוב מדבר עם העד אהה עד שקר לא תענה ברעך , ומלבד שאין טעם בפירוש זה לקוראו עד שקר קודם שהעיד , מה יאמר בפירוש הכתוב מפיץ וסרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר .

טו) רואים את הקולות , לפי שהברק כראה קודם שמיעת הרעם , אף שרנע אחד לשניהם , אמר רואים את הקולות .

ויוענו , חדר לבס ועמדו על עמדם מרחוק , וכן וינע לבבו .
טז) דבר אתה וגו' , באן קלר ובמשנה תורה מפרש כל דבריהם ברחבה , ותשובת המקום יתברך היטיבו , ומי יתן וגו' .

כא) מזבח וגו' , מיוסדים דברי רש"י ז"ל , ועוד יתכן למאזן רמו בענין הכתובים וזכורים , שאמר שהזכירם מעבודת אלילים , אמר כי יעלה על לבבך לעשות לי ריח כיחוח , אף שלא לוייתך על דברי עולה וזבח , תוכל לעשות לי מזבח , אך מאדמה , ולא תזיל זהב מכיס להרבות בצבין מזבח , כי בכל מקום אשר אזכיר את שמי , שיאמר עליו זה בית אלקים , כמו שאמר יעקב על האבן , יהיה בית אלקים , שם אבא אליך וברכתך אם לבבך שלם עמי , בין שהוא ממעט אדמה , בין מזבח גדול למראה , ואם גם בזאת לא ינוח לך עד שתבנה לכבודי מזבח אבנים , לא תבנה אבני גזית כבנין מלכים , פן תכשל באבני משכית , כי אם אבנים שלמות , וגם מאלה לא תבנה מזבח גבוה גבוה עד שתצטרך לעלות עליו מעלה מעלה , כי אם למטה מקומות אדם יהיה , כמזבח הכמוסת שהיה ג' אמות בגובה , כדי שלא סגלה ערותך עלץ להעומדים למטה שיוכלו להביט מתחת שולי בגדיך . והעיקר בפירש רש"י ז"ל .

פרשת משפטים .

פרשה כ"ב (ב) לחפשי , למ"ד פתוחה בלמ"ד ללמיתות , שמהם שם דבר ולא תואר כדעת מפרש .

ג) בנפו , יתכן לפרשו בקומתו , כמו שהוא יחידי , וכן על גפי מרומי קרת על קומות מרומי קריה .

משפטים

ח) אשר לו יעדה אביה, צעיני אדוכיה אשר אביה יעדה לו, כך פירושו לפי הקרי. **והפרדה**, אין דוגמתו בהפעיל, ומשמעו יגרום לה פדיון, לכך פירושו יסייע בפדיוכה.

יג) אנה, הביא מקרה רעה לידו, וכן מתאכה הוא לי, מבקש לי מקרה רעה, וכן לא תאוכה וגו', לא יאוכה ללדיק וגו', והשם תואכה הוא מבקש.

כב) ענש, בכחוב אין עונש אלא בממון, ובלשון חכמים כל תשלומי חטא קרוי עונש, וכאמר גם ענוש ללדיק לא טוב, להכות כדיבים על זר, קל וחומר הוא, גם ענוש ללדיק בממון לא טוב, ומכל שכן להכות כדיבים בגופם על יושר.

בפלילים, שופטי מות נקראין פלילים, (הַמְאִסְרִיטְעֵר), ואויבינו פלילים, שופטי מות, עון פלילי, עון משפט מות, וכן יועמד פינחס ויפלל.

פרשה כ"ב ז) ונקרב, ויוצא בעל הבית וגו', (וויירד פֶּאָרְגֶעברֶהָצֵט ווערדן) להשבע אם לא שלח וגו', אז על דבר כל פשע אשר ירשיעון אלקים וגו', כך כראה שאשר ירשיעון מחובר למעלה, וכל השאר בא בין הדבקים. ומלת כל, מסורס כהרבה כמוהו, כמבואר בצראשית, וכן פלם ומאזני משפט לה', מעשהו כל אבני כים, כל מעשהו אבני כים, שקול בד צדד מזומאס ומכוון.

יז) לא תחיה, לא תאמר אשה היא שדרכה להשתבש בהבלים כאלה אלא תמיתנה, וכן לא תחיה כל כשמה, לא תאמר ילד זה מה חטא אלא תמיתנו.

פרשה כ"ג א) לא תשא וגו', לפי' רש"י ז"ל מפי התרגום שעל קבלת לשון הרע או שקר הזהיר, לא כתברר מאין ידע השומע כי שקר הוא, גם מלת **שמע** בכל המקרא אינו כי אם שמיעה על אדם או על דבר, (נֶחֱסְרִיט, רון), וכשא שאלל שוא הוא דבור פה, כמו לא תשא וגו' לשוא, כשוא לשוא ערך. על כן לולא דבריהם ז"ל היה קרוב לשמוע שפירושו לא תושיא מפיד שמע שוא, (וַזָּאט קיין פֶּאָאט גְעִרִיט פֶּערברייטן).

וכי

ז (ונקי וצדיק , במשפט זה , אף שידעתו שהוא רשע מלפנים , אל תהרוג , כי צידי לסקוד עונו עליו .

יא (ונטשתה , תסיח דעתך ממנה כאלו איננה .

יב (תעשה מעשיך , וציוס השציעי תשבות מכל מעשה , אס קל ואס כבד , פן יאמר עבודה קשה אסורה אבל אשתמש בעבדי וצבהמתי למעשים קלים , לכך לא אמר כאן תעשה מלאכה כי אס תעשה מעשיך , וציוס השציעי ינוח עבדך ואמתך מנוחת כופש ומרגוע מכל מעשה .

יג (לא תזכירו , הוא עכין קיוס , (בעטהיידען) וכן וצסס אלקינו כזכיר , הנשבעים צה' וצאלקי ישראל יזכירו , לבד צך כזכיר שמך , כלס קיוס כעין שצועה .

יד (הארון , מבואר שהוא כנוי מיוחד לצעל העבד , ואמר פן יכבד עליך לעלות שלש פעמים , הלא הוא הארון ואחה עבדו , ועליך לסור למשמעתו לכל מצותיו צאין פולה פה .

כ (שולח מלאך לפניך , על זאת לא הקפיד משה , שכן דרך הלשון צהצלחת דרך אדם , אבל אחר שהצטיח לישראל לשכון צתוכס להתהלך צקרצ מחניהס , כמו שנאמר להלן ושכנתי צתוך צכי ישראל , ושכנתי צתוכס , והתהלכתי צתוכס ודומיהן , וכשחטאו אמר כי לא אעלה בקרבך , חרד לצ משה , וכמו שיתצאר סס .

פרשה כ"ד א (עלה אל ה' , אחר שתגד להס דברי , והמשפטים , ואחר כל המעשים שנאמרו צפרשה , תעלה אלי , ומה שנאמר צמשנה תורה שאחר שאמרו הן הראנו וגו' אמר לו המקוס לך אמור להס שובו וגו' ואחה פה עמוד עמדי , הוא דובמא מה שאמר דוד לעמשא , הוצק לי את איש ישראל שלשת ימים , ואחה פה עמוד , פי' לאחר שלשת הימים , כך ואחה פה עמוד עמדי לזמנו , וזה היה מקץ שצעת ימים , כמו שנאמר צפרשה , שלפי פשוטת הכתובים כל האמור צעכין לאחר מתן תורה היה .

ד (ושתים , עשרה מצבה , לא לעולה וצצח שזה נאסר לישראל להקיס להס מצבה להקרצה , אלא לזכרון המעמד הנורא , כמו שהקיס יהושע צירדן

מושפטים

בירדן שנים עשר אבנים לזכרון הנפלאות בירדן.

פרשת תרומה.

פרשה כ"ה ב) תרומה, מתת קדש קרוי תרומה על שמצויאו ברום המעלה.
ז) ולקמורת הסמים, המפרש ולקמרת יקחו הסמים מה יפרש צפר' ויקהל ואת קמרת הסמים, גם לא היה אומר הסמים אלא סמים בכל שאר המינים זהב כסף נחשת.

טו) העדות, אם משמעו כמו ראיה ועדות בלשון חכמים (לייגים) כמו שרבי'ין לפרשו, ואם בן שרשו לז"ל כידוע, אין בעברי משקל זה ופמזה כזה, כי לא יתכן לומר משורש סוד הרות, ומשורש שבות, ומרום רמות, וכיוצא, ועוד מדוע לא במלא בכל התורה עדות במלאפוס כי אם בלוחות, לוחות העדות, משכן עדות, אהל עדות, והבל על הלוחות, אבל המצוות הוא קורא עדות בחולם, העדות והמשפטים, החקים והעדות, עדות זו אלמדם, וכן כלם. שהמצוות מעידות על מה שאירע או שהיה. הזכר קרוי עד והכקבה עדה המצבה, וההצבות עדות. על כן נראה כגון ואמת לפי פשוטו שאין עדות במלאפוס ממשמעות עד ועדים, אלא הוא עדי וחלי כחם, (טווק, קיינייד) ל וכן ואעדך עדי, עדים מהר חרב, ששרשן עדה מכחי ע"ן, וכאשר משורש גאה, יאמר גאות לבש, כי גאות עשה, כך מן עדה עדות במלאפוס. וכן כאמר בעלך יואש ויתנו עליו את הכזר ואת העדות, שפשוטו הוא העדי והחלי שמתקטצו המלך, וכן פירשוהו קצת בעלי לשון שם, ואין ראיה מלשון חז"ל, שהם עשו שמות כאלה מכחי ע"ן, ואמרו משורש סוד הרות. ומגור גרות, ומן זור ורות אמרתי לך, ומן דוע, אהבה ורעות, כן אמרו מן עוד עדות אחת, כשר לעדות וכיוצא, אבל אין זה מעולם משקל לשון עברי, והבתוב קורא ללוחות עדי וחלי כחם, לפי שהדברות שעליהן, הן עדי וחלי ליתר מצוות התורה, בחלי כחם העולה על יתר הקצוטין, ובן כל עדות במלאפוס הנמצאים בספר תהלים, על הלוחות עם הדברות אמורים, כגון בפרשת הרגיבו, כשבא להזכיר מתן תורה מתחיל בדברי לחות מתחלת שעבוד מצרים

מצרים עד שנגיע להמעמד הנכבד במחן הדברות, ואמר תקעו צהדש וגו' משפט לאלקי יעקב, עדרות וחלי כתם בישראל שם. (ידוע שישראל מכונים בכתובים יוסף, ויהו"ו של שמו כו"ו כי עץ מיער כרתו, במקום כרת, תהם כלבוש כסיתו, במקום כסית ללחות) כך עדות זיהוסף שם, בלאתו, בלאת אלקי יעקב שהזכיר עתה כרגע, על ארץ מצרים לראות לרת יוסף הוא ישראל, אז אמר, שפת לא ידעתי אשמע, שמעתי לשון של לא ידעתי את ה' שאמר פרעה, אז הסירותי מסבל שמו של ישראל, כפיו וגו', ואחר כך בצרה על היס קראת ואחללך, ועניתי אותך בתוך וסתר הרעם שהרעמתי על מצרים כמו שנאמר ויהם ה' וגו'. וכן ירעם משמים ה' וגו', ישת חשך סתרו, האמור בקריעת ים סוף, אשר זה אבנחך על מי מריבה צרפידים, שאותן של סלע קרויין מי מריבת קדש מדבר צין, ועתה מגיע לתכלית שירו, למחן הלוחות, שמע עמי וגו' לא יהיה בך וגו' אנכי ה' אלקיך, הם ראשי הדברים של מחן העדות, ולפירוש שפת לא ידעתי אשמע, על יוסף או ישראל שלא הבינו לשונם, היה לו לומר שפה לא ידעתי, ולא שפת בסמיכות שמשמעו שפה של לא ידעתי. וכן עדות לישראל, סדר הכתוב, ששם לירושלים עלו שבטים שבטי י"ד, להודות לשם ה', (ששם) עדות לישראל, שם בירושלים העדי והתכשיע לישראל הם הלוחות, שתי מלות אלה, עדות לישראל, הן דבור מוסגר על פי הטעמים, ומלת ששם מוסב גם להן, ומדרשו אין ליטבו כלל על אופניו. וכן עדות ה' כאמנה, מעכין זה.

פרשת כי תשא

פרשה ל' (כג) וקנבון בשם, מחליתו של מר דרור שהם חמשים ומאתים, כן הוא לפי הטעמים, ומדרש חמשים מיתור מחליתו.

פרשה ל"א (יז) ביני וגו' אות היא כי ששת ימים, היא אות וראיה לזכרון שעשה הכל בששת ימים ובשביעי שבת, כי זה, כמו לדעת כי אני ה' מקדשכם שאני מקדשכם. ופסוק זה הורם דברי אחד מחקקי לב במלות שבת בדברות האחרונות.

כי תשא

פרשה ל"ב ד' עגל מסכה, לא יתכן לפרש מסכה במשמעות החכת מתכות, שהרי במקום אחר יאמר עגל ומסכה, וישתחוו למסכה, אלקי מסכה, ועוד שמסכה שרשה נסך, ואין לנסך כי אם ב' משמעות, א' יליקת יין, הסך נסך ודומיהן, ב' כסוי ומכסה, קשות הנסך אשר יוסך בהן, וכן בישיעה כי קצר המלע מהשתרע והמסכה לרה כהתכנס, דמה לרת הרשע לשוכב על מלע, הקצר ממדת ארכו, ומתכסה במכסה שכשכנס תחתיה להתכנסות בה היא לרה ממדת רחבו, זה יוכיח שמסכה היא מכסה. ואך זה הוא משמעות כל מסכה האמורה בע"ז, שהיתה כמין קובה ואהל על גבי האליל והיו עובדין גם לאותה מכסה, זכן היה הדבר באשרה, שהיתה מאהילה על האליל, שכן אמרו חכמים איזו היא אשרה כל שמעמידין תחתיה ע"ז, וכן נאמר בגדעון צמזבח הבעל, ואת האשרה אשר עליו תכרות. ועגל מסכה פירושו עגל של מסכה שיש על גבו מסכה, ולפי שהיו עובדין גם למסכה, יאמר וישתחוו למסכה, אלקי מסכה, ומה שנאמר הפסל נסך חרש, הוא דוגמת ואני בסכתי מלכי, עשימי אוטו בסך ונגיד, כך נסך חרש, עשה לו החרש מסכה וקובה.

יא' וידל את פני, חלה בצנץ הבבד שאין פנים סמוכה לה, אינה תפלה, אלא חלי ומכאוב, כמו אשר חלה ה' בה וגו', וכן ואומר חלתי היא, התאונן ואמר האפס לכלל חסדו וגו' השבח חנות וגו'; ואומר בלבי זאת הרעה היא לחלתי וליסרכי כל שנות ימינו ית' שהוא לעולמי עולמים, ששנות ימינו אין להן קץ, ומדרך בבד לא אמר שנות עליון ואמר ימין עליון, וחלתי כמו חנות, לחנות, בן חלתי לחלתי, ולא כמשפט תרגמו מעתיק אחד התפלה היא שלי (רמב"ם בעט"ט חייט י"ז), שהרי אינה סמוכה לפנים כמבואר.

פרשה ל"ג ג' לא אעלה בקרבך, לואת יחדר לב משה שלא חפץ להתהלך בקרבם אחר שהנתיחו על כך פעם בפעם לכן אמר:

יב' ראה וגו' ואתה לא הודעתני וגו', אמרת שילך מלאך לפניו, הלא אין זה כי אם שגלית דרכו, שזהו משמעות הלך מלאך לפני אדם, שגם בעבד אברהם נאמר כן, אבל לא הודעתני את אשר תשלח עמי אתי בקרב מחכנו

כי חשא

נג

מחכנו ממלאכי פניך, לא שהקפיד משה על שליחות מלאך, וחפץ שהוא בכבודו יתהלך
 עמם, כי נפשו יודעת מאוד כי השמים ושמי השמים לא יכלבלבו אף כי המשכן
 הזה. ודבר זה כבר פירשו ישעיה, מולך לימין משה זרוע תפארתו, ואומר ומלאך
 פניו הושיעו, כל זה כנוי לקדושת כבודו ותפארת עונו, והתאונן משה שאין מלאך
 פניו וזרוע תפארתו יתהלך אתם בקרב מחניהם שדבר זה יהיו ישראל מובדלים בדרך
 פלא מכל העמים, זוהי בקשה אחת, ובקש שנית לאמר וגם אתה אמרת שמלאכי חן
 בעיניך, ואתה מודע ואוהב לי ביחוד, ועתה אם הדבר בן, הודיעני כל ולמדני
 דרכך, מדותיך שאתה מתנהג בהם עם בריותיך אם לשבט אם לחסד, לתת לאיש
 כדרכו, ואדעך, ואהיה בזה יודעך, למען אמלא במשפט חן בעיניך, ככל
 המתבוננים ויודעים מדותיך הנקראים יודעך, האהובים וחביבים לך ביותר,
 (כמבואר בפרשת וירא) ועתה חזר על הראשונה ואמר וראה כי עמך מקורבך הוא
 הגוי הזה, והתהלך כא בקרבנו, ויאמר ה' פני זעמי ילכו להם תחלה, או אכיח לך,
 אכיח רוחך, ולא ידע משה מתי יהיה זה, אם עתה מהרה או מקץ ימים, ובתוך
 כך לבדס יסעו, ויאמר אכא ה' אם אין פניך הולכים אל תעלכו מזה גם רגע, ויאמר
 ה' גם את הדבר הזה וגו', וזמשה אמר כי עתה כעכה בכל שאלותיו ומיחר ובקש אחרת
 ואמר הראיני כל-וגו', והקצ"ה לא כלה עוד דברו בלמוד דרכיו, וגמרו תחלה, אני
 אעביר וגו' וקראתי בשם וגו', וחכתי, ורחמתי, כל זה ראשית דברי המעמד הנכבד
 כשלמדו מדותיו, וכשגמר השיבו על בקשת הראיני, ואמר לא אוכל לראות וגו',
 ועוד לא ענה מענה ברורה על הראשונה להתהלך בקרבם עד מעמד המדות שחזר
 ובקש ילך כא ה' בקרבנו, ואמר לכוות ברית על זאת. כך כראה מחברת הכתובים
 העמוקים האלה בכללם, ועתה יתבאר פרטיהם.

ידעתך בשם, אני מודעך ביחוד, (בין דיר בעונדערס פריינד), וכן קראתי
 בשם בצלאל וגו', יחדתיהו לי.

יד פני ילכו, כמו שפירשוהו חז"ל וכן אונקלוס, בצלאלום כאמר אנה ילכו,
 שהוא בקרב, אבל כאן הוא כמו בלה עכן וילך, כסתלק, רום הולך,
 ודומיהן, וכן ופניה לא היה לה עוד.

והגיהותי לך, אכיח רוחך, כמו אז ינוח לי, ולא הונח לנו. והמפרש
 יד 8 I 14 אביח

כי תשא

אכיח לך מאויביך לפי שלא נמצא עוד לשון כזה בתורה, וכי נמצא עוד בתורה סלחתי בדבריך, וכינולא. וכן מה שפירש הודיעני כא דרכך, שתלך בכבודך עמנו על הדרך, דברים שאין להם שחר הם, שאיך יאמר עליו למען אמצא חן בעיניך, ועוד הלא נאמר יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו, ואם ידיעת דרכיו היא שילך עמהם, ובי עם משה הלך ולא עם ישראל, ולמה לא חלק עוד לישראל כי אם עלילותיו ית' ולא דרכיו.

טז) ונפלינו, ונהיה מונדלים בדרך פלא צנך מכל העמים, שאין כבוד שוכן בקרבם.

יז) גם הדבר הזה שלא תסעו מזה עד שוב אפי, אעשה.

יח) הראיני נא, כחשמעו, ואין ראייה מהסנה שהסתיר פניו, שכן נאמר בשמואל, והכעיר שמואל ערס ידע את ה' וערס יגלה אליו וגו', כן היה במשה, אך עתה שהגיע לרום המעלה לכל היד החזקה וגו', נשאו לבו לבקש כזאת.

יט) וקראתי בשם, מחוזרים במרכא טפתא, וכן למטה ויקרא בשם מחוזרים, וכל האחרים, מחוזר מלת בשם לשם הקדש, לפי שהם לשון תפלה, ותרגומם ונלי, ואלה תרגומם וקרא בשמא דה', ואין לעמוד על דעת אונקלוס בזה, וגם רש"י ז"ל כתב סתם כתרגומו, ולא כתברר מה זה שהוא יתברך קרא בשם ה', ועוד שהוא לא כטעמי המקרא, ולפי טעמיו, פירושו כמו אשר נקרא שם, שם ה"ל עליו, הכתוב מפרש מה הוא השם שנקרא עליו, שם ה"ל, כך ויקרא בשם, מה הוא השם, ה', וכן וקראתי בשם.

כא) הנה מקום אתי, לפי פשוטו, בצור שאהיה כראי לך בכבודי, כמו שנאמר להלן הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, שם אכיח לך מקום פנוי להתייבב, אצמצם שכינת כבודי שתעמד עליו.

כב) את אחורי, משל הוא, כרואה המלך מאחוריו וכיון לבו בטוח כי עינו ראתהו, אבל אינו מכירו, כן תדע נאמנה ולבבך יבין כי אני אני הוא, אבל לדעת עיני כבודי לא תוכל.

כי תשא

נד

פרשה ל'ד ב) אל הר סיני, ושם הצור הנאמר למעלה.

ו) ה' ה' יתכן שסדר המדות הי"ג כן הוא, א' רחום, ב' חנון, ג' ארך אפים, ד' רב חסד, ה' רב אמת, ו' נוצר חסד לאלפים, ז' נושא עון, ח' נושא פשע, ט' נושא חטאה הקשה משכיהם, כמו שיתבאר למטה. ואל תאמר אם אני נושא הכל מה יתרון לזדיק על הרשע, אין זה, כי אם לכקות החוטא, ודאי שלא אנקהו, אבל גם זה מדרבי טובי שלא להטיל תשלומי חטאיו כלם עליו לבדו, כי אם אחלקם לפקוד עונו, י"ד על בניי, י"א על בני בניי, י"ב על שלשים לבניי, י"ג על רבעים לבניי. כל אלה מדרבי הטובים. ולפיכך בעשרת הדברות לא אמר בי אם על בניי על שלשים ועל רבעים, ששם מזכיר הענין לרעה, שאחר שהזכיר רעת שונאיו, מודיע טובת אוהביו, זעזעה חסד לאלפים לאוהביו וגו', לא מכה בי אם ד' דורות, וכאן שמוזכרו לרחמים על החוטא שלא ישא הרעה לבדו, מוסיף עוד דור לטובתו.

ז) והטאה. מנבואר במקום אשר בי להפליג הערבן בשמות, יוסיף העברי ה"א בסוף, כגון אור אורה, ישע ישועה, ודומיהן, כך חטא חטאה, והוא חטא קשה מאוד, ובמנו באן ממטה למעלה, ומשה אמר חטאה גדולה לכפול הפלגת החטא.

וגיקה לא יגקה, פירש אבל אינו יוצא בקי בכל זאת.

ט) ילך. כל ה' בקרבנו ובתוכנו, על זה ענתו:

י) הנה. אסכי כורת ברית על כך להתהלך בתוכם, והעדר והאיות על זה הוא, עגד כל עמך אעשה בפלאות גדולות שלא געשו במוהם: לכל גוי הארץ כלם, יכגון הוצאת גזילים ממצרים, ונבליעת קרח ועדתו, וכבוש סיחון ועוג, וכפלאות הירדן, ויעמידת השמש זרחה ליהושע, ודומיהן. כל זה מעיד שאני שוכן בקרבכם. ועוד יראו את המעשה הנורא אשר אעשה עמך ביחוד, ולא פירש לו עדיין, ועל קרון פניו אמר בן. ולהמפרש: כגד כל עמך אעשה בפלאות על קרון פנים, היה לו לומר פלא, ולא בפלאות, גם לשון כגד כל עמך, לא יתכן על כך, שהוא משמע שיעשה בפלאות להעם ולא ליחיד.

כי תשא

(יא) כל - פטר רחם לי, ומפרש האריך הוא, וכל מקנך, וי'ו זו כו"ו ושתי טבעות כמבואר בפרשת צא.

תזכר, יוקח זכר ממנה, ואיזה זכר, פטר שור ושה, בכור- שהוא שור או שה, תזכר, כמו אשר יבכר.

(כא) בהריש, צימני חרישה וימי קצירה, שחיי כפש תלויים בעבודת האדמה, גם בהם תשבות ביום השביעי, חריש זמן חרישה, וכן קציר.

(כב) תקופת השנה, בתקופת השנה.

(כז) על פי הדברים האלה שצויתי אתכם, כרתי אתכם ברית להתהלך בתוכם, אם תשמעו לעשותם, כמו שנאמר אם בחקותי תלכו וגו' והתהלכתי בתוכם, ולא אם תעברו על מצוותי.

(לד) ובבוא משה לפני ה', לא על ביאת אהל מועד לבד נאמר, אלא כל זמן שבא לפני ית' גם לפני הקמת המשכן, לדבר אתו, לדבר הקב"ה אתו, וכן כראה פי' כל לדבר אתו שבפרשה שהדבור מוסב למקום יתצרך.

פרשת ויקהל

פרשה ל"ה (ג) לא תצערו את, כבר הזהיר הרבה מכל מלאכה בין רב בין מעט, ולא תגרע הבערה ממקושה מעט עאים, שנחשבה למלאכה בתורה, אבל מפני שהיה צריך להודיעם שגם מלאכת המשכן אסורה בשבת, שלכך הקדים להם אזהרת שבת, כמו שכתב רש"י ז"ל, ובכל דברי המשכן מעט מועיר שאין הבערת אש צריכה לו, כגון יציקת הכלים הרבים, ומלאכת חורש, ולציעת בגדי הקדש ובגדי השרד וכיוצא, פרט להם ביחוד אזהרה מהבערת אש, כך כראה לפשוטו.

(כב) תנופת זהב, וכן גם בנחשת כאמר נחשת התנופה, ולא כן בכסף, וזה כעין הכרע שהתנופה הנאמרה במחת קדש וקדשים, מעין דרך ארץ היא, כמי שמושיט מתן למלך וגדול, ימציאנה לו בתנועה מיוחדת, כל מקום לפי מנהגו, ולא כן בדבר שמנות המלך עליו לתתו על ידו, לכך בזהב וכנחשת שבאו

שזאו צדדנה כאמר תנופה , ולא בכסף שזא חובה .

פרשת פקודי .

פרשה ל'ח כא) אלה פקודי המשכן זהב כך וכך וכן השאר , אבל לפי שאמר כי משה ע"ה הוא המוציא והמביא לכל , מחבר לו על פי דרכו פקודות יתר הראשים , איתמר על עבודת הלויים וצלאל ואהליאב עושי כל מלאכת חורש וכו' אחר זה מונה והולך הכדבות .

פרשה מ' ד) והבאת את השלחן , והבאת את המנורה והעלית וגו' , כאן מפורש היציב שקודם שהוקם המשכן כבר כאמרה פרשת המנורה שבסדר בהעלותך ומאות לחס הפכים ועריכתן שבפרשת אמור , ולא כודע למה נדחקו קצת מפרשי המקרא בפרשה שלמטה בפסוק ויעל את הכרות שהעלה הצזיכין שעדין לא נעשית ההדלקה , ובהכרח שאין מוקדם ומאוחר בעניינים אלו , ולפי שהיה עסוק וזא במלאכת המשכן , חזר לו ענין הקמתו , והודיע כי כשהוקם שכן עליו הענין , וסמך לו שמפני הענין לא יכול משה לזא עד שקרא אליו השם מאהל מועד . ועל פי דרכו הודיע על מה קראו לומר לו מנאות הקרבנות , וכמשכו דברים אלו וחבר להם יתר המנאות שנלעוו שם עד שמגיע לפרשת מלוואים , וכתב שביום השמיני היה כך וכך , וכשגמר החנוך חזר אל יתר המנאות שכאמרו באהל מועד עד סוף פרשת קדושים , ואחר כל זה חזר להמנאות שכאמרו צהר סיני , מתחלת פרשת צהר עד סוף הספר .

ספר ויקרא .

פרשה א' א) ויקרא וגו' מאהל מועד , אס כדברי הרשב"ם , שמאהל מועד מחובר אל ויקרא אל משה , היה האתנחתא במלת אליו ולא במשה .

ב) אדם כי וגו' , כן כהג צבל הספר הזה להקדים השם לבי הבא במשמעות אשר

ויקרא

אֲשֶׁר, ואין כוחו בשאר הספרים, במבואר בצרפתית. ולא בסודר גופו השני הזה, בשאר ספרים יאמר כי יכה איש, כי יגח שור, כי ימלא איש, וכן כלין, חוץ ממעט מוזער בספרי כביאים.

(פרשה ה' א) ושמעה קול אלה וגו' וגשא עובו, בכל התורה לא נמצא כשיאת עון בחייבי קרבן, אלא בחייבי כרת או

מיתה, וכל אלה האמורים בפרשה חייבי קרבן הם. ולגוף דברי המפרשים ז"ל, היה קרוב לשמוע שאם לא יגיד מחובר לושמעה קול אלה, ודבור והוא עד וגו' דבר מוסגר הוא, שכבר מבואר בצרפתית כי אלה היא בכל מקום קללה על תנאי, או קללה סתם בלא הזכרת שם המקולל. ואמר הכתוב וכפש כי תחטא, ומה הוא החטא ושמעה קול אלה, מי שיאמר, פלוגי היודע לי עדות או כל מי שידוע לי עדות, אם לא יגיד וכשא עובו, יכרת או ימות בידי שמים, או תבואהו קך וכך, זוהי הנקראת אלה, והוא עד היודע להעיד, אם שראה המעשה, או יודע על פי הודאת בעל דין וכיוצא, או בפש וגו', כל אלה יביאו אשמת וגו'.

(ג) לכל עומאתו, ייחיה איזה עומאה שתהיה בגון מת או זכ או מזרע ודומיהן.
(ד) לבטא, אין צמא כי אם בשבועה, ולא כאותן שמכנים לכל מוצא שפה מבטא להרע וגו', ולפי ששמות הוא באלו אמר לכל דבר אשר באקן, שכבר נבאר שדרך העברי לכנות כל אשר תחת השמש רע או טוב, מפני שאין מאומה תחת השמש שאין בו רעה או טובה אם מעט ואם הרבה, ומדרשו להרע לעצמו וכן להיטיב. וצמאמות בזה אין לו דומה בכתוב כי אם בשבע להרע וגו', שגם הוא להרע לעצמו לרעת המפרשים ז"ל. ומעמם שאם הוא להרע לאחר, מה שבח הוא שלא ימירנו. וכל שאר להרע שבמקרא הוא לאחריים, ומכל מקום גם אותו שבספר תהלים יתכן לפרשו כן, שאמר שם, יכפה, בעיניו כמאם, הנכזה בדרכיו ומעשיו, כמאם בעיני הדיק, כשבע להרע להנכזה על מעשיו המקולקלים ולא ימירנו מאימת אדם, או ממאש פנים ובוולא.

פרשת צו

(פרשה ו' ב) צו וגו', יראה שציקר פרשה זו להזהיר שלא תכזה את המזבח

המוזבח לעולם, לא בשעת הקרבה ולא חוץ לזמנה, ומתחיל מעולת הערב, כמנהגו בכל מקום להתחיל מדת היום מבערב, ואמר זאת תורת העולה, כאלו אמר הלא זאת תורת העולה, איזו עולה, היא העולה שעל מוקדה על המזבח כל הלילה, וכל זמן זה ואש המזבח תוקד בו במוזבח, ובבקר ירים את הדשן מעל המזבח, ובכל זאת לא יסלק האש מן המזבח או יכבה, אלא יסלקנה ללדין עד שהורס הדשן, וזהו ששכה ואמר והאש המזבח תוקד בו לא תכבה, אף בשעת הרמת הדשן, אחר כך וערך עמים על אותה אש וערך עליה עולת הבקר, ואם יביאו שם שלמים יקטיר חלביהן על האש, גם אם לא יביאו, אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה עד שעת הקרבת עולת הערב, וחזור חלילה. וזהו שפ"ג פעמים אש המזבח תוקד וגו'.

(ב) תוקד, הפעל, (ויק"ל ח"ג בראשית געה'אטטע ווערדעטן).

(ד) הדרשן, של שרפת קדשים ושל כרות קדש קרוי דשן, ושל חול קרוי אפר, גם של פרה קרוי אפר, שאין עבודתה בפכים.

פרשה ז' (לח) אשר, וזה ה' צהר סיני, הם עולה ומנחה ומלואים, להקריב קרבניהם במדבר סיני, הם חטאת ואשם ושלמים שכלעוו בזהל מועד.

קרבניהם, לשון רבים, ואין לו דומה במקרא.

פרשת שמיני.

פרשה ט' (כג) וירא, כבוד ה', ומפרש האריך, שיצאה אש מלפניו ותאכלו וגו', הפלא הזה נקרא כבוד ה', וכן ובאו וראו את כבודי, את כפלאותי, ואכבדה בפרעה, אעשה בו כפלאות, כמו שכתבאר בפ' המן.

פרשה י' (ג) הוא, אשר דבר וגו', הקב"ה אמר לי ונקדש בכבודי, המשכן יתקדש כפלא שיעשה בו, ולא הבכתי הדבר, עתה כודע לי דעתו, והוא שבקרוביו יתקדש המשכן, שהם בניך שיעשה בהם הפלא, ועל ידי כך נקדש הקב"ה וגם המשכן נקדש ומתירא, ועל פני כל העם שראו המשפט.

ככבד

שמוני

ככד המקום על ידי פלאיו .

ו (ולא תמותו , פן תמותו ועל כל וגו' .

פרשה י"א (ג) מפרסת פרסה , מגדלת פרסה , כמו מזריע זרע , מקרין , מפריס , ולא כתברר טעם המפרסים ז"ל שפירשו כל מפריס ופיריסו בלשון בקיעה וסדוק , ואין רמז בכל המקרא שמשמעות כזה בשורש פרס , כי אם בלחם לבדו , ובלשון חכמים בליעת הפס , פרום לרעב לחמך , ולא יפרסו לחם על אבל וגו' , ופורש אין להם , אבל לא ישמש לשום סדוק ובקיעת דבר אחר .

מג (ולא תטמאו בהם , וכן באלה כטמאו הגויס , ונטמיתם בס , לא יאכל לטמאה זה , וכן כל טומאה הסמוכה לבי"ת אינה טומאת הגוף המטהרת בטבילה או בהזיה , אלא טומאת הכשמה והרוח , כמו שיתבאר במקום אחר , חוץ מאשר תצא ממנו וגו' לטמאה זה , והסמוכה ללמ"ד כגון לכל טומאתו , אשר יטמא לו , לצבו לצפו וכו' , היא טומאת הגוף , כמבואר בפסוק לא יטמא בעל וגו' .

פרשת תזריע .

פרשה י"ג (ב) והובא משפט אל הכהן , ראיית הכגע קרויה משפט , כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' , בין כגע לכגע . וכן בתחלת פרשת מזרע , ביום טהרתו והובא משפטו אל הכהן , שהמזרע עצמו אסור לבוא אל המחכה בטרם יראנו הכהן לטהרתו .

כה) מראהו עמוק מן העור , כראה לעיני הכהן שאינו על העור לבדו כשאר כחם , אלא הוא מעמיק לתוך הבשר , ואף שפירוש רש"י ז"ל מפי החכמים במראה החמה וכו' הוא האמת , בהכרח שגם זה משמעו , כי גם בנגעי בתים כאמר ומראיהן שפל מן הקיר , ישם אין לפרש כמראה חמה עמוקה וכו' , שמראה געעי בתים שקערורות ירקרות ורוב קירות לבנות הן , וזהו שכאמר ואם בהרת לבכה היא ועמוק אין מראה מן העור וגו' .

וחלצו

פרשת מצורע.

פרשה י"ד (ז) והלצו, הוצאת דבר מדבר בדוחק שצריך כח להוציאו, קרויה חליצה, וכן כל חליצה מצרה ודחק, חלצני ה' מאדם רע, יחלץ עמי בענין.

מוז) והשוכב בצית יכנס בנדוי, אין צורך לסמוך לו וטמא עד הערב, ורחץ בשרו ונו', ככתוב בכל כבוס בנדים בתורה, שכבר אמר והבא אל הצית יטמא עד הערב, ואי אפשר לאכול או לשכב בו בלא ביאה, אבל מה שלא כתב בן במזה מי כדה לא כתברר טעמו, ויתבאר עוד במקומו.

פרשת אחרי מות.

פרשה ט"ז (ב) מבית לפרכת, חברו בעלי הטעמים אל פני הכפרת לסוף המקרא, ולא הפסיקו הדבור באתנחתא בולא ימות, מפני שציקר טעם שלא יבא הוא מפני גלוי השכיבה, והוא על הכפרת בין הכרוכים, לכך שמו האתנחתא במלת לפרכת וחברו כל השאר יחדו.

יג) וכסה ונו', שאם ימהר ללאת ותכבה האש אחרי לאתו והקטרת לא כשרפה, היתה ביאתו ריקנית, לכן לא ילא עד ימלא הבית עשן, ולא כמי שעושה הקטורת מפלה לעבודת הדם ואמר שהטעם כדי שלא יסתכל כשיבא להוות, שבכל מקום חציבה הקטורת מכל הקרבנות כלם, והוא עושה אותה שירי מצוה.

כא) איש עתי, לפירוש המוכן מעת אתמול או המוכן לעת קבועה, לא כתברר איך כשמע במלה זאת עת אתמול או עת עתידה, גם יו"ד עתי שקראו בעלי הלשון יו"ד היחס לא כמלאת בעברי כי אם בתולדות ובמקומות לבד, ראובני, גדי, עברי, אדומי, חברוני, שילובי, עכנותי ודומיהן, אבל לא בשום דבר אחר, גם תחכמוני שם משפחה, ולא יתכן לומר יומי, ערבי, תמולי, וכיוצא. ולולא דברי המפרשים היה כראה לפרש גם עתי על שם מקומו, שכאמר בספר יהושע בחלוקת הארץ שהגיע גורל זבולון עתה קצין גתה חפר פירוש א עת

אחרי מות

קצין, ואל גת חפר, גת חפר היא עירו של יונה הנביא, מקרא מלא בספר מלכים, וכאשר נקרא איש מן גת גתי, אתי הגתי, ויבואו הגתים, כך נקרא איש מן עת עתי, ושם בחלוקת הארץ, מונה ערים הרבה שהם על המדבר, וקרוב לשמנע שגם אותה עיר במדבר היא, והיו אנשיה נודעים מעולם לבקיאים באורחות מדבר וזיה, ומזה כנו לכל יודע דרך מדבר ונתיבות זיה, איש עתי, כמו שכנו לכל סוחר עושה מקפה וקנין, איש כנעני, מפני שהכנענים היו נודעים מימי קדם לתגרים ובעלי סחורה, וכן על שהיו אמוריים נודעים לאנשי און ורשע, אמר הנביא, אביבן האמורי. ובכל זאת דברי החכמים קימים, שהיה איש כזה מוכן מאתמול.

כב) ארץ גזירה, יש בארצות הדרום מדבר גדול וכורא ושמה מדבר צרה, ואין ספק שנקרא כן על שם שוממחו וזרת העוברים בו, וכן יש שם מחוז הנקרא גזירה, וקרוב לשמוע שקראו מטעם זה כל מקום זיה ארץ גזירה, ואם ככה הוא, יתכן כי גם כמלא מקום שמש וכורא ששמו עזאזל, וקראו כמו כן למדבר שממה עזאזל לדמיון. ומה שכתב לשלח אותו לעזאזל המדברה, הכתוב מפרש מה הוא לעזאזל, המדברה.

פרשה י"ח ז) ערות אביך, כלל. וכן ערות ארך כלל, ואחר כך מפרש פרטיהם, מנה היא ערות אביך, אשת אביך, ואחות אביך, וזת אביך וכו'. ואיזוהי של ארך, אחות ארך, ואחותך בת ארך, ויש אסורות לעלמן, כגון אחות אשתו וכיוצא, כמו שמפרש והולך, זהו פשוטו. **אמך** היא, מפרש האחרון תחלה כדרכו.

פרשת קדושים.

פרשה י"ט ב) קדושים תהיו, תתרחקו מכל מה שהזהרתי אתכם למעלה, ומכל מה שאזהירכם ממנו, מעתה, שעיקר חשמעות קדושה היא הרחקה, ואיכה מחובר אל מצוות העשין הסמוכים, כגון מורא אב ואם, ושמירת שבת והשאר.

טו ב 2 15 ולא

קדושים

גה

יא) ולא תכחשו, איך לקרא מכחש אלא החולק על האמת.

ולא תשקרו, לא הזהיר על כזב, לומר לא תכזבו, שכזב הוא מה שלא נתקיים כמו שאמר, כגון שהבטיח להיעזב לאחד ולא עשה כן, כמו לא איש וגו', ויכזב, אל תכזב בשפתך, טוב רש מאיש כזב, וכן בלש. ובשעת הדבור לא תדבר עדיין אם יכזב, ואיך יאמר לא תכזבו, אבל שקר הוא מה שאינו כן בשעת הדבור. שברגע שהוא יוצא מפיו הוא משקר.

טז) רכיל בעמך, מבואר כבר כי עַם ברבים, עם הכנוי, הם המקורבים ומיודעים, וכן זה לא תלך רכיל במקורבך ומודעך, דוגמת משלח מדכים בין אחים, שמוכה שלמה בדברים שהם תועבות ה'.

יז) ולא תשא עליו וגו', פן תקבל עונש בגללו, שאלו הוכחתו, הללתו מרעה, עליו בשבילו, כמו על ריב בני ישראל, ודומיו.

יח) ואהבת לרעך, אם אמר ואהבת את רעך, היה משמע שיאהבהו כמוהו וכפשו, וזה אינו מטיב האדם מעולם, אבל ואהבת לרעך משמעו תחום עליו שלא להזכיר ולהרע לו, כמוך, כאשר ירע לך אם מזכירים ומריעים לך, וכן כאשר למטה בגר לא תוכנו וגו' ואהבת לו כמוך, תחום עליו ולא תוכנו בדברים המעציבים כפשו כמו שאתה מקפיד על ציונוך.

כג) וערלתם ערלתו, כמו ושבת שבתו, תקחו ממנו שבי, כך וערלתם ערלתו, תכהנו בו ערלה, ומה היא ערלתו, את פריו, הוא יהיה לכס שלש שנים ערלים, גם מלשון זה יש להוכיח כי ערלה שם דבר הוא, (מזובעטניטטענהייט), שהוא קורא כאן פריו ערלים, ולא אמר יהיה לכס ערלה, אם הוא תואר להעור המכסה.

לו) מאזוני דק, מאזנים השוקלים משקל של דק, איך משפט הלשון לומר מאזנים דיקים ואזנים דקות, שאין בהכלים לא דק ולא עול אבל המוככים למעשה דק.

פרשה ב' ג) למועז טמא, כוגתו לטמא.

צעמז

אמור

פרשת אמור.

פרשה כ"א (א) בעמיו, בעמיו של אהרן לא יעמא איש לכפש מת.
(ד) לא יעמא בעל אשה בעמיו של אהרן לאשר החלו, לאשר החל אותו, והיא אשתו הפסולה, כדברי רש"י ז"ל, אבל מה שפי' להחלו להתחלל הוא, אין להעמידו לפי משפט הלשון, שלא יתכן לומר לגדלו במקום להתגדל, להללו במקום להתהלל, לפקדו במקום להתפקד, וכיוצא. אבל הלמ"ד כלמ"ד לכפש לאציו וכו'.

פרשה כ"ב (ה) לכל טומאתו, באחת מכל טומאותיו, טמא מת, או מזרע, או זב, וכיוצא.

(ח) גבלה וטרפה וגו', לשון לטמאה בה, סעד לפרש מקרא זה על פשוטו, שמזהיר את הכהנים אזהרה נוספת על מה שהזהיר כבר לכל ישראל מנבלה וטרפה, לפי שהם קדושים לה', לא יעמאו רוחם וכפסם באכילה משוקצת, שאם על טומאת הגוף לבד הזהיר, היה אומר לטמאה להם, ככל טומאת הגוף שמשפטה להסמך ללמ"ד, וכן הוא פשוט הכתוב ביחזקאל. ואף שקבלת חכמים אמת וקיס אין מקרא יוצא מפשוטו לגמרי.

טז (ו) והשיאו אותם, והשיאו הכהנים אותם את ישראל עון אשמה, יטענו עליהם תשלומי העון באכלם, כשיאכלו ישראל עצמם את קדשיהם הראוים לכהנים לבדם, והכהנים יניחום לאכלם, כגון לזמנם על שלחנם ויאכילום מהקדשים, או יקחו מהם מחיר ויעזבו בידם קדשיהם.

(בא) לפלא כדר, וכן בפרשת כסכים ועשיתם עולה לפלא כדר, צ' פעמים, ופירשו המפרשים ז"ל כלם, להפריש או לפרש כדר, ואי אפשר לעמוד על יסודו, איך יאמר שמקריב קרבן להפריש או לפרש כדר, וכי מפרישין בשעה שמקריבין, והכתוב אומר כי יקריב לפלא כאלו הוא מקריב כדי להפריש או לפרש. ועוד מאין נשמע משמעות הפרשה ממלת פלא, אם נלמד מן והפלה ה', אשר יפלה, ודומיהן, ולומר שגם זה ענין הבדלה והפרשה, הלא כל הפלה, ויפלה, וכפליכו ודומיהן שבמקרא לא באמרו כי אש מיד הקב"ה העושה כפלאות לבדו, שכן כלם

כלם נאמרים צדברי פלא כמו שכתבאר בפרשת וארא, ואין זה ענין למפריש כדר, וכן ועשיהם עולה וגו', הרי היא כמו והקרבנם עולה, שכן בכל מקום ישמש הכתוב בלשון עשיה בקרבנות במקום הקרבה, כמו באור בבראשית, ובשעת הקרבה כבר הופרש, ובערוכין וכיר נאמר כי יפליא, בבנין הפעיל, שגם הם פירשו בלשון הפרשה והבדלה, יש למאור דרך ישר להניחם על פשוטם, כמו שכתבאר במקומם, אבל לשון לפלא קשה לזכרו, ודוחק לפרשו מענין סלוק והסרה ולומר שחרגום בערתי הקודש פליתי ויהיה פירושו לבער ולסלק הכדר, לסלק מעליו חיוב תשלומו, שזה דחוק, ואין למאור לו פשר דבר אם לא שהוא ענין תשלומין כאלו אמר לשלם כדר, שכן מזכיר בכל מקום תשלומין בכדר, לשלמי כדרי, כדרי לה' אשלם, אשר כדתי אשלמה, וכן הרבה בבבאיתים וכחובים אבל לא בתורה, ואפשר שכתורה בא לפלא בענין תשלומין.

פרשה כ"ג ב) מועדי ה', נקראין כן על שקבוע להם זמן, מועד, בלשון חכמים קביעות, בין למקום, כגון למועד דוד, בית מועד לכל חי, בין לזמן כגון החגים והשבתות וחמני התמידים ויתר מקראי קדש. ואהל מועד יש בו משמעות כפול, מקום קבוע לדבור בזמן קבוע, וכמו שפ' רש"י ז"ל במועדי לך וגו', ואמר כאן תחלה אלה הם מועדי, וכלל שבת עמהם, שגם הוא קבוע בזמנו אבל אינו כריך לקריאת בית דין, שזמנו ידוע לכל, אחר כך אמר על יתר המועדים שהם משנה לשנה אלה הם אשר תקראו אותם בזמנם הראוי, כל אחד בזמנו, שאלה כריכין קביעות על פי סדר חדשי השנה.

טז) עד ממחרת השבת השביעית, שעמו הם חמשים יום, תספרו.
כ) והגיה הכהן אותם, ומה יניף, על לחם וגו' על שני כבשים, כזה כן זה, כמו על קרבנו ועל כרעיו, על פרושו ישרף, שהרי אין תנופה ליתר קרבנות היום.

כב) ובקצרכם, לפי שאמר בסמוך שיביאו לחם בכורים בזמן קציר חטים, סמוך לו לקט ופיאה.

לב) מערב עד ערב, כל יאמרו שאין קדושה בערב כי אם ביום.
כז) הדר, אין להכריע על פי הטעמים אם על פרי או על עץ כאמר, כי גם שניהם

אמור

שניהם בטעם מחבר, והמפרש דרר תואר לעץ (ביט דרר), עליו להביא ראיה, ויותר נראה שאם כדבריו, היה פרי בטעם פשטא ועץ מחובר להדר.

פרשה כ"ד (ב) להעלות כר, זכר קדש יאמר להעלות במקום לבער, על שם שהוא עולה כליל לה' בקרבן עולה, וזכדברי הימים כתוב פעם אחת לבער במקום להעלות.

(יא) את השם, באן שצריך לסמוך לו ויקלל, אינו מזכיר שם הקדש מפני הכבוד, ולפניו שיש לו לומר ונוקב שם ה', סתם הדבר ואינו מזכיר צו קללה, וסומך על המבינים, שלפי פשוטו אין ונוקב אלא כמו אשר נקבו בשמות. **(כו) ורגמו**, סקילה אינה כי אם להמית, ואם מת באבן אחת דיו, לכך סמוך לה ברוב מיתה, אבל רגימה היא גם לאחר שמת משליכין עליו גל גדול, לכך נאמר בה בל העדה, כל ישראל, וכיוצא בלשון זה.

(ז) ואיש כי יכה וגו', הכתובים האלה הנראין כסתומין וקלחן כמותרין כך סדורם, כבר מבואר בפרשת שמות שכל כליס ויכנו היא קטטה של הכאה וחבלה, וכן היה כאן, ולפי שהומת הרשע ולא היה שם תשלומין, וזא הכתוב ללמד משפט החובל כשאין שם מיתה, הוא מתחיל במכה כפש ומחבר לו על פי דרכו מכה כפש בהמה, ומסיים כפש תחת כפש, ועדיין לא מודע על מה נאמר, ועתה בא לעיקר הענין בתשלומי החובל, וכשנמר חזר על הראשון, כאלו אמר מה שאמרתי כפש תחת כפש, לא על מכה בהמה אמרתי שחייב לשלם בהמה תחת בהמה כי אם מכה אדם לבד יומת אבל מכה בהמה ישלמה בכל התשלומין שיחפץ, וזהו שאמר מכה בהמה ישלמה, ורק מכה אדם לבד יומת.

כג) ובני ישראל עשו במשפטי החבלה ומכת כפש כאשר נזה וגו'.

פרשת בהר.

פרשה כ"ה (א) וידבר וגו', סדר הפרשיות וחזקון מבואר בסוף פרשת פקודי.

יובל

י' יובל היא תהיה וגו', לחזוק האזוי, כמו ועבד הלוי הוא, לחזוק הסימן.
יד) ממכר, בית או שדה שמכרוהו בעליו קרוי ממכר, וכן עבד בדרך דמיון,
 שדומה לנחלה.

כג) לצמיתות, בגט אשה קראו כריתות, ומשמעות שתיהן שזה, אבל
 מפני שכל צמיתות לרעה אינו מוזכרו בנפשות ישראל, אבל
 בשדה יאמר לצמיתות, שהוא ככרת מרשות בעליו, והוא כעין עגמת כפש.
לד) ושדה מגרש וגו', על העתיד כאמר, שלא כלטוו על עגרש עד ערבות
 מואב.

לה) גר ותושב וחי, השכילו חכמי העעמים לחבר וחי לגר ותושב, ועמך כלב
 לבדו, להורות שאלה שלש תיבות דבר מוסגר הן, וסדר הכתוב והחוקת
 בו עמך, תחזיק בידו שלא ימוט, וההחזקה, הוא מפרש בפסוק הסמוך להלוותו בלא
 כסף ומרבית, וגם גר ותושב יחיה, תתן לו כדי חייו, אבל אין אהה מצווה להחזיק
 בו ולהלוותו.

פרשה כ"ו א) משכית, מזויר בצורות, וכן עברו משכיות לבב, מה
 שלבבם מצויר לתאוחס. ולפי שיש תמיה
 בראשית המקרא שם בדברי המפרשים, ראוי להזכירו. ראשית המקרא יאל מחלב
 עיכמו, ופירשו המפרשים ז"ל, יאל עיניהם מרוב חלבם, וזהו שלא כטעמיו ולא
 כדקדוקו, יאל מופסק בטפחא המפסיק, והוא זכר, ועיכים נקבה בכל המקרא,
 והיה צריך לומר יאלה או יאלו ברבוי ובטעם מחבר. והכונן שהוא מחובר לסוף המקרא
 שלפניו, יעטף שית חמם למו, ואמר יאל החמם, מחלב עיכמו, החמם כראה מתוך
 שומן עיכיהם, (דיו געומוטטהיט טיינט זוירט זויהרעט זוויגען-טאנץ הערויס) לובן
 העין קרוי שומן העין, ודוגמתו באיוב, שבע קלון, וראה עכ"י. ויגארה, כשחל
 תאודוני, ויגאה ויגדל עכ"י, כשחל תאודוני, לכך ויגאה בטעם מפסיק.

פרשת בחקתי.

ג) אם בחקותי, בחקותי וחקה שהן המאונות והמכהגות שמן האדם למקום, כמו
 שכתבר

בהקותי

שכתבר בפרשת תולדות, רגיל לשון הליכה יותר משמירה, ובמצוה רגיל יותר בלשון שמירה, ובמשפטים רגיל ברוב בעשיה.

(ד) ועץ השדה, כן רגיל הכתוב לקרא לעץ פרי.

(יב) והתהלכתי בתוככם, כמו שאמר למשה על פי הדברים האלה שתשמרו אותם, כרתי עמך ברית ללכת בקרבך.

(יג) קוממויות, העול בופף הקומה, ובשמסירין אותו כוקף וקס.

(לד) אז תרצה הארץ, כמו בראות פני אלקים ותרגי, כחה דעתך עמי אחרי שהיה בלבך עלי (הפסט דיק מיט מייר פערטרעגער), כן אחרי שהיתה

הארץ כועסת על שנות השמטות שלא היטה לה מנוחה בהן, תהיה עתה באגודה עמהן כי תשבת בהן במשפט.

(מא) ירצו את עונם, יקבלו ברגלון את עונשם, יש עון שהוא העונש.

(מב) ואף גם זאת, אע"פ שהם מאסו משפטי וגפושם געלה חקותי, אכי לא מאסתיים ולא געלתיים להפר בריתי וגו'.

(מו) אלה החקים, מוסב על כל האמור בספר הזה עד כה.

פרשה כ"ז (ב) בי יפליא, זוכן בפרשת כזיר בי יפליא לכדר כדר כזיר, וגם אלה פרשו יבדיל או יפריש. וכבר הוזכר אלל לפלא

כדר הקושי זהתמיה בפירוש זה. אמנם בשני אלה נראה לפרש על פי פשוטן, כמו

אשר עשה עמכם להפליא, ומפליא לעשות אלל מנח, עשה דברים המופלאים מדעת

אדם ומיכלתו, כך כי יפליא, ידור כדר מופלא מיכולת אדם איך יצלמנו, שיאמר

ערך כפשי עלי, זמי יערוך לו מחיר בפשו, וכל אשר לאיש יתן בעדה ואין די פריוכה,

ואמרה התורה הכודר כדר מופלא בזה, ייתן כפי שכיו כך וכך ויולא ידי כדרו, וכן

כזיר, שיאמר אזיר לה, ומשמעות הזרה היא פרישה מעניגי הגוף (ענטהאלטונג זיין), וכדר בזה מופלא מדעת אדם ויכולתו, שאי אפשר להתרחק מלרכי הגוף כלס

ואמרה התור' הכודר כדר מופלא בזה דיו להתרחק מיין ועומאה ותגלחת ויולא ידי כדרו.

(ט) כל אשר יתן ממנו, ממספר או מעדר בהמתו יהיה קדש, לכך אמר ממנו בלשון זכר.

(י לא יחליפנו, סתם חליפה הוא מגרוע למשובח ממנו, שקמים גרעו, וארזים כחליף, שקמים הם הגרועים באילנות וארזים המשובחים, וקוי ה' יחליפו כח, קשתי בידי תחליף, ויחלף שמתיו. וכן כראה פירוש בבקר כחזיר יחלף, כחזיר ימח ויחלף כח. וכפל דבריו עוד, בבקר יניץ וחלף, וחלף כח, ולערב ימולל ויבש, שאם פירושו כחזיר יעבר ויסור מן העולם, איך לערב ימולל ויבש אחר שכבר בבקר עבר והלך לו. ודהפך בתמורה שסתמה ממשובח לגרוע, כבודם בקלון אמיר, וימירו את כבודם בתבנית וגו', המיר כבודו בלא יועיל, חלק עמי ימיר, האויב ימיר חלק עמי הטוב ברע ממנו, וריחו לא גמר, מטוב לרע. כמר כפעל מורש מור, במשקל וכסב הגבול. ועתה מרש האחרון יחלה כדרכו, טוב ברע הוא פירוש ללא ימירנו, ורע בטוב ללא יחליפנו, ויש שנדחק למצוא לו הבדל אחר ללא צורך.

ספר במדבר.

פרשה א' (ב) לגלגלותם, ייתכן שבא להורות שימנו אותם אחד אחד, ולא שנים שנים וכיוצא, ואף שאמר בשמותם יש לטעות ולומר שאם הם אחד לשנים ויותר, לאחד ימנו, לכך אמר לגלגלותם.

פרשה ד' (כ) כבלע את הקדש, פעם אמר שלמה פי רשעים יבסה חמם, ופעם, פי רשעים יבלע חמם, זה ראיה ברורה לפירוש רש"י ז"ל, שפירש כבלע כסה, וסותר פי' הרשב"ם, שפי' שהוא הריסה וחרבן, גם אם סילוק כלי הקדש באשר ללוויים שלא יראו סלוקם, מכ"ש שראוי לאסור להם הורדת הקרשים והמשכן שיש לקראו הריסה יותר מסלוק כלים ממקום למקום.

פרשת נשא.

פרשה ה' (י"ב) ומעלה, הפגוס בקדושה קרוי מועל, והאשה מקודשת לבעלה, וזאת פגמה בקדושתה. ומפני שכל מעילה לא במאז כי אם בקדש, דרשו ז"ל מעלה בשני אישים וכו', ונאמר קסם על שפתי מן א נ I 16 מלך

נשא

מוֹלךְ בַּמִּשְׁפָּט לֹא יִמְעַל פִּיּוֹ, פִּי' דַּבְּרֵי הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הֵם כַּקֶּסֶם שְׂבוּעִים צוּ מֵאֲמִיכִיו, אֲבָל מוֹטֵל עֲלָיו שְׁפִיו לֹא יִמְעַל בְּקִדּוּשׁ מִשְׁפָּט, כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֲלֻקִּים הוּא, יִמְעַל כְּאֲמֹר עַל פִּיו לֹא עַל הַמֶּלֶךְ.

פרשת בהעלותך.

פרשה ח' (ב) אל מוֹל פְּנֵי הַמְּכֹרֶה, כְּמוֹ אֵל מוֹל פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ, אֵל מוֹל הַהָר הַהוּא, וְדוּמִיָּהוּן, שְׁפִירוֹשׁ כֻּלָּם אֵל מוֹל אֹתוֹ דַּבֵּר הַבְּאֵמֶר צִדּוֹ, וְאִם הִיא פִירוֹשׁוֹ אֵל מִלַּל הַשְּׁלַחַן, כְּפִי' רַשָּׁ"ס וְהֶאֱבִ"ע, הִיא צִדִּיק לְכַתּוּב אֵל מוֹל פְּנֵי הַשְּׁלַחַן. מְכֹרֶה אֵיכָה אֵלֵּא הַקָּה הַאֲמִעִי, וְכֹל הָאֲחֵרִים נִקְרָאִין קְנֵי הַמְּכֹרֶה.

פרשה י' (ט) והריעותם בַּחֲזוֹנֹתַי, אֵין הַחֲזוֹנֹת עוֹשׂוֹת מַלְחָמָה וְלֹא שׁוֹבְרוֹת מַלְחָמָה, אֲבָל הַנְּרָאָה בְּפִירוֹשׁ הַכְּתוּב לְאִמְתּוֹ הוּא כֶּךְ, יָדוּעַ שְׁעִיקָר מִשְׁמַעוֹת הַרִיעַ וְתַרְוַעָה הוּא הַרְמַת קוֹל כְּאֲחוֹן, (זִיגַעַס - גַּעֲטָרִי"ח,) כְּמוֹ, וִירִיעוּ הַעַס, עֲלֵי פִלְשֶׁת אֲתַרְוַעָה, הַרִיעוּ כִּי עָשָׂה ה', וְכֵן רֹבֵן. וְאֲמֵר הַכְּתוּב וְכִי תִבְנֹאוּ מַלְחָמָה עַל אֹיְבֵיכֶם וּמִיד בְּנֹאֲלֵיכֶם תִּרְיָמוּ קוֹל עֲבוֹת גְּבוּרָה בַּחֲזוֹנֹתַי, שִׁיְהִיָּה לְכַסֵּס בְּמוֹחַ כְּכוּן בִּישׁוּעָתִי כֹּאֲלוֹ כִּבֵּר כְּחַתָּם, וְנוֹשַׁעְתָּם מֵאֹיְבֵיכֶם, עַקֵּב כִּי בַטַּחַתָּם בִּי בִלְבַב שֵׁלֶם.

לג) לתור לְהֵס וּגו', גַּם בַּשְּׁכוּן הַעֵבֶן לֹא יָדְעוּ עוֹד מִקּוֹס תַּחְנוּתָם, כִּי הַעוֹמֵד תַּחַת הַעֵבֶן פֶּה, עוֹדֵנו תַּחְתּוֹ בִּלְכַתּוֹ כְּבַרַת אֶרֶץ הַלְּאָה, וְהִיא הָאֲרוֹן כּוֹסַע לַפְּנִיָּהם דֶּרֶךְ מוֹעֵט לְתוֹר לְהֵס מִקּוֹס חֲנִיָּה.

לד) שובה ה' אֵל רַבְּבוֹת אֲלֵפֵי וּגו', שִׁישׁוּב מִמִּקּוֹס שֶׁשְׁכַן אֵל רַבְּבוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חוֹנִים עִתָּהּ, וְכֵן וְיִשׁוּבוּ יְרוּשָׁלַיִם, אֵל יְרוּשָׁלַיִם, וְיִשׁוּבוּ שׁוּמְרוֹן, אֵל שׁוּמְרוֹן.

פרשה י"א (יז) מן הַרוּחַ אֲשֶׁר שׁוֹפַע עֲלֶיךָ תִּמִּיד.

טז ב 2 16 אשה

בהעלותך

סב

פרשה י"ב א) אשה כושית, לא אמר כושית, כמו שיאמר וירך הכושי, ויאמר אל הכושי, היהפוך כושי עורו, אלאל אשה

כושית, זהו כעין סמך שלא כושית היתה כי אם שחרמורת, וחסדוהו שמפני פרישות כשא כואת שלא להנות מיופה, ואמרו הרק אך במשה וגו', ומה לו להתחסד יותר ממנו.

ו) במראָה, באספקלריא אני מתודע אליו (זין טפיעל) ולא במראָה

ממש, הרבות נקראות מראות הנבואות, והאחת מראָה.

ה) ומראָה, מראה פנים ממש ולא באספקלריא, וגם לא בחידות. ולא

בחידות, עכין לעצמו.

יא) אל כא תשית וגו', כמו כאשר יושפת עליו וגו' ואם כופר יושפת עליו, אל

כא תתן עליכו עוכש, חטאת כמו זאת תהיה חטאת מזרים, עוכש

מזרים, ומה הוא העוכש, אל תהי כמת וגו'.

יב) אל כא תהי אחותנו במות הזה אשר בצאתו מרחם אמו, ויראו והנה כאכל

חצי בשרו במעי אמו, וחציו קים ויאל. לאמר הלא גם שנינו כואלנו

וחטאנו פה אחד, וכחוטא אחד כחשבנו, והיא כגועה ומוכה, ואני ילאתי כקי ופלע.

ויאכל, וכבר כאכל חצי בשרו טרם לאתו מרחם, ולמען סבב פני הדבר,

התחפש וילט דבריו במשל לכפל טמון, וכשען על צינת אחיו, כי הוא

יבין מזימות לבו.

יג) רפא כא לה, וכן ושב ורפא לו, מי ירפא לך.

פרשת שלח לך.

פרשה י"ז ב) שלח לך, אחר שבקשו ישראל את הדבר כדרך הארץ,

כמו ששלח משה ליעזר, ויהושע ליריחה, וייעצ

בעיני משה, למען ישמעו מפי י"ב אנשים נקובים, כי כמוגו יושבי הארץ ורפתה

לוחם, ולמען בעיניהם יראו את טוב הארץ ושבתה, ויתנו עדיהם לישראל, ואף

שמודעת זאת בארץ, יהיה לב כלם ככון בטוח בטובתה, והו שאמר וייעצ בעיני הדבר

וגו'. וישונו ויאמרו טובה הארץ וגו'. ובכל זאת לא אביתם לעלות מפחד אויב על

דברי

שְׁלַח לך

דברי המרגלים, אשר לא עלתה על לבי, אחר כל הגדולות אשר ראו עיניכם.
יח) העם היושב וגו', מפרש האחרון תחלה כמנהגו.

החוק הוא, חוק לב וכביר רוח, (אווהטפֿוֹן, קיהו,) הרפה ידיים וכמוג לב הוא, (אווהטאָס) כמו רפתה דמשק, ורפו זה כל ידים, ולא אמר העצום הוא אם חלש, שדבר כזה אין קל למרגלי ארץ להתבונן, אבל קל להכיר בין אביר לב לככה רוח וכעצב. וזה עיקר כוונת משה ע"ה, כמבואר למעלה, ולכך כשאמרו המרגלים כי עז העם, עזי פנים ואבירי לב, כהה בהם כלב לאמר סר אלם וכתעלפו, כמו שיתבאר.

יט) הטובה היא באויר מזוג ומבריא ובמיני מגדכות הרבה, ומעינות טובות. כמו שפירש רש"י ז"ל.

כב) וחברון, שנקראת כך עתה (בימי משה) וגם בימי אברהם, היה שמה לפנים בימי קדם, קרית ארבע, על שם ארבע האדם הגדול בענקים, כי היא עיר ישנה מאוד מימות עולם, כי כבכתה שבע שנים לפני לועז מנרים.

כח) ילירי הענק, לא כתבדור למה קורא בניו ילירים, שזהו שם בני שפחות, ילירי בית, וכן כאמר בגלית ואחיו, ילירי הרפה, ולא אמר בני הרפה, גם התרגום המכונה על שם יוכתן, מתרגם ילירי הענק במשמעות ילירי בית, ולמטה קוראין בני ענק, ובלא ה"א הידיעה.

פרשה י"ד א) ותשא כל העדה וגו', כמו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו, קולו מוסב לשתייהן, לישא ולישמיע, וכן זה מחובר לותשא ולויתנו.

ט) סר אלם מעליהם ותך השמש על ראשם ויתעלפו, כמו שכאמר בזוהר כשיבש הקיקיון, ותך השמש וגו' ויתעלף. והוא דמיון למורד לבבם ורפיון ידם.

יא) ינאצוני, עיקר כיאוך הוא לעג וקלס, (פֿערההגטן, פֿערההטען,) כמו באזו כל תוכחתי, ינאץ אויב שמך, באזו שמך, ודומיהן. אבל

שלח לד

כג

אבל מפני שלעג וקלם גורמין קלף וחמה, הוא בא לפעמים במשמעות זה, אבל ברוב המקומות ישמש במשמעו הראשון.

יח) פוקד עון אבות וגו', זה יוכיח כי גם הוא מהמדות הטובות והחסדים כחשב, כמבואר ב"ג מדות, שמפני כך מוזכרו משה כאן בתפלתו.

כ) סלחתי כדברך, ולא אשלם להם לנדם כל גמולם הראוי להם, כי אם כמו שאמרת לפקוד עונם על שלשים ורבעים, למען לא ישאו כל העון בדור אחד, וזהו שאמר כי כל האנשים וגו', ובניהם יהיו רועים וגו', ויעלו חלק מהגמול, ודוד אמר וישא ידו וגו' ולזרוחם בארצות.

כז) עד מתי וגו', ראה כי עודם עומדים במרים ותלונותם.

לד) תנואתי, מרגלים הכיאו את לבבכם מבוא אל הארץ, (הצבען חייר הערן צבגענייגט געטאכט), זאת היא תנואתכם, ועתה תדעו את תנואתי (איינע צבנייגויג), מהביא אתכם שמה.

מד) ויעפילו, כמו הנה עופלה לא ישרה נפשו זו, האמור בצבוכדכר, נפשו כפוחה כסיר נפוח, (זויין בחיזענד), ולא ישרה זו.

מה) ויכתום, במקום ויכתחום, וכן והם תכו במקום תככו.

פרשה ט"ז כג) לדורותיכם, מחובר לתחלת המקרא, אשר לזה אליכם ביד משה לדורותיכם, לעשות לדורות עולם.

לב) מקושש עזים, כמו והנני מקוששת שכים עזים, לקט או תלש מעט עזים דקים.

לט) והיה לכם פתיל התכלת גם הוא לצינת, ולא על כלו כאמר, כי איך יאמר והיה לכם הצינת לצינת. אבל וראיתם אותו על כלו כאמר.

פרשת קרה.

פרשה י"ח י"א) לכל תנופות בני ישראל, טעם הסגול שבישראל מלמד שהוא

קרח

שהוא כלל לכל מתנות קדש וקדשים, שאם כאמר דוקא על הדברים הצריכים תמונה, היה הסגול בתיבת מתנס, ואפשר שבספרי רש"י ז"ל היה כמלא טעם אחר.

בא) חלק עבודתם, שנים בפרשה ואין להם דומה במקרא, וזה מלמד דעת הכתובים האלה שמקלתן כסתומין ומיותרין, שכבר כתברר שסתם חליפה היא מגרוע למשובח, וכן ממעט לרב. והמעשר הרב הזה שכתן ללויים בשכר עבודתם, הוא כראה ביותר מדאי, ואמר הכתוב אזי כתי לכס המעשר בישראל, והוא מרובה ומשובח מזדי עבודתכם באהל מועד, שאיכה רבת העמל והגיעה ליעול בשכרה המעשר הרב מכל ישראל, לכן אצוה לכם ליתן ממנו חלק לכהנים מעשר מן המעשר, ואז לא תשאו עליו, על השכר הרב ההוא חטא, לא תעכשו עליו, כאלו חללתם קדשי בני ישראל ליעול מהם יותר מהראוי, ולא תמותו, וזהו ולא תשאו עליו חטא אם תריתו את חלבו ממנו, כל מה שמפרישין לכבודו יתברך קרוי חלב, (כמו שבתב הרמב"ם בהלכות מאכלות האסורות) וקורא כאן תרומת מעשר חלב, ובכך את קדשי בני ישראל לא תחללו וגו'.

פרשת חקת

פרשה י"ט (ב) זאת חקת התורה, אין דומה לו בכל המצוות שבתורה, וכן בפרשת מטות זאת חקת התורה, שגם הוא על מצות פרה באמר, כמו שכתבר שם בעז"ה. ולפי פשוט משפט הלשון, כתוב כן בפרה, לפי שיש בעיני הפרשה שתי דרכי ידיעות, ידיעת טומאה באיזה דרך כטמא האדם והכלים, וידיעת טהרתה, האיך יטהרו מטומאתם. בטומאה אין בה מעשה, שהיא צאה מאליה, שגם כל אשר באהל יטמא. ובטהרה יש בה מעשה ההזאה והטבילה, וחקתה בכל מקום בכתוב היא במצוה שיש בה מעשה, כגון זאת חקת הפסח, חקת עולם תחגוהו, לחקת משפט, וכן כלם. אבל תורה כקרא למוד כל דבר מועיל להמתלמד, בין למעשה בין לאזהרה, או כל ידיעה שיש בה מועיל. לכך אמר בפרה, זאת חקת התורה, שהוא בולל ידיעת הטומאה וגם טהרתה, ובשמגיע להודיע דרכי הטומאה

הטומאה לבד, יאמר וזאת התורה, שהטומאה לבדה אין לומר עליה חקה, ומן ולקחו
 לממא ואילך סומך על תחלת דבריו וזאת חקת התורה, שגם זה בכללו.
טו) צמוד פתיל, לפי פשוטו למיד הוא. הכסוי שהוא כלמד ומהודק על הכלי,
 ופתיל פישו, שמסובב בשעת הכסוי להדקו יפה, (ועדוההט),
 בדרך שמסבין כסוי הכלי לתוך פיו כשבאין להדקו יפה. שכל פתל סבוב הוא, לכך
 נקרא החוט פתיל שבעשה על ידי סבוב, וכן נפתולי אלקים וגו', כמבואר שם.

כא) ומוזה מי וגו', לא כאמר כאן לא עומאה ולא רחילה ככל כבוס בגדים
 בתורה, וחז"ל קבלו שהמוזה טהור מכל עומאה, ולולא זאת היה
 מקום למערער לומר אף שגופו טהור שאפשר לו שלא לנגוע במים, כי אם אוחז
 בגבעולין ומזה, מכל מקום רגלים לדבר שזשעת ההואה כטפו מים על בגדיו, ויכבסם,
 וקבלת חכמים תכריע.

פרשה כ' א) ויבואו בני ישראל וגו', אמרו באגדה ואחריה כל ישרי לב
 המפרשים ז"ל, כי ביאה זאת בשנת הארבעים
 היתה, וסמכו על דרוש בני ישראל כל העדה, עדה השלמה שכבר מתו הרונגים,
 ואם קבלה היא אין להשיב, ואם לאו, תשובות הרבה בדבר, א' הרי גם למטה
 בנאום להר ההר, כאמר בני ישראל כל העדה, וקרוב לעשרים פעמים כאמר כל
 העדה קודם ביאה זאת. ב' אם באו בשנת הארבעים לקדש מדבר צין, ולא פשתהו
 שם כי אם ד' חדשים, כי באחד לחדש החמשי באו להר ההר, מה זה שאמר ותשבנו
 בקדש ימים רבים. ובעל סדר עולם ז"ל כתב, שעל קדש ברכע כאמר, ואין ספק
 שהוקשה לו מה שאמר הקב"ה למשה בשנה השנית אחר חטא המרגלים, ועתה פנו
 לכם וסעו המדברה דרך ים סוף, ועוד נאמר שם מחר פנו וסעו לכם וגו', נמצא
 שכבר ילאו מקדש ברכע בשנה השנית, לכך כתב הוא ז"ל, שאמר שנסעו משם חזרו
 שמה, וכשתהו שם י"ט שנה, כדי לקיים הדרוש כימים אשר ישבתם. אך מלבד שכל
 זה דברי נבואה, שאין מזה רמז בתורה, האף מיישב דברי משה שאמר והימים אשר
 הלכנו מקדש ברכע עד אשר עברנו את כחל זרד שלשים ושמונה שנה; הרי צרור מלל
 שלא

חקרת

שלא ראו קדש ברכע כל שלשים ושמונה שנה, הכי אמר אשר הלכנו פעם ראשונה, ג', מה חשאה שנת הארבעים לשאת משא כל הרעות לצדה, מיתת מרים, וחוסר המים, ומכשול הסלע, ומעשה בלעם ושטים, ומיתת הנדיקים, ומכל ל"ח שנים הכותרות, אין זכר בתורה מה הי' להם לישראל. ד', כאמר בדברי יפתח למלך בני עמון, ולא שמע מלך אדום, וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש, זה יורה שגם אחר ששלחו למלך אדום ומיאן להעבירם ישבו עוד בקדש ישיבת קבע, ככל וישב וישבו, ולמדרשו לא עשו שם בכלל אלא ד' חדשים, והדבר ידוע שהשלוח למלך אדום לצד, ותשובת מיאון, ושלוח השני. לאמר במסלה בעלה, ומיאון, לא ליום וליומים היה, ומתי ישבו בקדש ישיבת קבע. לבן למען תהיה תורת ה' תמימה בלי ערעור וסתירה, ויכוחו כל הכתובים על מכותם, מוטב להניח דברי היחיד באגדה, וללכת בדרך מסלול אחר, הולך דרך ואו לים לא יתעו בו. הדבר ידוע שדרך הכתוב לפעמים לסמוך שני עיכויים יחד, והמה מופלגים זה מזה בזמניהם הרבה, כגון וכל הבת תחיון, וילך איש מבית לוי, ולמקנהו עשה סכות ויבא יעקב שלם וגו', בימים ההם אין מלך בישראל ויהי איש אחד מן הרמתיים וגו', וכן עוד אחרים. ועתה ענין הדברים כך הוא, בשנה השנית מיד אחר המעפילים עשה משה כאשר כלטוה, ונסעו מקדש ברכע ופכו להמדבר דרך ים סוף, ונעו ונדו אכה ואכה, כמו שנאמר ויביעם במדבר וגו', ועשו חלק מהמסעות שבפרשת אלה מסעי, ויצאתן המסעות פעם הסדרתן מהר שעיר, פעם התקרבו אליו, ועל זה כאמר וכסב את הר שעיר ימים רבים, שכל העקוס מדרך הישר קרוי כסבה בכתוב, ויסב א' את העם, גת יסוב, וכסב הגבול, וכן הרבה. ואחר שכעלטו בצלה הנודים כעשר או כט"ו שנים או סמוך להן, יחזרו ופכו לצד ככען, ועשו יתר המסעות עד מוסרה, ומשם לקדש מדבר צין. והדעת נוטה שמוסרה זאת, היא לרגלי הר ההר או קרובה לו, כמו שיתבאר למטה. ובתוך אותן השנים אירע מעשה קרח, ונבאו לקדש מדבר צין בשנת העשרים או סמוך לה, ומיתת מרים אף שבסמכה לציאת קדש, אין הברח שהמעשים חכופים, כמבואר למעלה. וכן חוסר המים אין הברח לפי פשוטו לומר שהיה סמוך למיתתה, לולא הדחש הידוע, וגם אין מזה ממצות התורה לומר שמעשה הסלע בשנת הארבעים דוקא היה, הלא פיהו ית' צוה לאמר לכן לא תביאו בנזף את ישראל לנזף

חקת

סה

לבוש שמה, ובהגיע התור כסתלקו הנדיקים איש בחדשו, וישבו ישראל בקדש זו של מדבר בין ימים רבים, ובהם שלחו למלך אדום ומלך מואב, וכשמיאנו, ישבו עוד שם ימים רבים כדברי יפתח, וכאשר כסעו מקדש זו, חזרו על עקבם שבע המסעות שמשם עד מוסרה, והיא אלל הר ההר, ומה שנאמר ויחנו בהר ההר, לא שעל גבי ההר חנו, שהרי נאמר והעל את אהרן הר ההר, הרי שלמטה חנו, וכן רב לכם שבת בהר הזה, אלל הר הזה, שהרי לא על גבי הר סיני ישבו, ומה שנאמר למטה ויסעו מקדש ויבואו הר ההר, לא מיד באלאתם מקדש באו להר ההר, אלא אחר שעשו למפרע אותן שבע מסעות שהזכרו בסדר מסעי, אלא שלא חש הכתוב להזכירם כאן, שאין כאן ספור סדר מסעיהם, ומכל שכן בפרשת אלה מסעי אחר שהזכיר כל המסעות עד קדש, שאין צורך להזכיר פעם שנית אותן שבע האחרונות בדרך חזרתם, שהזכיר עתה כרגע בדרך ביאתם לקדש, וכתב סתם ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר, לפי שאין כונת הכתוב לא שם ולא באן אלא להודיע מיתת אהרן בהר ההר. ולפי שבחניית מוסרה מת אהרן, כתוב במשנה תורה שם מת אהרן, שם סמוך להר ההר, ובכך כל הכתובים על מקומם יבואו שלמים ונאמנים, והדרוש לקבל שכן. ועוד יתבאר במשנה תורה בפסוק ונסע וגו'.

(ו) בזפני הקהל, מבואר בבראשית שבאלאת מאת פני מלך וגדול יאמר מלפני, מלפניו, וכלן דיו לומר מפני, שהוא כמו מאת או מעם, ולא כמי שדמה שזאת היתה בגנת משה שממלט מפחד העם, לא עלתה על דעת הכתוב בואת, ועל פניהם גפלו לתפלה.

(ח) המטה, שפרח וגמל שקדים, והוא לאות לבני מרי, ולכך אמר להם המורים, עודכם היום במריבם, ולא הועיל המטה. **הסלע,** לפי פשוטו אין זה הנור, שסלע ונור שני מינים שונים הם. גם ה"א הסלע, מורה לפי פשוטו שלא היה שם בי אש סלע זה לבד, ויתכן בו ה"א הידיעה.

(יא) במטהו, במטה שבדודו בעת, אף שהיה מטה אהרן, יש לקראו עתה מטהו, שבדודו.

(יב) לא האמתת בני, מבואר בפרשת בשלח, שהאמתת הסמוכה לבי"ת היא

חקת

הבטחון צמי שמאמינים בו שביכולתו לעשות ככל חפצו קטן כגדול, והם כשאו וכתבו
בדבר אם לדבר בו כמשמעות ודברתם, אם להכות, על שזוה לקחת בידם המטה.
ואולי כרגע כועזו יחדו למעט בנם, וזאת היתה השגה, כי מלך האדם טוב למעט
בנם, שאם די לו במועט אל יעזז לבקש המרובה, אם אין שם חסרון בקדושת השם,
אבל מזדו יתברך אין בין פלא לפלא ולא כלום קטן כגדול כמוהו כאין כגדו, והיה שם
חסרון בקדושת שמו, וזהו שאמר יען לא האמנתם בי כי מזרי אין בין פלא לפלא כל
מאומה, והיה לכם להקדישני לעיני קטני אמנה כאלה.

כב) ויסעו, לאחר זמן, בשכנת הארבעים, הסמיכות אין ראיה לתכיפות
המעשים, כמבואר למעלה.

הר ההר, קרוב להר ההר, וחנייתם היתה מוסרה, כמוזכר לעיל.

פרשה כ"א א' מלך ערד, האב"ע הביא כאן דברי מכחש ללא זורק,
וככשל בלשוכו לומר שהוא בעבר הירדן, והכתוב
אומר יושב הכנב.

י"ג) היוצא, ארכון היוצא מגבול האמורי.

יד) על כן יאמר על ארכון וכשען לגבול מואב, שהוא מחוצר לגבול מואב,
כאלו כשען עליו.

טז) בארה, מה שכתב הרשב"ם שהוא הסלע לא יתכן כלל, שהסלע בקדש
מדבר אין, ומשם עד בארה עשו כמה מסעות לצד דרום,
ואחריהם ללפון, אחרי שסבבו ארץ אדום ומואב, כמו שאמר כאן ובסדר המסעות,
אבל הבאר הזאת אם אינה אותה של רפידיס שהיא תקפת מסעות מים סוף, שאפשר
שקלה מזרח מואב שנסעו שם עכשיו סמוך לרפידיס הוא, יש לפרש שישראל חפרו
בארץ זיה ההיא, ומלאו מים בדרך פלא, כמו שאמר ואתנה להם מים, ואמר שרים
וכדיבי עם, על משה וכשיאי ישראל, ואמר במחקק במשענותם בדרך דמיון ושירה,
כאלו חפרוה בדרך זה.

כ) וזבמות, היא צמות בעל, כסעו אל הגיא וגו', והוא נקרא גיא ראש
הפסגה, הגיא אשר לרגלי ראש הפסגה, לכך כאמר למשה

חקת

סו

כשישב ישראל בניה, עלה ראש הפסגה, כך כראש שמקרא קצר הוא ומצמות הניא, גיא ראש הפסגה, כמו גיא הכבועים, גיא המון גוג. והאב"ע כתב שהניא היא בראש הפסגה, ודברי תימה הם.

כד (כי) עז גבול בני עמון ולא יכול סיחון לכבשו ולטהרו לישראל כמו שטיהר מואב.

כט (אברת) וגו', כל זאת אמרו על מואבים שיבנו עד ארכון, אבל אותם שמעבר ארכון שקטו על שמריהם מעולם, ועליהם אמר ישעיה וירמיה שאכן מואב מכעוריו וכל העכין, והאחרים כבר אמר זכרם בימי משה.

פרשת בלק.

פרשה כ"ב ג ויגר, אימת מות קרויה מגור, מגורי אל חרב היו עמי, גורו לכס מפני חרב, וכן כלס, חוץ מלולא כעס אויב אגור, ולכך פירשו רש"י ז"ל לשון אסיפה.

יב (לא) תלך עמם, אחת דבר אלקים כל ילך, והוא לא אמר כואש אולי יקלל, וכסהו שנית לאמר הדבר אשר אדבר אליך תהיה מוכרת לדבר, ומה צלע בלכתך, ועודכו לא ישוב, וכסהו שלשית, כי כל אלה יפעל עם גבר, והפחיד את האתון להטותה מני דרך, לא עשתה כזאת מתמול שלשם, אולי יפקח עיניו וראה כי חתמים בדרכו ולא תללם, ואחרי הטוח עיניו מראות, כגלה אליו ברחמיו ולמדו דעת, כי חדר דרכו לכבוד, ולא יתכנו לדבר כי אם אשר ישים בפיו, או אז יקיץ משבתו והתודה את אשר חטא, והוא ברעתו עכהו כמתגבגב אם רע בעיניך וגו', עתה הכיחו ברוע לבבו והלך לו.

כג (ותלך) צדה ותרחק מן השרים, ובכטיה שנית הרחיקה יותר.

כט (התעללת) צי, יסרתני וענית אותי עד מות בהתול ולחוק.

לג (אולי) במתה (עוד) מפני, ומקרא קצר הוא, ואף שאין דרך לכנות, תשוב אחר עד שתוכל לכנות, ויש מפרש אולי כמתה מעל פני, כלומר אולי לא בטתה ללדדין ועברה את פני, ולא יתכן שאם לא יאבה המלאך איך אפשר לעבור את פניו.

אקרה

בלק

פרשה כ"ג טו אקרה במקום אתקרה בהפעל (ויזו איך סערפיעגן).
כב) עמל, עמל ואון ישמשו לשני משמעות, פעמים הם עון ורשע, כמו
ואון ועמל בקרבה, כי אתה עמל וכעם תראה, ואיש און מחשבותיו,
זרעי און וחשבי עמל, ופעמים הם צרה ולוקה, אדם לעמל יולד, לא יאונה לצדיק
כל און, כל צרה, ותקצר נפשו בעמל ישראל, בצרת ישראל (קיוויה) ורהבס עמל
ואון, כל גאונס ופארס צרה ולוקה, וכך משמעו כאן. וזהו שמסיים ה' אלקיו עמו,
משמרו מכל צרה, שכן משמעות כל לשון ה' או אלקים עמו.
ותרועת מלך צו, לפי עומק פשוטו, פירושו קול כנחון מלך עולם ית', צו,
כי לא כמלא בשום מקום תרועה במשמעות אהבה וריעות, וכן חז"ל
הצינוהו במשמעות סתם תרועה, שהיא הרמת קול כנחון, כמבואר בפרשת בהעלותך,
וכן זה, תמיד בקרבן קול תרועת מלך.

כג) בעת יאמר, אמת וקיס כי כאמר תמיד ליעקב מה פעל הקצ"ה.
פעל, לא כמלא בדברי מפרשי המקרא ז"ל דבר ברור במשמעות פעל, ולפי שי
תועלת בידיעתו להבין מקראות הרבה, ראוי לדבר צו במקום הזה. כל
דבר הנעשה יש לקראו מעשה, אבל אין לקראו פעולה, שאין משפט הלשון לומר
פעלתם שלחן, תפעל בית, פעל בגד, וכיוצא. כי הפעולה אינה כי אם תכלית
המעשה שבעבורו נעשה וכגמר, ולכך נקרא שכל המעשה פעולה, לא תלין פעולת
שכיר, שברו אתו ופעולתו לפכיו, ומפני שאין מעשה ושום דבר תחת השמש שלא
יהיה צו טובה או רעה, כמו שמבואר בבראשית, לכן תמלא כמעט כל פעולה בטובה
או ברעה, פועל צדק, פעולת צדיק לחיים, פועל ישועות, פעלת לחוסים צד,
פועלי און, פועלי שקר, לא פעלו עולה, ודומיהן. ואמר בדרך דמיון בשחת
יפעל, שאין זה שחת ממש, אלא הוא מכנה פעולת הרשע לשחת להפיל צו בני אדם.
ורק בישיעה אמר לליצנותא דע"ז יפעל אל, ופעל בפחם, אך אין זה תחלת משמעו,
ואמר כאן מה פעל אל, מה הוא תכלית מעשהו, (ויזס ער סערריבטעט האנט) וכן
פירוש לפעולות אדם בדבר שפתיך, באותה פרשה הזכיר דוד דרכיו הישרים, ואמר
מלפניך משפטי יא, מאתך לדרך יא משפטי, כי עיניך תחזיקה משרים שבי, בחכת
לבי, פקדת לבי בליטה היפה לצדיקה, צרפתי כל תמלא עולתה צי, זמותי, אם
זמותי

זמתי זמת און, כל יעבר את פי, לא הולאתי האון מפי, וההגיון אינו עושה רושם, וכן אמר שלמה, אם כבלת בהתנשא ואם זמות, יד לפה, פי' אם בזה כבלה בלבדך להיות מתנשא ומתנאה ואם זמות זמה רעה, שים ירך על פיך, והחרש, ואמר עוד לפעולות אדם, אודות פעולות אדם הטובות והרעות, החלויות בדבש שפתיך, והן הטובות שזוית עליהן והרעות שהזהרת מהן, אני שמרתי אורחות פרייץ, פריץ היא חיה רעה, כמו שכאמר ופריץ חיות כל יעלכך. ודרך הרבה חיות, שומרות מעגל רגלם שדרכו בהם בצאתם לטרף, ולא יטו ממנו ימין ושמאל בשוכס אל מעוכתם, כן העידו יודעי יד, כן שמרתי אורחות פריץ, תמוך אשורי במעגלותיך כל כמוטו פעמי.

פרשה כ"ד (ג) נאם, שם במשקל גבול, כרוב, ומשמעו דבר אלקים, וכאוס בלעם, פירושו דבר אלקים צפי בלעם, וכן כלם מאין יוצא. ולא יתכן להשתמש בו בדברי חול, כמו שרגיל בדברי פייטנים, ואף שנמצא פעם אחת בלשון משכה ונומיתי לו, אין מזה ראיה שהוא מגזרת כאס, ואף אם הוא מגזרתו, לשון חכמים הוא, אבל אינו מעולם לשון עברי, ופעם אחת נמצא בכתוב בפעולה ללעג ונחוק על כביאי שקר, הלוקחים לשוכס ויכאמו כאס, שניהם ללעג על הרשעים, הלוקחים לשוכס, כאלו לשוכס מדברת לקח, שהוא דבור מוסר ולמוד דעת, כמו יערף כמטר לקחי, ויכאמו כאס, פותחים כל שקריהם בנאם, כאלו הוא דבר אלקים וכבואה, אבל אין משפטו להתפעל, לומר כאמו כאמת גאמתם, וכאם פשע לרשע, פי' כאס של פשע יש לו לרשע, דוגמת מוסר אוילים אולת, שיתבאר למטה, כך דבור של רשע אף אם מתחיל בנאם, דבור של פשע הוא, בקרב לבי, כלומר לפי דעתי ומבינת לבי כן הוא, ובמה אדע כי פשע הוא, כי אין סחד אלקים לנגד עיניו, הרי הוא מורד באלקים, ולכן כל דבריו דברי מרידה, ידוע כי כל פשע הוא מרידה מקטן לגדול, כמו שמבואר בפרשת ויחי, וכן אמרו חז"ל פשעים אלו המורדים, ואמר עוד כי החליק וגו' דברי פיו און ומרמה וגו', וכן פי' מוסר אוילים אולת, גם מוסר שבפי אוילים, אולת וכלימה הוא, אוילים ידוע שהם אנשי תהפוכות האומרים לרע טוב, מדברים גדולות ללכוד פתאים ברשת שפתם, ואיש תבוכות יצחק לקול המולס, ואמר כי גם המוסר שבפיהם הוא אולת ותהפוכות.

בלק

וכן אמר שלמה על המתפתה לאשת זנוכים, הולך אחריה פתאם כשור למצח יבא, מבלי דעת כי דרך מות ידרוך, וכעכס (יבא) אל מוסר אויל, עכסה שם אשה, עכסה צחו, ועכס שם זכר, והדברים מראין שהיה מקדם איש כודע לדורו לבער חסר לב ושמו עכס, וכנו לכל גבער מדעת אדם, עכס, על שמו, כמו שקראה איזבל ליהוא, זמרי, על שהרג אדוכיו כמוהו, וכנו לכל סוחר, ככעני, על שהיו הככענים ראשית התגרים. ואמר שלמה על המתפתה לזרה, שהולך אחריה כעכס פתי חסר לב יבא אל מוסר אויל, לשמוע מוסר מפיו, ולא ידע כי תחת לשונו עמל ואון ודברי בלע דבריו, וכן מוסר הבלים עץ הוא, האליל ההבל שהוא מוסר בעיני עובדיו, עץ הוא. וכן אמר איזב מוסר כלימתי אשמע, אני שומע מוסר שהוא לי לכלימה.

ז) **מאנג**, ראשית מלכים, בי ראשית גוים עמלק.

יד) **איעצך**, אשרי קן, (ווערדע דיר ווזהל דמטהען) ואגידה לך תחלה אשר יעשה וגו'.

יט) **וירד**, ועוד ירדה אחד לעתיד מיעקב וגו', והאביר שריד מכל עיר ועיר.

פרשה ב"ח ג) **ויהר**, וגו' והחל הכנף, ועוד לא שב אפו, וצוה להוקע החוטאים בעדים והתראה החייבים מיתה ביד.

אדם, ועוד לא שככה חמתו, ואמר משה הרגו איש אנשיו הגלמדים לע"ז וגו', גם אם לא חטאו בזכות מואב, ובכל זאת עוד ידו כעויה, עד בוא פינחס והשיב את חמתו. כך נראה ענינו על פי דעת רש"י ז"ל מפי אונקלוס שלא לקח ראשי העם כי אם שיעמדו על המשפט, ולולא דבריהם ז"ל, היה מקום לומר שזוה לקחת את הראשים מן העם שהרשיעו לחטוא, הגדולים שבהם ראשי צתי אבות שגכשלו בעון בזמרי, ואחר כך זוה משה להרוג בחרב שאר החוטאים מההמון.

פרשת פינחס

יב) **את** צדיתי, צרית שלום, ומפרש והולך למה תהיה הצרית שלום.

יז) **את** המדינים, אם אלה המדינים שגר משה ע"ה בתוכם, יש לתמוה האין הרחיק.

פרשת פינחס

הרחיק לרעות לאן יתרו עד הר האלקים, שהוא רחוק מול מקצוע מורח דרומי של כנען, ואלה המדיינים שכני מואב בעבר הירדן מורחה קרוב אלל הירדן, וקרוב לשמוע כי צימי קדם ילאו המון אדם מארץ מדין לבקש להם אחזה, ובאו בתחום הקרוב למואב הנקרא שדה מואב והתישבו שם, וזהו המכה את מדין בשדה מואב, ואלה הם שהלכו את ישראל וכשמדו, וכן יש באגדה מי שאמר שאין אלו המדיינים שהתגורר משה עמהם.

פרשה כ"ז (יד) הם מי מריבת קדש וגו', ולא מי מריבת רפידיס, כי בצלה נעשה כמזותן.

פרשה כ"ח (ב) צו את בני ישראל וגו', כאמר באחרי מות ויעש כאשר ליה' וגו', ואם גם המוספין קרבו ביום הכפורים הראשון כמו שאמרו כל האומר בחומש הפקודים קרב במדבר, אין זה מקומה של פרשה. **לחמי**, פירוש לקרבני, לאשי בכל מיני אשים אשר לי, כמו ללצאותם, למיניהם. **לחטאת לה'**, כתוב כן במוסף הראשון כדי שלא יטרוך לכפלו בכל מוסף ומוסף, זהו פשוטו ומדרשו ידוע.

פרשת מטות.

פרשה ל' (ב) אל ראשי המטות, נראה לפי פשוטו שדבר מלוא זאת לראשי המטות מה שלא נמצא כן בתורה, מפני שאין בכל המטות דבר המצוי באנשים ובנשים כנדריים ושבעות, ונקל מאוד להכשל בהם ולעבור עליהם, וזוהי את ראשי המטות שישיגוהו על בני שבטיהם שלא יכשלו לחלל דברם בנדר ושבעה, ולהורות אותם איך יתנהגו בנדרי ושבעות נשיהם ובנותיהם. **לא** יחל דברו, כמו ולא אחל את שם קדשי, ולא כמו שפירש הרשב"ם שהוא לשון המתנה ואיחור, והביא ראיה מן ויחל עוד שבעת ימים, ואמר שמוסב למעלה אל לבד מכדריכם וגו', שלא להתין בתשלומי הנדריים, שאיך הוא מדרמה תוחלת לאיחור, המיחל מלפה לדבר שיבא, והמיחל ליום השביעי כוח לו אם ימכה הדבר

מיטות

הדבר לנא בשלישי או ברביעי, אבל המאחר הוא מתעכב ממועד הראוי ומתרשל בדבר.

פרשה ל"א כא) ויאמר אלעזר זאת חקת התורה, זאת שנוה לכה משה עכשיו מטהרת מי חמאת, היא חקת

התורה אשר נוה ה' במלות פרה, שנאמר בזה זאת חקת התורה וגו', ויקחו אליך פרה וגו', אך עוד מצוה אחרת יש כאן להגדיל הכלים מבליעת אסור, את הזהב וגו'. וכן הרבה זאת המוסבות לשלפניהם, בגון זאת תורת הכזיר, זאת התורה לעולה וגו', זאת תורת כגע הכרעת וגו'.

כג) אך גם אחר הגיעול עוד במי כדה יתחמא מטומאת מת.

פרשה ל"ב מא) למכיר וגו', לבני מכיר, וכן ביהושע כאמר ויתן

וגו' למכיר בי הוא איש מלחמה, מכל מקום אין זה מכיר עצמו אלא משפחת מכיר ורעו, בי מלידת מכיר בן מנשה עד חלוקת הארץ יותר ממאה וחמשים שנה.

פרשת מסעי

פרשה לג ב) מוצאיהם, כמו זרעת את מולאך ואת מבוואך, עכין יתנועת ארס, (זיהרע בעוועגונגען) ממסע למסע.

ד) ומצרים מקברים, להודיע משפטו יתברך מדה כנגד מדה, הם ראו ושמחו בעוכי ישראל בודון לבם, כמו שנאמר בדבר אשר זדו,

ועתה ילאו ישראל ביד רמה בשאט כפש הוללים ומרככים, וראו בצרת מצרים המקברים אשר הכה ה' בהם וגו'.

לו) ויסעו ימקדש וישונו על יעקבם שבע המסעות עד מוסרה אשר לרגלי הר ההר, וימת שם אהרן בחניה זאת, אחר שעלה אל הר ההר, ואין

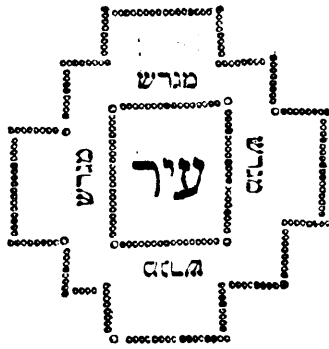
צורך למנות עוד שבעה המסעות ההם, שהרי עתה כרגע הזכירם בדרך בואם לקדש.

ה) ומדותם וגו', מדרש חז"ל ידוע, ומכל מקום אין מקרא יולא מדי פשוטו,

(לפי

ביסעי

טט

ולפי פשוטת משמעו אין כאן סתירה כלל בשני הכתובים, בפסוק הראשון אומר לתת ללויים אלף אמה סביב סביב העיר מכל עבריה, ובפסוק השני אומר שיתחילו עוד פעם למדוד מן העיר וחוצה אל פיס אמה בוכחה בשוה לרוחב העיר למרחק, וכן לדרום כוכחה בשוה, וכן לכל רוחותיה. אבל אלה אלף השניים אינם ממלאים הקרנות ואינם סובבים את העיר סביב סביב, כי אם הולכים בכוחו בזה

לכך אמר באלף הראשון סביב, ולא כן באלף השני, שהוא אינו ממלא הקרנות, ולשניהם הוא קורא מגרש, כמו שאמר זה יהיה לכם מגרשי וגו', ולעולם העיר בתוך .
יא) והקריתם וגו', ועדיין לא הצדילום עד שהגיע משה במשנה תורה לנותן לך כל הימים, אז עמד להכפש ולנכח והצדילם, כמו שנאמר שם אז יבדיל עשה וגו', וכשגמר, חזר וכנס את ישראל ליתר התוכחות, כמו שכתוב שם ויקרא משה אל כל ישראל וגו' .

ל) ירצח וגו', מחובר למעלה לתחלת הפרשה שאמר שם גואל הדם הוא ימית וגו' ורצח גואל הדם את הרוצח וגו', על זה אמר באן ירצח גואל הדם את הרוצח, הוא ירצח אותו, שצד בית דין לא יתכן לשון ירצח .

פרשה לו ד) ואם יהיה היובל, וגם השדות שמכר אביה בחייו ישובו ליד בתו היורשת וגומספה בחלתן עוד על בחלת המטה וגו' .

ספר דברים .

פרשה א' א) אלה הדברים, סדר הכתובים, אחר ודי זהב שיש לו לשמוך מיד ה' אלקינו דבר אלינו בחורב וגו' פט
 יח א I 18 וסע

דברים

וסעו, ואומר אליכם וגו' וכסע מחורב וכנאל עד קדש ברנע, הקדים ליתר צרור לומר כמה הוא המהלך הבינוני מחורב עד קדש ברנע, אך לפי שהתחיל בנתיבת סימנים מובהקים למקום הדבור, ראה להוסיף סימנים מסויימים לזמן הדבור, קודם שיתחיל ה' אלקינו דבר, ואמר ויהי בארבעים שנה, וגו' אחרי הכותו סיחון ועוג, וכשגמר סימני הזמן, חזר על תחלתו בקצרה מפני שהפסיק בענין אחר, וכתב בעבר הירדן בארץ מואב, שזהו מעין תחלתו, זהו טוהר פשוטו, וחשבון הרשע'ם צ"א יוס, דבר מתמיה הוא, שלא הקפיד על למ"ד יוס של קברות התאווה, וחשבון רש"י ז"ל מן המדרש הוא, אבל לפשוטו אינו מתישב, כי כשנסעו מהר ה' דרך שלשת ימים ושק הענן במדבר פארן האמור בפרשת בהעלותך, לא בקדש שכן, אלא במדבר פארן שהוא המדבר הגדול והנורא שיאמר למטה, ובו עשו יותר ממסע אחד, ומקברות התאווה באו לחצרות, ואחריה לקדש ברנע, ועל זה כאמר באתם עד האמורי, ולחשבון זה לא כסעו מהר ה' עד קדש ברנע בשלשה ימים ולא צעירים.

בערבה, ערבה זו בקראת ערבה של מל סוף, ואין הוכחה שהיא למול ים סוף, שאם כן היה מול מלאפוס ככל מול שהוא נגד, גם הטעמים מורים שכן שמה. **בערבה**, ערבה בכל הכתובים, ארץ רזה ויבשה באין תכונה (היידע), אבל איכה גרועה כמדבר שלא יעלה בו כל עשב, ולא כמשפט תרגמה אחד מישור, (עבעע) שגם ארץ שמנה וטובה יש לקראה מישור, וכאמר והיה כערער בערבה, ואומר ארץ ערבה ושוחה בלי מים.

ה) באר, ובכי תבא וכתבת וגו' באר היטיב, ובחזקוק כתוב חזון ובאר על הלוח למען ירוץ קורא בו ואפס זולתם, ושם מזכיר שמשמעו שיכתוב החזון כתב יפה רשום היטיב על לוח אבן שידע כל קורא לקראו במרוצה. ולולא שפירשו החז"ל אותו של כי תבא מפורש בלשון צרור ובכל הלשונות, היה כראה לפרשו גם הוא על הכתב, שיהיה רשום היטיב כתב יפה שירץ הקורא בו, וכאן בהכרח שמשמעו, הואיל משה, הסכים משה לדבר ספר משנה התורה הזאת מזכיר ומפורש היטיב בלשון צרור נקל להצינו, שכן כל דברי הספר אמורים צרובה מפורש היטיב.

יג) דרך ה' האמורי, הדרך שהולכין בו להר האמורי, שהרי כאמר אחריו באתם עד הר האמורי, וכן לריכין לפרש למעלה דרך הר שער.

דברים

ע

הדרך שמוֹלֵךְ לַהֲרֵעַ שְׁעִיר, לֹא שֶׁהֵם עֲצְרוּ בַהֲרֵעַ שְׁעִיר, שֶׁהֵרִי לֹא הִרְשׂוּ לַעֲבֹר בּוֹ, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תַעֲבֹר בּוֹ.

כז וְתִרְגְּנוּ, כִּרְנַן בְּלִשׁוֹן חֲכָמִים בְּעַל לִשׁוֹן הָרַע, וְכִרְנַן מִפְרִיד אֲלוֹף, בְּעַל לִשׁוֹן הָרַע מִפְרִיד בְּעַל כַּעֲרוֹיִם מֵאֲשֶׁתּוֹ.

לז כַּגִּלְלֵכֶם, לְפִי שֶׁאַתֶּם קָטְנִי אֲמוּנָה הַקַּפִּיד עָלַי שֶׁלֹּא קִדְשִׁי אֶתּוֹ לְעֵינֵי קָשִׁי אֲמוּנָה כַּמוֹכֶם.

פרשה ב' א וַנִּפְן, וְנִסַּע, בַּהֲבִרַח שְׁאִין סֹדֵר מִוֹקֵדִים וּמֵאוֹחֵר בְּשִׁנֵּי הַמִּקְרָאוֹת הָאֵלֶּה, שֶׁכִּבֵּר פָּנָו וְנִסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יָם סוּף מִיַּד אֶחָד

הַמַּעֲפִילִים, כִּמוֹ שֶׁזֶּה הַמִּקְוֵס יֵת' אֵת מִשָּׁה זַעֲתָה פָּנָו וְנִסְעוּ וְנִג', וְשִׁכָּה עוֹד הַפַּעַם מֵאֶחָד פָּנָו וְנִסְעוּ לְבֵּה הַמִּדְבָּרָה וְנִג'. וְעַל אֹתָן הַמַּסְעוֹת וְהַכְדוּדִים אָמַר וְנִסַּב אֵת הַר שְׁעִיר יַמִּים רִבִּים, כִּמוֹ שֶׁמִּבּוֹאֵר בַּפֶּרֶשֶׁת סִקֵּת. וְאָמַר עֵתָה אֶחָד שְׁמִיאֵן מֶלֶךְ אֲרוֹס לְהַעֲבִירָם וְנִסְבּוּ אֵת אֶרֶץ אֲרוֹס בְּשִׁנֵּי הָאֲרֻבָּעִים, רַב לִכֶּסֶס סוּב אֵת הַהָר הַזֶּה, פִּי' הֵלֵךְ כִּבֵּר סִבְבַתָּם אֹתָהּ שְׁכִים רַבּוֹת קוֹדֵם שֶׁבִּאֲתָם לְקַדֵּשׁ מִדְּבַר לֵיָן, בִּי וְדֹאֵי אֵי אִפְשֵׁר לְפָרֵשׁ שֶׁאָמַר וְנִסַּב אֵת הַר שְׁעִיר יַמִּים רִבִּים, וְגַן רַב לְהֵס סוּב וְנִג', עַל אֹתוֹ סוּב הַאֲחֵרָתָן, אֶחָד שְׁמִיאֵן מֶלֶךְ אֲרוֹס וְנִסְעוּ מֵהַר הַהָר לְסִבּוֹב אֶרֶץ אֲרוֹס, סִמְעָה זֶה הָיָה בְּשִׁנֵּי הָאֲרֻבָּעִים בַּחֲדָשׁ הַחֲמִשִּׁי, וְדִבְרִים הָאֵלֶּה דִּבְרַי מִשָּׁה בַּעֲשֵׂתִי עֲשֵׂר חֲדָשׁ, וּבְאֵלֶּה שָׁה חֲדָשִׁים עָשׂוּ כִּמָּה מַסְעוֹת עַד עֲרֻבֹת מוֹאָב, וְכִבְשׂוּ אֶרֶץ סִיחֹן וְעוֹב וִירֵשׁוּהָ, וְאִירַע מַעֲשֵׂה בִלְק וּבִלְעָם, זִשְׁטִים, זִמְלַחַמַת מִדִּין. וְעֵתָה כִּמָּה כִּשְׂאֵר לְסִבּוֹב שֶׁל אֶרֶץ אֲרוֹס לֹא עֲשִׂים וְלֹא עֲשֵׂה יַמִּים, וְאִיךְ יֵאמַר עֲלִיו וְנִסַּב אֵת הַר שְׁעִיר יַמִּים רִבִּים, וְבַהֲבִרַח שֶׁעַל אֹתָן הַסִּבּוֹבִים הַרְאִשׁוֹנִים בְּאֵמַר, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר.

כג וְהָעוֹיִם, מוֹסֵב עַל בְּאֵשׁ עֲשֵׂה שְׁלִפְנָיו. וְכִאֲשֶׁר עֲשֵׂה לְהָעוֹיִם שֶׁכִּשְׂמְדוּ בְּיַד הַכַּפְתּוּרִים, וְנִדְרַשׁ שֶׁהָעוֹיִם מִפְּלִשְׁתִּים, אֲבָל לְפָשׁוּטֵת הַבְּחֹב אֵין הַכּוֹכָה,

שְׁמוּנָה שֶׁסַּחֲמַת הַסִּרְגִּים וְהָעוֹיִם וְאִינוּ אֹמְרֵם שֶׁגַּם הָעוֹיִם פְּלִשְׁתִּים, וְצַפ' כַּח מוֹנֵה בְּבִי מַזְרִים אֵת פְּתָרוֹם וְכִסְלוֹחִים, שֶׁהֵם יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ פְּתָרוֹם וְכִסְלוֹחַ, וְאָמַר עֲלֵיהֶם, אֲשֶׁר מַעַס, פִּי' מֵאֶרֶץ פְּתָרוֹם וְכִסְלוֹחַ, יֵצְאוּ פְּלִשְׁתִּים. וְאֵת כַּפְתּוּרִים, פִּי' יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ כַּפְתּוּר. וְהַדְּבַר בְּרֹר שֶׁבְּבִי אֶרֶץ פְּתָרוֹם וְכִסְלוֹחַ יֵצְאוּ מֵאֶרֶץ שְׁכִים רַבּוֹת מֵאֹד קוֹדֵם יַמִּי אֲבִרְהָה

ע"ה

דברים

ע"ה, שהרי צימיו כבר היתה ארץ פלשתים ממלכה חשובה, ואם גם בני כפתור ילאו כן מארצם בשנים קדמוניות ובלאו והשמירו את העוים, איך יחשבו העוים לפלשתים, ומה תועלת לישראל בדיעה זאת. על כן לפי הפשוע יודיע הכתוב, כי הכפתורים שילאו מארצם. והדעת מכרעת שלא כל יושבי כפתור עזבו את ארצם ויאלו, כי אם קצה העם שבקשו להם אחזה כמכהגם בדור ראשון ילאו ובלאו והתישבו בשכונת פלשת עד עזה עיר פלשתים, ואותו מקצת אנשים ניתן בהם כח להשמיד העוים יושבי הארץ מעולם, כמו שכתן כח בבני עשו המעטים להשמיד יושבי ארץ החורי, כן נקל בעיני ה' צ"ה לתת כח בישראל להשמיד את האמורי.

כד (והתגר זו, זה כאמר לו אחר ששלח מלאכים בדברי שלום, והוא הדבור אל תירא אותי, האמור בפ' חקת. וכאן אין סדר מוקדם ומאוחר.

כט (והמואבים היושבים בער שקיכו מידם אוכל ומים, ומכל מקום כתעבו מבוא צקה ה' על אשר לא קדמו אותם, לא הוציאו להם מכפסם לחם ומים, שככראה היה זה חק לעמים מימי קדם לקדם פני העיפים בלחם ומים, כמו שכאמר ומלכי לך הוציא לחם ויין, וגדעון הרג אנשי סכות על שמיאנו לתת לאנשיו היעפים לחם. והמואבים לא עשו כן עד שהוצרכו ישראל לשלוח ולהוציא מהם במחיר.

פרשה ג' (יא) כזיתר הרפאים, הזמזומים שבארץ עמון, ושם כולד ברבה וכשאר ערשו שם בלאתו לכבוש ארץ הבשן.

באמת איש, באמה שרגילין לחשוב בה מדת כל איש, ויתכן שהיתה מדה מיוחדת לכך.

פרשת ואתחנן.

כג (בעת היא, אם על כבוש סיחון ועוג כאמר, לשון אתה החילות איכו מתישב, שאין זו תחלת הראותו גדלו וידו החזקה, ואיה כל כפלאותיו וכוראותיו במזרים ובמדבר, לכך קרוב לשמוע כי אמר כן על מאורע הסלע שהוזכר בסדר

בסדר שלמעלה שהיה לפני שנת הארבעים הרצה, כמבואר צפ' חקות, ועליו אמר
 ואתחנן בעת ההיא, כשנזר עלי שלא לבא אל הארץ, לאמר אתה החלות להראות
 עבדך במצרים ובמדבר את גדלך וגו', ומה שנאמר בצדו עלה ראש הפסגה, אע"פ
 שזה ודאי לא נאמר לו עד ערבות מואב, הוא מחברו לתחנתו שענינה הוא וסמכו לה.
כט) ונשב בגיא, ואנחנו ישבנו כבר בגיא ואמר לי שם עלה ראש הפסגה,
 שהגיא לרגלי הפסגה.

פרשה ד' כא) וד' התאסף בי וגו', אל יקשה בעיניכם כי אעתיר עליכם
 דברי תוכחות רבות כאלה, כי אלו נכנסתי עמכם ואני
 מתהלך אתכם, הייתי מורה לכם יום יום והוכחתי אתכם שם השכם והוכח, אך ה'
 התאסף בי ולא אבוא עמכם, לכן אדברה בכל כחי בעודי חי עמכם, לכן סוף
 הענין לכאן.

לו) ויוציאך בפניו, בכבודו ובעצמו, כמו ופניך הולכים בקרב, וכן אמרו
 אני ולא מלאך ולא שליח וכו'.

מ) כל הימים, כאן עמד להנפש והבדיל העדים, אחר כך חזר וקרא לישראל,
 כמו שנאמר ויקרא וגו'.

מד) וזאת התורה, כלל לעדות וחקים וגו', שהכל קרוי תורה, כמבואר
 במקום אחר.

מו) אשר הכה וגו' בצאתם ממצרים, לדורות נכתב בן שיאמרו מעשים ההם
 כעשו בצאת ישראל ממצרים סמוך או מופלג קצת.

פרשה ה' ה) להגיד לכם וגו', אם על הדברות אמר בן לא מיראת
 האש כמנעו אז לעלות, כי מוגבלים ומוזהרים

היו, גם לשון דבר ה' אינו מתישב שהיה אומר דברי ה', אבל כראה שכך סדר הכתובים,
 אחר שהזכיר תחלת המעמד פנים בפנים, חבר לו על פי דרכו תכליתו, מה שענה
 המקום יתברך על דברי ישראל, כשאמרו הן הראני וגו' ועתה למה כמות וגו', ואמר
 הוא ית', הטיבו וגו' לך אמור להם שובו וגו', זהו להגיד לכם את דבר ה', ובאותו
 זמן

ואתחנן

זמן היו ראים לעלות זכמנעו מיראת האש שהיתה בהר כל ארבעים יום , כמו שכתוב
ויהי מקץ ארבעים יום וגו' וההר בוער באש , וכשנמר חזר על עיקר הענין לאמר
אכני . כך יתכן לפרש .

יד) למען יכוח , כאן כותן טעם לשביתת עבד ואמה , אמר וזכרת כי עבד
היית ונפדית , ונדברות הראשונות כותן טעם לעיקר השביתה .
אמר כי ששת ימים וגו' , ובבר מבואר בני תשא .

כח) ואתה פה עמוד וגו' , לאחר זי"ן ימים , במבואר בפרשת משפטים .

פרשה ו' ד) שמוע ישראל , קודם שמודיעם גופי המלוות , מקדים להם
העיקר שהכל תלוי בו , כי ה' הוא אלקינו והוא אחד
לבדו , ואם תאהבנו בכל הגיוניכם ובכל כפשיכם ועוז חכם , ותדברו באהבתו
בכל מוצאים ומבואים , ותעשו לכם אותות הרבה לזכרו לבל תשכחוהו , יהיה לבבכם
כקן בעומ בי לא תכשלו לעולם .

פרשה ז' ט) שוכר הבריה וגו' , יודיע בי מדה הטובה מרובם הרבם
ממדות פורענות , שחסד הדדיק שומר לאלף דור ,
ולא כן רשעת הרשע כי אם אל פניו ישלם לו , ואע"פ שכאמר על שלשים ועל רבעים .
הוא לפרקים בעוונות ידועים הקשות , אבל על הרוב ידבר , ברוב יפרע מהחוטא עמנו .
לאלף דור , לפי פשוט משפט הלשון , אין הפרש בין לאלפים הבאמר בדברות
ובמדות , ובין לאלף דור כאן , ששם לא הזכיר דור אמר סתם לאלפים ,
וממילא כשמע שהן דורות , שלפניו אמר שלשים ורבעים , וכאן שאמר לאלף , כריך
לבסמוך לו דור , גם אינו מדרך הלשון לכתוב אלף דורות , שאצל אלף רגיל השם ביחיד ,
אלף איש , אלף המגן .

פרשת עקב

בג) והמים , מן שורש שנות יאתר ולא שחס וגו' , כן מן דו"ם והמם כדקדוק
רש"י ז"ל , והם דבר ממנו מהנמה , מ"ם שביה רפויה , גורש
אתר

עקב

עב

אחר המס, וממנו יאמר והמותי, הממני וגו', ושם דבר ממנו מהומה מ"ס שניה
דגושה, ושורש שלשי המה והוא פועל עומד, וענינו מהומת הלב והרוח (אנגסטליכקייט)
הומה לי לצי וגו', ושם דבר ממנו הומיה .

פרשה ה' ט) במסכנות, כקראו המקומות שגוויס בהם צר לשנות
צלות, ערי מסכנות, ואמר שלא יאכלו
לחם בדרך מסכנות, (אייט טפארוואזאקייט) .

פרשה ט' יט) האף והחמה, ידוע שחמה קשה מאף, וזה שאמר בישיע'
כי באש ה' וגו' להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי
אש, בחמה בטעם פשטא להפסיקו מאפו, ופירושו להשיב בחמה את אפו, תחת
אפו הקל ילגש חמה, כאלו משיב אפו על ידי החמה שילגש, וכן גערתו הקלה ישיב
ויניח על ידי להבי אש הקשים .

גם צפעס ההיא, כאשר שמע תפלתי פעמים רבות .
בו) ואתפלל, כדי שלא להפסיק בדברי תפלתו בין מצות לך רד ובין רדתו,
אמר כאן ואתפלל, אע"פ שהתפלל קודם רדתו, כמ"ס בכי תשא .
בח) פן יאמרו וגו', לשון כזה התפלל במרגלים, אבל עיקרו ככלל בויחל משה
למה יאמרו מלרים וגו' .

פרשה י' ו) ובני ישראל וגו', אמרתי ששמתי הלומות בארון ויהיו שם וגו',
(ועתה הקדש והמקדש על מכונו, ותאמרו אבל כשנסע
בני ישראל למוסרה מת אהרן שם, שהיה פקיד ונגיד על כל דבר המקדש, ומי יעמד
לנו תחתיו, הנה לכם אלעזר בכו אשר בהן תחתיו וממלא מקומו .
מבארות בני יעקן, מזכיר מסע זה בייחוד מתוך יתר וי"ן המסעות שמן הר
ההר למוסרה, כדי להזכיר לישראל על פי דרכו, חסדי המקום בכל
לכתם במדבר, שלא צמאו בתרבות הוליכס, כי בבני יעקן צמאו בארות מים, לכך
קוראם כאן בארות בני יעקן, ובאלה מסעי בני יעקן סתם .
מוסרה, מבואר בפרשת חקת .

עקב

(ז) מושם מבוארות בני יעקן נסעו בראשונה בלכתם לקדש הגדגודה, הוא חור הגדגוד ומשם יטבתה, שגם היא ארץ-נחלי מים, כן גבר חסדו ית' עליכם לכל זרכיכם.

(י) ואנכי עמדתי, ואנכי באשר עמדתי בהר ושמע תפלתי אמר אלי לך למסע.

פרשה י"א (ח) למען תחזקו, אמרתי אליכם לשמור את כל המצות, למען יחזק לבבכם, כי תשענו על זכות מעשיכם, וזאתם וירשתם וגו', ימה שאין כן אם תסורו מאחרי מצות ה' אחרי מותי, יבא מורך בלבבכם מפחד מטאותיכם, בענין שאמרו הירא וקך הלכנו מעבירות שבדו, ולא תעצרו כח לבא לרשת הארץ.

(יב) תמיד, גם צימות החמה עיני ה' בה, שלא ירד הגשם צימי הקציר, במו שנאמר הלא קציר חמים היום, ואומר שבועות חקות קציר ישמר לכו.

(יד) ונתתיו וגו', בתחלת הספר נאמר ייחי צארכעים שכה וגו' דבר משה וגו' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, זה ברור מלל שכל דברי הספר משה מפי הגבורה אמר, הוא יתברך דבר בלשון מדבר בעדו, ומשה השמיעם לישראל בלשון כסתר, וכאן ובסוף כי תבא דבר בלשון ששמע וגתתי מעד וגו' וכתיבי עשב, וכן בסוף כי תבא, כמו שיחבאר גם. ואין לורך לדוחק בעל שער השמים, והוא לא התעורר על אותו של כי תבא, הקשה מאלה.

(טז) יפתהו, יעשה פתי להאמין לכל דברי הבל, הנוח להפתות קרוי פתי, וכמלא פעולת פתה פעם אחת מורכב מהפעיל ופיעל, וכדחקו המפרשים הרבה בפירושו, אל תהי עד חכם ברעך והפיתית בשפתך, לפי שהם פירשו עד חכם עד שקר, וזה תמוה, שאין חכם לעולם שקר, אלא ללא דבר ולא תועיל, ופי' המקרא אל-תהי ברעך עד ללא דבר, שאין דעך לריך לעדותך או לא תועיל לו זו, ואתה תפתה אותו בשפתך להפניו בו שיקבל עדותך, אל תעשה כן, והפיתית-וי"ו מהפכת מעבר לעתיד במקום ותפתה, דוגמת ולא תשאול משא והבאתם בשערי ירושלים, במקום ותביאו, והרכבת ההפעיל לרובי הפתויים.

פרשת ראה.

פרשה י"ב ח) לא תעשון כן וגו' כי לא באתם וגו', מפני שדברי רש"י ז"ל מפי מדרשו אינו מתישב לגמרי על פשוטו, לא

לשון היום ולא עד עתה, ומכל שכן לשון איש כל הישר בעיניו. לכך התאמצו המפרשים לבקש דרך אחרת, אך גם דבריהם ז"ל דחוקים. ואם יש רשות לפרש, קרוב לומר שכל עוד שחכו ישראל לדגליהם סביב למשכן, הקריבו כלם צאהל מועד, כאשר נלטוו, ועכשיו אחרי שכבשו ארצות סיחון ועוג וירשום, וכפלו רחוק מהמשכן במקומות הרבים ההם, כי צהבל הארנוב לבד ששים עיר חומה וגו' לבד מערי הפרזיו וגו', היו רבים מהם מקריבים צבמה, ואפשר שלא היה ציד-ב"ד של משה להעמיד שוטרים על כך בכל פנות מושבותם, ועל זה אמר המקרא הזה. ואף שאמר ככל אשר אנחנו עושים, ולא היו העושים כי הם מקצתם, יש דוגמתו בתוכחותיו, כגון ותזידו ותעלו ההרה, והמוזידים כבר תמו וספו, וכן בשלחי אחכס מקדש ברנע וגו', והשלוחים היו י"ב.

כב) והטבור יחדו יאכלנו, והטבור יחדו יאכלנו, כדי להרחיק ממנו גם דרך טהרה, מן יצאו מטהרה לקדושה לעשותו ריח כיחוח בחוץ, ופן תאמר ועתה גם הדם נאכל להשנית זכר זריקה וקדושה ממנו, רק הדם לא תאכל, ואף בזה תבזוהו ותשפכה כשופכין על הארץ.

פרשה י"ג ב) אות או מופת, כל אות לטובה חוץ משמים או שלש בכל המקרא, וכל מופת לרעה, ואמר כאן וכתן אליך

אות לטובה כגון שיאמר להחזיק שקריו, בעת מחר או ליום פלוני תבא לכם טובה כזאת וכזאת, או מופת לרעה, שיאמר בעת פלונית תקרה רעה כך וכך, לא תשמע לו. **ו) דבר** סרה, סוררות ודברי שערורה (רובל'וויגייט), מן צרר יאמר צרה, ומן מרר מרה, ומן ברר צרה כחמה, כן מן סרר סרה, וכן כלס חוץ משמים, מה זה רוחך סרה, ומכת בלתי סרה, שהן מן סור.

פרשה י"ד ב) כל עוף טהור, משרצי עוף תאכלו והם החגבים הטהורים שצפרשת שמיני.

ראה

פרשה ט"ו (יא) כי לא יחדל אביון, לפי מנהג עולם לא יחדל אביון מקרב הארץ, על כן התאמץ להחזיק יד האביון לעזרו ולהקיימו שלא יעמוד באביונותו, וזהו שאמר אפס כי לא יהיה בך אביון, אם תמלא אביון בבני עמך לא תכיחם בלחטו כי תעזרהו ותלוהו די מחיתו ולא יהיה עוד אביון, ואין סתירה בבני המקראות כלל, ופירוש לא יהיה בך לא יהיה עוד כמו שהיה.

יה (לא) יקשה בעיניך, לומר מקנת כספי הוא למה אשלחנו, וירדה תורה לסוף דעתם, שכן עשו בימי הבית, כמו שכתוב בספר ירמיה שכתבו אחיהם לעבדים ולא שלחום. ובחנם דחה הרשב"ם הכתוב ממשעו, ואמר שעל ההענקה אמר לא יקשה בעיניך, והראיה שהביא מפסקי הטעמים לאו כלום היא, שבמשפט באה האתנחתא במלת שנים, שדבור כי משנה שר שר טעם ללא יקשה, לפי שעבדך ביום ובלילה, ושכיר אינו עובד כי אם ביום, ואתה קניתו מתחלה רק לשש שנים, לכן לא יקשה אליך לשלחו, ואחר כך אמר כי בגלל זה שאתה משלחו וענקתו, יברכה ה'.

פרשת שופטים.

פרשה ט"ז (כא) אשרה, של כל עץ שיהיה, כן היה חק האמוריים להאהיל סבך עץ על מוצח ועל אליליהם,

כמבואר בפרשת כי תשא, והיו עובדין גם להאשרה.

כב) מצבה, לנקת עליה שמן, ועל האמוריים נזה ואת מצבותם תשברון.

פרשה י"ח (ח) לבר ממכריו על האבות, זהו אחד ממקומות הקשים והסתומין בתורה, ורבו בו דעות המפרשים ז"ל, ולא

הונח להם צפי רש"י ז"ל מפי מדרשו, לפי שאין ממכר נכון בענין חלוק המשמרות. ומלבד זה נראה שהוקשה להם מה היה משפט הלוי באותן ארבע מאות שנה שמימות משה עד דוד ושמואל, ואפשר שגם קודם לכן היה סדר לכהנים בעין משמרות, ומכל מקום גם לפירוש כלם מלת על אינו מתישבת, וקשה מכלם מה שכתב אב"ע, שפירושו לבר משדותיו וכחלותיו שיש לו, שאלה לא ימנעוהו מליטול חלק בקדשים, וזהו פירוש

שופטים

עד

זר, שאין ממכר מה שעודו ציד בעליו כי אם מה שמכרו בעליו, וכראיה לפרש חלק כחלק יאכלו בקדשים, לבר מזדהו וציתו שמכר מדוחקו, שעל האבות, שמוטלים על אבות הכהנים, וממילא כשמע שהם מוטלים עליהם לנאלם מיד הקונה, לטובת הלוי, ראשי צתי אבות הכהנים קורא בדברי הימים אבות, אבות הראש לעומת אחיו הקטן.

פרשה י"ט (ה) ונשל, כשילה בכל מקום פועל יוצא, וזה סמך לדעת האומר מן העץ המתבקע.

טז) לענות בו סרה, להעיד בגדו מורדות, שעשה מעשה סורר.

פרשת כי תצא.

פרשה כ"א (בג) כי קללת וגו', קללה כמרצת וקשה הוא, התלוי, הכל מקללין אותו קללה כמרצת שהוא ממלא כל הקרב אליו, וזריכין להסתפק ממנו, ולא תעמא את אדמתך. קללת אלקים כמו חרדת אלקים, חמת אלקים, בגנע אלקים, ודומיהן, להפליג הדבר ולהאדירו.

פרשה ב"ד (ה) ולא יעבר, הכבד עליו וגו', (ער יקלל חיהק חין ניבטט ונכטטטטט.)

פרשה כ"ה טו) אבן ואבן, כמו בלב זלב, לבבות שונות, ברצון איש ואיש, שונים בדעות, כך אבן ואבן שונים במשקלן, זה יותר פי' רש"ס.

יה) קרד, קרה אותך, כמו פרך מן פרה, עשך מן עשה, והמתרגמו ילא לקראתך, לא תרגם העברי.

פרשת כי תבא.

פרשה כ"ו (ג) הגדתי היזם, הראיתי היזם בהנחת צבורים אליו כי באתי (גענייט), במבואר צבראסית.

בי תבא

(ה) **אובד** אבי, לפירוש ארמי היה יעקב או אברהם אבי, שזה כראי פשוטו, בא כאן התואר, אובד, במקום שם העלם, אברהם או יעקב, ולכך הוא קדם לאבי, ומחובר לו במונח, (ויין פֿאַטער דער הייליגֿאָנע).

(יג) **בערתי**, מפני שכל קדש הוא מה שיש להתרחק ממנו, כמו שפי' רש"י ז"ל פעמים הרבה, יאמר בערתי, שכל ציעור בדבר מגונה שיש להרחיקו.

(יו) **האמרת** והאמירך, אס הם הפעיל מן אמר, כדעת קצת, האך אמר וה' גרם לך לאמר להיות לו לעם סגולה, וכי זה מדרך המוסר לעם, לומר למלכס שהם לו אוצר חביב, אבל העיקר כדברי רש"י ז"ל.

פרשה כ"ז ג) למען אשר תבא, מחובר לתחלת הענין, שמור את כל המצוה למען אשר תבא, והוא כעין דבור מוסגר, שאס לא כן אין לו קשור והמשך.

פרשה כ"ח סה) תרגיע, שקט הרוח והלב קרוי מרגוע (געמיטסרוהע) ומלאו מרגוע לנפשיכס, שם הרגיעה לילית, שקטה רוחה, ומלאה לה מנוח, לגופה, ושקט הגוף קרוי מנוחה.

פרשה כ"ט ה) למען תדעון כי וגו', מבואר למעלה אצל וכתתי מטר וגו', והרי זה כאלו אמר כה אמר ה' אתם ראיתם, שהרי באמר לפניו אלה דברי הצרית אשר כרת ה' וגו', שכל הדברים משה מפני הגבורה אמר.

פרשת נצבים.

(יח) **למען** ספות, למען תכלה השתיה המרובה את הצמאון, (דזאייט דער חויט דען דורסט לערניכטע), משל צפי כסילים הזדים, ההולכים בצרירות לבס, הרוג צקר ושחוט כאן אכול ושמוח להשבית ולסלק תאוותם. כל ספה שאינו סמוך למלת על הוא כליון ואבדן בכל המקרא, פן תספה, האף תספה, בקשו נפשי לספותה, את הזקן תספה, וכן כלס מאין יוצא, ואשר הם רבוי ותוספות דבר על

נצבים

ע"ה

על דבר, (וַיִּזְכֹּר יְיָ) , צריך לסמוך לו מלת על, ספו שנה על שנה, ספות השאלת על חטאת, לספות עוד על חרון וגו', אספה עלימו וגו', עולותיכם ספו על זבחיכם, ובאין אין על סמוך לו .

כא (ואמר) הדור האחרון, קרוב לשמוע כי עתה חזר על ענין שלמעלה בדברי התוכחות, שאחר שכלו כלם כאמר ויקרא משה וגו', ואמר להם כל הענין בדבור אחד ומקושר, עד ואמר הדור האחרון, וממנו ואילך מוסב הענין אל דברי התוכחה הקשים שנבא להם חרבן הארץ על חטאם, ועל זה יאמר הדור האחרון זכיכם וגו' על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וגו'. שאם הוא מחובר לשלפניו פן יש זכס וגו', הרי עליו אמר והבדילו וגו' מכל שבטי ישראל, אותו הרשע לבד יבדיל לרעה מכלם, והם ינחמו בשלום וטובה .

פרשת וילך .

פרשה לא יט לעד, שירה בקצה, והיה לו לומר לעדה, גם זה יורה שגם הגדת העד שקרוי בלשון חכמים עדות, קרוי עד בכחוב . כמו שמואלר כבר .

כא וענתה, לפניו, המתרגמו תעיד כגדו (ויידער זייה לייגטן) טעה, שלא אמר וענתה בו אלא לפניו, שאין זה דבר השירה להרשיעם ולחייבם, כי אם להראות להם שכך וכך התרה בהם, וכך הגיע אליהם, וידעו לשום אל לבם, ואין זה עדות לחייבם, ולכך אמר לפניו .

פרשת האזינו .

פרשה לב ד פעלו, פועל ישמש להפעולה שהוא המעשה, ולשכר המעשה, כגון פועל אדם ישלם לו, שכר האדם, ופועלו לא יתן, שכרו . ונראה שכן משמעו כאן תמים ושלם שכרו ותשלומיו, אינו מוותר ואינו מקפח, כי כל דרכיו משפט וזרק . וסופו מעין תחלתו, וכן אמוכה ואין עול .

האזינו

(יב) בדר, בטח בדר ושאכן, והמתרגמו כמו לבדו, שלא כמשפט תרגמו,
שכל בדר במשמעות לבד הוא יגון ועלבון, בדר ישנתי, ישבה
בדר, בודד על גג, ודומיין. וזהו לטובה, (רוה"ק, טט"ז).

(יג) דבש מאלע, הצומח מבין כקיקי סלעים, חוס השמש משניו וממתיקו
ביותר, וא"י ארץ טרשין.

(כד) וקטב מרירי, ופעמים קוראו מרירי לבד, במרירי יוס, או קטב לבד,
מקטב ישוד להרים, זרס בדר ושער קטב, זהו רוח השורף ומכלה,
העובר בארצות הבר, ומזוי הוא בלהרים, וכאשר יאמר מן סער, ואסערס, ישערוהו,
עניה סוערה, כן יאמר מן קטב, קטבך שאל. והמפרש קטב גזון ושודד, לפי שאמר
בחור שודד בלהרים, ונאמר מקטב ישוד להרים, ונאמר שדרך השודדים לשוד בלהרים,
איך יפרש אם נגדים וגו' אם שודדי לילה, ושער קטב יגית, אבל בהפוך הוא הכתוב
אומר שיבא בחור שודד בלהרים בעלם היום, כקטב השודד בלהרים.

(לא) פליליים, שופסי מות, (המשל - ריכטער) וכן עון פלילי, עון משפט מות.

(לה) יום אידם, יום שזרם ונרתם, וכן ואיד נכון לללעו, שזר מוכן ללדו.
ויש שמפרשים לללעו לאשחו, ואמרו שענינו כמו אחת מללעותיו,

איך לא נמצא עוד במקרא ללע במשמעות ללעות החזה כי אם בל"ח, ואין לללע אלא
ב' משמעות, דהדבר ורוחו, כמו לללע המשכן, וללעות היד והרגל, לולע על
ירכו, וכן בללעי שמחו וכאספו עליו גבים, שאמר רוד כשאני גוסס וולוע
מתכאזב וחסור כח, שמחו אויבי, וכאספו עלי לחרפני, גם באספו עלי כחי רגלים
ופסחים שלא ידעתים, לומר שגם אני מחזרתם, ללעוג עלי ולהבלימני.

(מ) די אכני לעולם, כאמנו דברי רש"י ז"ל שאין זו שבועה, שאם כן היה אומר
אם לא שבתי ברק חרבי, שאם לא שאל שבועה, הוא הן, אלא פירושו
הלא אכני חי לעולם, ואין לי למהר בדבר, ואחר כך אמר אם שבתי, אחרי היותי
משכן, (ועין חיד ווערדע געטארעט דאמבן).

(מב) מראש פרעות, מתחלת בוררות ושעוררת האויב, כמו בפתע פרעות.
(והיהייט, חויסגעלעסענהייט.)

(מג) הרנינו, כמו ולב אלמנה ארכין, עשיתיו מרכן, מולאי ערב ובקר
תרכין

תרכין, תעשה אותם מרכיבים, כך אתם הגויים עשו את עמו מרכיבים, (אֲנֹכֶם וַיִּין פֶּהֶלֶק פֶּרִידֵעַן - אֲנִיגֵעַן), וְגַל הֲרִינֵנו לְאֶלְקִים וְגו' הוא להפליג הרכון במקום רכנו.

פרשת וזאת הברכה.

פרשה ל"ג (ב) אש דת, מצות המלך קרויה דת.

ג) אף חובב, אף כשמחייב ומרשיע את העמים, כל קרושי ישראל בידך, חובב פיעל בלשון חכמים מחייב.

תכו, כמו תכנו, וכן ויכתוס במקום ויכתתם, ושרשו תכך, ופירושו הכאיבו זה את זה בהלחטס לרגלך, ואומר רש ואיש תככים כפגשו מאיר עיני שניהם ה', פי' רש ואיש מכאובות בעל יסורים כפגשו יחדו, זה מקוץ על רישו וזה על מכאוביו, ובדבר הזה מאיר ה' עיני שניהם, שכל אחד מתחנחם בחלקו ולא ימירכו בחלק רעהו.

ו) ויהי מתיו, חלשיו ומדוכאיו מעטים, כמבואר בפרשת וילא.

ח) נסירתו במסה, ברפידים, עוד מעט וסקלוהו, תריבדו על מי מריבת קדש, לכן לא תביאו וגו'.

ט) האומר וגו', עוזב הוא אביו ואמו ואחיו ובניו, ללכת במצותך לעבוד עבודת הקדש במקדשך, כי שמרו וגו'.

יא) הילו, כח ידו להון ונצורה, שכל זה בכלל חיל.

יח) בצאתך לצבא וישכר באהליך, כי תאהב המנוחה, כדברי יעקב אבינו.

כו) ובגאותו, ורוכב בגאותו שחקים הוא בעזרך.

כז) מעונה, מעונה הוא, אלקי קדם הוא, כמו שאמר בתפלתו מעון אתה היית לנו, מעון כינוי לדירת כבוד ומלכות, וה"א כוספת

להאדיר ולפאר הדבר, ובהרף דמיון קורא גם למרכז הכפירים הנוראים מעונה, ואל מעונותם יצטון, ונראה שבספרי רש"י ז"ל כמלא מעונה מלעיל, לכך כתב שהה"א במקום למ"ד בתחלתה, אבל בספרים היום הוא מלרע, ואין לפרשו כך לשי טעמו. **ובמתחת**, הוא יתבדך זרועות עולם, כחות עולם (עוֹיִעַ קֶרֶבֶטַע,) הנוקף

וואת הברכה

והכח מכונס בכתו זרוע לך ורוע עם גיורי כ מך וזרועך וגו' ודומין
ברשה לך ו קבורתו לא אמר את קברו אלא קבורתו לרבות
שגם דרך קבורתו אף כרר לא דע א
שגראש הפסגר מת ובג' א קבר קבור שם דבר (בג' רד גיג') כמו וגם קבור
לא רת לו

י) ולא קס וו אף שרוע מלא רוח חמר אבל כמשר לא קס עוד בג' א
בנים אל פכס בלא אמע (מוט לטבאר) וכן פכס פכס פרי אל פרי
רכל ג' אחד צ' אמ'ע
יב) ולכל רד רחק א יקדוש נך רוא אשר ער משר לעב כ' שרא'

יהי שם הבורך מעתה ועד עולם

בסדר ויב לז פסוק ח כת כ ל רוא רבזר זול ומר שאמר אחריו רומ
מומות גן וגו' אנו מחובר לכל אלא חוזר ומגד מגש רכבל ורשגו
ורשגמרס מוזכר מעש רנד בולדקותו רפק מגש רכבל גס אס כל זר עץ
ומקמץ א ימ עלו לחיל וו ובדבר אבון משפל וגו'

להשיב לשואל.

אורה מרר ל חן שפתו וגדול בתורי רער ל און שאן דעתו כושר במר שכתבת
בג' מדות של סור גם לבכס דבר מתמר רמרפז על רמדות
ונראר כמ שמוורר על דן ראמת ז מס סרד אלו בכתו במדומר ובשקול רדעה
בד לק ס רפ רוצ צר ג ר ת מסר אותו מתוך רספר לבערו ולבעלן אף
רוא בשען על סוד ל ון רכתוב זמר על צנס ועל צנס רדבר דוע שבג
ב ס צנס שלסם לז צל רמ קרז גבתר על מר כאמר על שלסם לא מכר
רכתוב כמו ר פג' ס ו' זאת מ רר ז ת לב וקילו דעת , רבוחר בחר

